

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.07 – МКР.1952 «С» 2023.10.26. 006.ПЗ

ГРАБА ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА
2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

УДК 336.226.11

ПОГОДЖЕННЯ
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри фінансів

_____ **Анатолій ДІБРОВА**

_____ **Наталія ШВЕЦЬ**

« ____ » _____ 2024 р.

« ____ » _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Розвиток оподаткування фізичних осіб»

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма _____ Фінанси і кредит

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент _____

Руслана ОПАЛЬЧУК

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**
к.е.н., доц.

_____

Інна ДОЛЖЕНКО

Виконав

_____

Олександр ГРАБ

Київ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувача кафедри фінансів
д.е.н., проф. _____ **Наталія ШВЕЦЬ**
« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Грабу Олександр Михайловичу

[прізвище, ім'я, по-батькові]

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма _____ Фінанси і кредит _____

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна _____

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Розвиток оподаткування фізичних осіб» Затверджена наказом ректора НУБіП України № 1952 «С» від 26.10.2023 р.
Термін подання завершеної роботи на кафедру 2024.10.29

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: статистичні, аналітичні та звітні матеріали Міністерства фінансів України, ДПС України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи оподаткування фізичних осіб
2. Оцінка оподаткування фізичних осіб в Україні
3. Напрями розвитку оподаткування фізичних осіб в Україні.

Перелік графічного матеріалу : таблиці, рисунки, схеми.

Дата видачі завдання « ____ » _____ 2023 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

_____

Інна ДОЛЖЕНКО

**Завдання прийняв до
виконання**

_____

Олександр ГРАБ

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему: «Розвиток оподаткування фізичних осіб» має вступ, три розділи, висновки та список використаної літератури. Основна частина складає 109 сторінок комп'ютерного тексту. В роботі міститься 15 таблиць та 25 рисунків. Список використаної літератури складається з 77 найменувань.

Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів напрямів розвитку оподаткування фізичних осіб в Україні.

Об'єктом дослідження є процес оподаткування фізичних осіб.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти регулятивної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: діалектичний, історико-логічний та якісного контент, узагальнення, ретроспективний та комплексного аналізу, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, наукового абстрагування та елімінування, системно-структурного аналізу та наукового узагальнення.

У першому розділі досліджено теоретичні основи оподаткування фізичних осіб. Другий розділ містить оцінку стану оподаткування фізичних осіб в Україні. У третьому розділі запропоновано напрями зміцнення та прогнозування фінансової стійкості підприємств. Розвитку оподаткування фізичних осіб в Україні.

Ключові слова: ОПОДАТКУВАННЯ, ФІЗИЧНІ ОСОБИ, ОБЄКТ, ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ПОДАТКОВА ПІЛЬГА, ПОДАТКОВА ЗНИЖКА.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	9
1.1. Сутність доходів фізичних осіб як об'єкта оподаткування.....	9
1.2. Трансформація змісту поняття «доходи фізичних осіб» у податковому законодавстві України	17
1.3. Розвиток оподаткування фізичних осіб ...	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	39
2.1. Аналіз фіскальної ефективності системи оподаткування доходів фізичних осіб.....	39
2.2. Оцінка соціальної складової системи оподаткування доходів фізичних осіб	51
2.3. Дослідження регулятивного впливу процесів оподаткування ...	67
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	76
3.1. Перспективи запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб	76
3.2. Рекомендації щодо переходу до оподаткування домогосподарств в Україні	85
3.3. Напрями удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.....	96
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110
ДОДАТОК	115

ВСТУП

З початком розвитку ринкових відносин в Україні податкові надходження мають особливе значення у формуванні дохідної складової зведеного бюджету. Податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) займає перше місце в системі прямого оподаткування України за фіскальною значимістю, що свідчить про важливу роль цієї категорії податку у формуванні дохідної частини України. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою сукупність елементів податкового регулювання особистих доходів та податкових важелів прямого та опосередкованого впливу на процес вилучення частини доходів до бюджету.

Проте, система оподаткування фізичних осіб України в сучасних умовах не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності.

У вітчизняній науковій літературі наявна низка публікацій щодо різних аспектів оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Так, дослідженням ПДФО на загальнодержавному рівні займалися такі науковці: З.М. Лободіна, яка проаналізувала роль ПДФО у формуванні бюджетних коштів і його вплив на соціально-економічний розвиток держави; О. М. Тимченко, Ю.В. Сибірянська й О.О. Свириденко, які виявили та систематизували ризики і проблеми процесу розробки й імплементації нової, об'єднаної форми звітності з ПДФО і єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановили джерела ризиків і запропонувати рекомендації з їх мінімізації; Л.М Чернелевський і Я.В. Кобзар, які вивчили питання гармонізації державного фінансового та незалежного аудиторського контролю за розрахунками ПДФО.

Водночас були здійснені наукові дослідження ПДФО на регіональному рівні: О.В. Тофанюк і А.С. Зінчук розробили методичний підхід щодо визначення обсягу надходження від ПДФО до бюджету Волинської області за статистичним і кореляційно-регресійним методами та виявили сфери їх

застосування; О.В. Тофанюк і Н.Ю. Новікова проаналізували та спрогнозували надходження ПДФО в бюджет; Т.В. Чижова й І.А. Сисоєнко розглянули особливості формування місцевих бюджетів за рахунок ПДФО.

Незважаючи на значну кількість досліджень, потребують детального вивчення інші аспекти оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема надходження від сплати ПДФО в усіх регіонах України.

Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів напрямів розвитку оподаткування фізичних осіб в Україні.

Для досягнення визначеної мети в магістерській роботі поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити сутність доходів фізичних осіб як об'єкта оподаткування;
- розглянути трансформацію змісту поняття «доходи фізичних осіб» у податковому законодавстві України;
- дослідження розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні;
- проведення аналізу фіскальної ефективності системи оподаткування доходів фізичних осіб;
- здійснення оцінки соціальної складової системи оподаткування доходів фізичних осіб;
- дослідження регулятивного впливу процесів оподаткування;
- визначення перспектив запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб;
- окреслити рекомендацій щодо переходу до оподаткування домогосподарств в Україні;
- визначення напрямів удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

Об'єктом дослідження є процес оподаткування фізичних осіб.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти регулятивної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб.

Для вирішення поставлених у магістерській роботі завдань використано

комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

У процесі дослідження використано методи: діалектичний, історико-логічний та якісного контент, узагальнення, ретроспективний та комплексного аналізу, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, наукового абстрагування та елімінування, системно-структурного аналізу та наукового узагальнення.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України з питань оподаткування доходів населення; статистичні, аналітичні та звітні матеріали Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, Пенсійного фонду України; матеріали таких міжнародних організацій як Організація Об'єднаних Націй, Європейська комісія, Організація економічного співробітництва та розвитку, праці вітчизняних та зарубіжних науковців та матеріали дослідницьких інституцій, фондів, громадських організацій тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих методичних положень та практичних рекомендацій для вдосконалення ефективності доходів фізичних осіб в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Концепції доходу як об'єкта оподаткування

Категорія «дохід» є складним економічним поняттям та має відповідно до цього певну специфіку. Згідно з тлумачними словниками, дохід являє собою гроші або матеріальні цінності, що одержуються державою, юридичною або фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності (комерційної, виробничої, посередницької тощо) [16, с. 245]; приріст грошових коштів або одержання матеріальних цінностей, які мають грошову вартість [20, с. 79–82]; кошти в грошовій або натуральній формі, одержані внаслідок підприємницької чи будь якої іншої діяльності [13, с. 77]; П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін наполягають, що дохід – це кошти в грошовій або натуральній формі, які отримуються особою в результаті господарської та фінансової діяльності [12, с. 197].

За справедливими словами науковців, сьогодні жодний економічний термін не використовується у такій неймовірній кількості значень, як дохід. Велика кількість вживаних термінів для його позначення свідчить про те, що, з точки зору економічної теорії, поняття «дохід» не є простим. Нерідко дохід ототожнюється з прибутком, і навпаки. При цьому незважаючи на те, що вченими пропонувалося низка альтернативних визначень цього поняття, жодне з них не стало загально визнаним, універсальним і прийнятним для всіх цілей. [5, с. 48; 6, с. 10–43]. Р. Кемпбел, С. Макконел та Л. Брю Стенлі визначають поняття «дохід» у широкому та вузькому значеннях: у широкому значенні дохід являє собою грошові та натуральні надходження будь-яким суб'єктам, а у вузькому – грошові надходження до конкретної особи (або групи осіб) за часову одиницю (годину, тиждень, місяць, рік) які, на відміну від багатства (що складається з матеріальних об'єктів – нерухомості, землі, автомобіля, облігацій, акцій тощо), передбачає надходження грошей [27, с. 357–361] тощо.

Також, багато дослідників схиляється до концепції розширеного доходу із одночасним аналізом таких додаткових факторів, як потреби людини, її

потенціал та модель поведінки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування поняття «дохід»

Джерело	Визначення доходу
Оганян Г.А., Паламарчук В.О., Румянцев А.П.	Загальна сума грошей, яку отримала особа протягом певного періоду (як правило, за рік): заробітна плата та інші трудові доходи, доходи від власності, у т. ч. ренти, процентів, дивідендів, трансфертні платежі
Качан Є.П., Завіновська Г.Т., Брич В.Я., Дяків О.П.	Сума грошових коштів і матеріальних благ, одержаних за певний проміжок часу у натуральному вигляді для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини
Панчишин С.М., Холод Н.М.	Сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, отриманих за певний період
Назаров М.Г., Горбей Г.Ф., Рябушкін Б.Т.	Ресурси у грошовому і натуральному вираженні, які можуть бути використані на задоволення особистих потреб, сплату податкових та інших обов'язкових та добровільних платежів, заощадження
Савченко П.В., Кокін Ю.П.	Сукупність надходжень у грошовій та натуральній формах за визначений проміжок часу, використовуваних фізичними особами з метою споживання і накопичення
Швабій К.І.	Всі надходження, що виникають на основі процесу ціноутворення, з урахуванням величини понесених затрат, потрібних для отримання цього доходу
Шевчук І.В.	Сукупний дохід, скоригований на суму податкових вилючень та зменшений на суму економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму та інших пільг

Джерело: [16, 20, 62]

Справляння податку на доходи фізичних осіб передбачає передусім теоретичне визначення доходу як об'єкта оподаткування. При цьому слід мати на увазі, що єдине, загальноживане визначення доходу у фінансовій науці відсутнє. В межах класичної фінансової школи розрізняють дві концепції доходу – теорію джерел і теорію чистого збільшення вартості майна (теорія надходжень фактичного майна. В межах класичної фінансової школи розрізняють дві концепції доходу (рис.1.1)

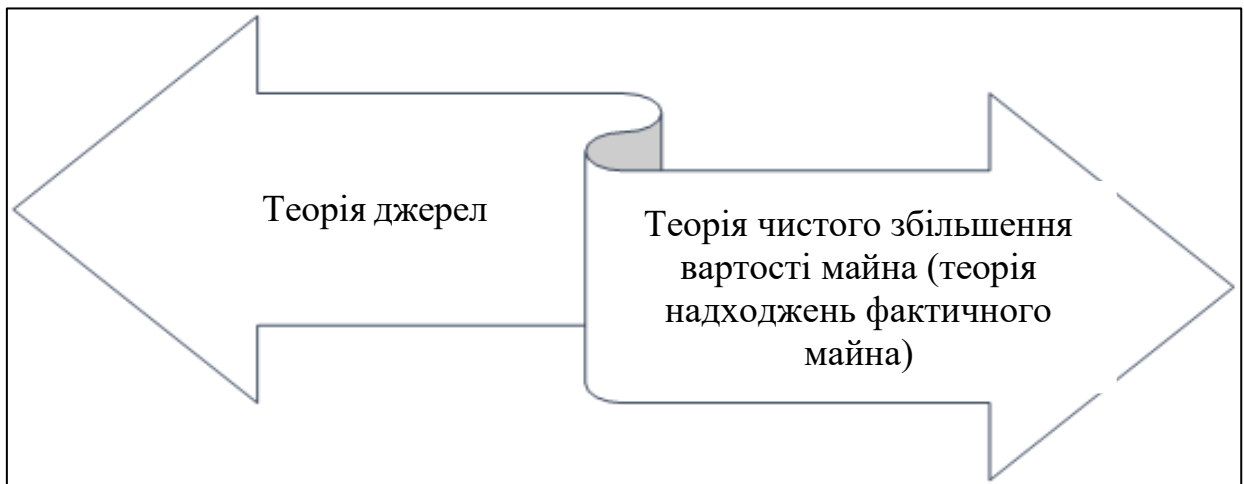

Рис. 1.1. Концепції доходу класичної фінансової школи[16,19, 62]

Згідно з теорією джерел Б. Ф'юстінга дохід є сумою грошових і товарних потоків, що регулярно надходять індивіду з постійних джерел. Це означає, що будь-які разові чи тимчасові надходження (доходи від продажу майна, спадщина, дарування тощо) з позиції зазначеної теорії не вважаються доходом, отже, вилучаються з податкової бази. На цій концепції ґрунтувався пруський закон про податок на доходи 1891 р.

Аргументом проти цієї теорії є те, що вилучення з податкової бази тимчасових чи разових надходжень, незважаючи на їх величину, що може бути дуже суттєвою, не відповідає вимогам соціальної справедливості, отже, не є виправданим. Показником платоспроможності індивіда та індикатором його попиту на суспільні блага може бути лише сукупний дохід з усіх джерел. Саме таким чином категорія доходу як об'єкта оподаткування трактується в моделі Шанца-Хейга-Саймонса (ШХС). Розроблена у 1896 р. німецьким вченим Г. фон Шанцем, теорія чистого збільшення вартості майна одержала розвиток у працях американських економістів Р. М. Хейга (1921 р.) та Г. С. Саймонса (1938 р.). На цій теорії ґрунтувався німецький закон про податок на доходи 1920 р.

В моделі Шанца-Хейга-Саймонса дохід розглядається як реальний чистий приріст вартості майна протягом певного періоду і обраховується як сума реального поточного споживання і реального нетто-приросту майна. За іншим визначенням, сукупний дохід – це сума ринкової вартості прав, що реалізуються

у споживанні, та зміни вартості наявних прав власності між початком і кінцем періоду, що розглядається; іншими словами, це сума споживання і чистого приросту вартості майна за період. [72, с. 9]. Згідно з концепцією ШХС відповідність доходу як об'єкта оподаткування принципу платоспроможності забезпечується завдяки включенню до його складу всіх вхідних потоків, що підвищують рівень потенційного споживання індивідів, і вилученню з нього всіх вихідних потоків, які зменшують рівень потенційного споживання, а також усіх витрат, пов'язаних із одержанням доходу.

В даному визначенні дохід тлумачиться через категорії, що характеризують його використання. З позицій утворення доходу концепції ШХС може відповідати таке визначення: дохід – будь-яке надходження грошових коштів чи матеріальних цінностей та послуг, що мають грошову вартість, майнових та немайнових прав, а також приріст їхньої вартості.

Виходячи з даного визначення, до складу об'єкта оподаткування мають включатися усі види доходів, що одержує платник. Тому у фінансовій літературі модель ШХС називають моделлю комплексного доходу. До його складу входять:

- заробітна плата;
- додаткові блага, одержані найманим робітником від роботодавця, у грошовій і не грошовій формах;
- доходи від підприємницької діяльності (за вирахуванням витрат на її здійснення);
- блага, вироблені і спожиті в домашньому господарстві чи власній фірмі;
- тимчасові або разові доходи (від реалізації майна, об'єктів прав інтелектуальної власності тощо);
- доходи від капіталу (дивіденди, проценти, рента);
- вмінена (оціночна) рента – умовно визначена орендна плата за користування власним житлом і товарами довгострокового використання;
- отримані майнові права (спадщина, дарування тощо);
- пенсії та інші види соціальної допомоги.

Недоліком моделі вважається її недостатнє практичне значення внаслідок того, що база оподаткування в податкових системах більшості країн фактично виявляється набагато вужчою, ніж дохід, що відповідає концепції ШХС, яка є теоретичним ідеалом, однак, за словами Й. Ланга, «надто широкою для юридичного застосування» [61, с. 147]. Деякі складові доходу до неї не входять. Зокрема спадщина і дарування в багатьох країнах обкладаються окремим податком і не включаються в базу податку на доходи фізичних осіб.

Вмінена рента від користування предметами довгострокового використання (передусім власним житлом) не враховується у складі сукупного доходу суб'єкта оподаткування, хоч теоретично її включення вважається соціально виправданим засобом. Пояснюється це тим, що в багатьох країнах процентні платежі по іпотечному кредиту на придбання будинку чи квартири вираховують з оподаткованого доходу. З огляду на це, вмінена рента від користування власним будинком, збудованим за підтримки держави, вважається такою, що мала включатися до податкової бази. Той факт, що цей дохід не враховується при визначенні сукупного оподаткованого доходу, пояснюється, з одного боку складністю визначення величини вміненого (оціночний) доходу, а з другого боку – політичною непопулярністю будь-яких спроб обкласти такий дохід.

Додаткові виплати найманим робітникам у грошовій і не грошовій формі (надання можливості користуватися службовим автотранспортом, забезпечення харчуванням або житлом, надання позик на пільгових умовах, продаж працівникам товарів зі знижкою, здійснення витрат на їх лікування, освіту тощо) на практиці підлягають оподаткуванню частково або взагалі звільняються від оподаткування, що пояснюється труднощами їх врахування та оцінки. Теоретично оподаткування додаткових благ у грошовій формі повинно здійснюватися за їх повною сумою, а в разі їх надання в натуральній формі - за ринковою вартістю. Проте застосування такого підходу виявляється проблематичним через те, що у більшості випадків витрати роботодавців на надання додаткових благ є нижчими за їх ринкову вартість. Для вирішення цієї

проблеми для цілей оподаткування часто використовується ввінена вартість подібних благ.

Незважаючи на труднощі, оподаткування додаткових благ у повному обсязі є необхідною умовою забезпечення як ефективності, так і справедливості в оподаткуванні. Ефективність досягається завдяки усуненню викривлень в розподілі доходів (заміщення доходів у грошовій формі доходами у формі додаткових благ). Справедливість досягається як результат забезпечення однакового ставлення до робітників, які отримують доходи лише в грошовій формі, та до робітників, які частково одержують їх у формі додаткових благ.

Як правило, не включаються до складу оподаткованого доходу блага, вироблені і спожиті в домашньому господарстві чи власній фірмі, що пов'язано зі складністю їх обліку й оцінки, які, крім усього, вимагають вторгнення в особисте життя громадян, а також із необхідністю створення великого контролюючого апарату, утримання якого поглинатиме більшу частину зібраних коштів. Водночас податок, що не враховує такі блага, стимулює натуральне господарство. Тому в ряді країн підлягають оподаткуванню блага, виробництво і споживання яких піддається податковому контролю, наприклад, матеріальні блага, вироблені приватною фірмою і використані в домашньому господарстві її власника (ФРН). Однак такий вибірковий підхід до оподаткування благ, вироблених і спожитих у домашньому господарстві чи у власній фірмі, продиктований можливістю чи неможливістю ефективного податкового контролю, спричиняє порушення принципу соціальної справедливості.

Найбільш придатною для її застосування в сучасній юридичній практиці вважається концепція ринкового доходу як об'єкта оподаткування К. Тіпке, Й. Ланга, Р. Віттманна, Х. Г. Руппе, згідно з якою оподатковуватися мають лише доходи, отримані ринковим шляхом. Як зазначав Й. Ланг, поняття ринкового доходу охоплює результати діяльності, спрямованої на збільшення майна, що є наслідком реалізації наміру отримання прибутку [61, с. 149].

Згідно з теорією ринкового доходу до бази оподаткування податком на доходи входять три їх види: доходи від ненайманої (підприємницької) діяльності;

доходи від найманої діяльності; доходи від приватного майна (доходи від капіталу). Про наближення західноєвропейської практики прибуткового оподаткування до концепції ринкового доходу свідчить перелік груп доходів, що виділяють у складі об'єкта оподаткування в цих країнах. Так, найбільш розповсюджене категорією доходів є дохід від роботи за наймом, що включає заробітну плату, пенсії, винагороди менеджменту компаній. В окремих країнах (Бельгія, Фінляндія, Нідерланди) замість цієї категорії застосовується категорія «зароблений дохід», що об'єднує доходи від праці за наймом, а також доходи від професійної діяльності (доходи осіб вільних професій – юристів, митців тощо) підприємництва. На відміну від цих країн, у більшості країн – членів ЄС професійний дохід і дохід від підприємницької діяльності утворюють окремі категорії доходів у складі об'єкта оподаткування.

Іншою обов'язковою категорією доходів є доходи від капіталу. В окремих країнах (Португалія, Італія, Австрія, Нідерланди, Німеччина, Франція, Греція) для позначення подібних доходів застосовується категорія «інвестиційний дохід (об'єднує доходи у вигляді дивідендів, процентів, роялті та ін.), поряд із якими виділяється така категорія доходів, як «приріст капіталу». Досить часто в окрему категорію виділяються доходи від нерухомості, що включають переважно суми отриманої платником орендної плати та лізингових платежів від передачі прав користування власним майном.

Фундаментальною проблемою при формуванні системи оподаткування доходів фізичних осіб є вирішення питання щодо того, яким повинен бути підхід до оподаткування доходів, отриманих з різних джерел.

Розрізняють три основних підходи (рис. 1.2).

Згідно з шедулярним підходом доходи, отримані з різних джерел, мають оподатковуватись окремо, що передбачає їх групування за певними ознаками.

Така форма оподаткування спрямована на справляння більшої частини податку у джерела з метою протидії ухиленню від його сплати. Крім того, вона дозволяє застосовувати диференційований підхід до обкладання різних доходів. Глобальний підхід передбачає оподаткування сукупного доходу, що включає

доходи з різних джерел. Внаслідок цього він дозволяє найбільш повно врахувати платоспроможність індивіда і є її найбільш соціально прийнятним індикатором, який задовольняє критеріям і горизонтальної, і вертикальної справедливості. Водночас його застосування пов'язано з обов'язковим декларуванням доходів, що вимагає організації клопіткої роботи податкових органів з деклараціями.

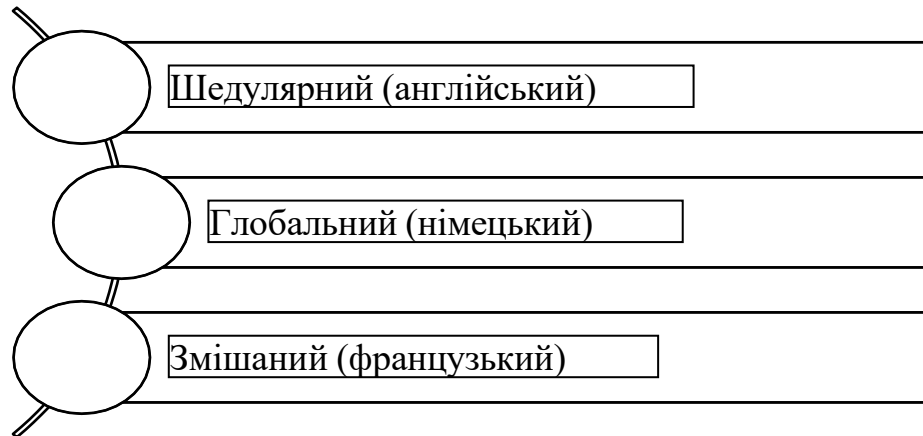

Рис. 1.2. Основні підходи до оподаткування доходів, отриманих з різних джерел [13,48,49]

За цих умов усе більше прихильників набуває точка зору про зменшення привабливості глобального підходу до оподаткування та доцільність застосування, незважаючи на вимоги соціальної справедливості, диференційованого оподаткування трудових доходів і доходів від капіталу, що отримало назву дуалістичної або подвійної системи оподаткування доходів фізичних осіб (Соренсен П., Бодвей Р., Егерт В., Нозен С. тощо).

Система дуалістичного (подвійного) податку має такі переваги:

- 1) поєднує можливість зменшення податкового навантаження на доходи від капіталу і, як наслідок, деформуючого впливу податку з доходів фізичних осіб на інвестиційні рішення платників, із забезпеченням певного перерозподілу доходів завдяки застосуванню прогресивної шкали в оподаткуванні трудових доходів;
- 2) забезпечує нейтральність в оподаткуванні різних видів доходів від

капіталу завдяки їх оподаткуванню за єдиною ставкою, внаслідок чого у платників відсутні стимули до зниження своїх податкових зобов'язань шляхом використання відмінностей у ставках податку. Це усуває деформації у структурі заощаджень та інвестицій;

3) завдяки оподаткуванню доходів від капіталу за відносно низькою ставкою за інших сприятливих умов може запобігати відтоку капіталу за межі країни;

4) підвищує стимули до здійснення приватних заощаджень та інвестицій, оскільки фізичні особи є важливим внутрішнім інвестором в економіку країни.

1.2. Трансформація змісту поняття «доходи фізичних осіб» у податковому законодавстві України

Грунтовний аналіз законодавства та численних робіт фінансистів дозволяє констатувати, що українське податкове законодавство пройшло тривалий шлях у питанні надання визначення поняття «доходи фізичних осіб» – від «...індивідуального доходу, що отримують радянські громадяни з присадибних ділянок, внаслідок індивідуальної праці тощо...» [1, с. 162] до «...загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, а також інших доходів з джерелом їх походження як в Україні, так і на території інших країн, що підлягають оподаткуванню при їх виплаті» [4, с. 15], що було обумовлено докорінними соціально-економічними змінами, які відбулися в країні після набуття незалежності.

У Законі УРСР «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства» від 5 липня 1991 року дохід фізичних осіб визначався як дохід у грошовій або натуральній формі [51]. Проте зазначений нормативний акт діяв лише до 1993 року, коли було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», у статті 2 якого дохід фізичних осіб визначався у двох аспектах: для громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, як «...сукупний оподатковуваний дохід за

календарний рік (що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами» та для громадян, які не мають постійного місця проживання в Україні, як «... дохід, одержаний з джерел в Україні» [52].

При цьому, при визначенні сукупного оподаткованого доходу враховувалися доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті), а доходи, одержані в натуральній формі, зараховувалися до сукупного оподаткованого доходу за календарний рік за вільними (ринковими) цінами» [52]. З часом це визначення зазнало суцільної критики з боку українських науковців, що було цілком закономірно, оскільки розвиток соціально економічних, цивільно-правових, кредитно-фінансових, господарських та інших відносин призвели до появи у фізичних осіб таких видів доходів, які зазначеним визначенням у вказаному вище Декреті не охоплювалися. Наприклад, розвиток кредитно-банківської системи призвів до активного вкладу фізичними особами на депозитні рахунки грошових коштів з отриманням платежів за використання цих коштів; приватизація квартир житлового фонду утворила в Україні ринок нерухомості, внаслідок чого фізичні особи стали отримувати доходи від продажу об'єктів нерухомого майна тощо, проте такі доходи на той час не оподатковувалися. При цьому, як зазначалося раніше, Україною укладалися міжнародні договори з іншими країнами щодо уникнення подвійного оподаткування, розроблені переважно на підставі Типової конвенції ОЕРС про уникнення подвійного оподаткування стосовно доходів та капіталу [64], у яких передбачався порядок звільнення від оподаткування таких доходів фізичних осіб як: доходи від нерухомого та рухомого майна (як від його оренди, так і від його відчуження), дивіденди, проценти, роялті, незалежні та залежні особисті послуги, гонорари директорів, артистів і спортсменів, пенсія тощо), які в Україні на той час не підпадали під оподаткування. Отже, з 1992 до 2003 року в Україні була наявна ситуація, за якої відповідно до податкового законодавства України певні види доходів не оподатковувалися, але в міжнародних договорах, які Україна уклала з іншими

країнами, передбачався механізм уникнення від їх подвійного оподаткування.

В 2003 р., з прийняттям Закону України «Про оподаткування доходів фізичних осіб» [50] ситуація докорінним чином змінилася.

Головашевич О.О., аналізуючи визначення доходів фізичних осіб, що надавалися у цьому нормативному акті, незважаючи на певні недоліки його правових норм, підкреслював прогресивність цього Закону, оскільки в ньому як об'єкти оподаткування доходів фізичних осіб зазначалися різні види доходів, що отримували фізичні особи, які загалом відображали реалії нових соціально-економічних відносин, що склалися в Україні на той час [3, с. 105].

Так, згідно з положеннями Закону «Про оподаткування доходів фізичних осіб», доходом визначалася:

– сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мали вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом [50];

– звичайна вартість майна, яке передається платником податку за довіреністю іншій особі, якщо умови цієї довіреності передбачають право такої іншої особи продати таке майно або відчужити його в інший спосіб, крім такої передачі між членами подружжя у межах спільної часткової або спільної сумісної власності [50];

– позитивна різниця між сумою таких коштів та звичайною вартістю майна, переданого за довіреністю [50].

Також у Законі України «Про оподаткування доходів фізичних осіб», крім загального визначення доходу, законодавець окреслив такі особливості доходів фізичних осіб:

1) дохід поділявся залежно від джерела його походження – із джерелом походження в Україні (будь-який дохід, одержаний платником податку або нарахований на його користь від здійснення будь-яких видів діяльності на території України) та іноземний дохід (дохід відмінний від доходу із джерелом його походження з території України) [50];

2) до доходів з джерелом походження в Україні належали як традиційні види доходів (заробітна плата), так і нові, появу яких зумовили соціально-економічні зміни, що відбулись в Україні (доходи від продажу об'єктів нерухомого, рухомого майна та об'єктів інтелектуальної власності, вартість подарунків, спадщини, виграшів, призів, пенсійні внески в межах недержавного пенсійного забезпечення, суми страхових виплат та відшкодування, проценти, дивіденди, роялті, доходи від надання майна (як нерухомого, так і рухомого) в оренду або лізинг, доходи від підприємницької діяльності та незалежної професійної діяльності; виплати чи винагороди за цивільно-правовими договорами, додаткові блага);

3) передбачалося оподаткування доходів, отриманих у негрошовій формі – «додаткових благ», до яких належали: вартість використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, наданих платнику податку в безоплатне користування, вартість майна та харчування, безоплатно отриманого платником податку, вартість послуг домашнього обслуговуючого персоналу, безоплатно отриманих платником податку, суми грошового або майнового відшкодування будь-яких витрат або втрат платника податку, суми фінансової допомоги, у тому числі суми анульованого боргу; вартість безоплатно отриманих товарів;

4) як вид доходу визначалася звичайна вартість майна, яке передається платником податку за довіреністю іншій особі, якщо умови такої довіреності передбачають право іншої особи продати таке майно або відчужити його в інший спосіб, крім такої передачі між членами подружжя у межах спільної часткової або спільної сумісної власності [44], тобто фактично оподатковувався не дохід, а відносини між повіреним та довірителем;

5) як вид доходів, що підлягають оподаткуванню, визначалися доходи, отримані незаконним шляхом, коли кошти або майно (немайнові активи) були отримані фізичною особою як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, підтверджених обвинувальним вирок суду, незалежно від призначеної ним міри покарання [50].

Отже, види доходів, що підпадали під оподаткування у нормах зазначеного Закону, були суттєво розширені. Через прагнення законодавця максимально розширити об'єкт податку на доходи фізичних осіб, під оподаткування потрапили надходження коштів/майна до фізичних осіб, які фактично не відносилися до доходів, що неодноразово підкреслювали у своїх роботах науковці [3, с. 25; 44, с. 9;], які зазначали, що ситуація, яка склалася, обумовлювалася відсутністю загального, закріпленого у нормах вищевказаного закону поняття «доходи фізичних осіб».

Зазначений недолік було усунуто лише з прийняттям Податкового кодексу України, у підпункті 14.1.56 пункту 14.1 статті 14 якого поняття «доходи» визначалося як «...загальна сума доходу платника податків від усіх видів діяльності, отриманої (нарахованої) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами» [42].

До недоліків зазначеного визначення відносилися:

1) визначення доходу надавалося у ст. 14 Податкового кодексу України, де закріплювалися загальні поняття податкового законодавства, що надавало вказаному терміну узагальнюючого характеру, тобто визначення доходу як загального терміну системи оподаткування в такій редакції застосовувалося не лише при оподаткуванні доходів фізичних осіб;

2) запропоноване поняття доходу враховувало лише доходи від діяльності («...загальної суми доходу платника податків від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах»), залишаючи поза увагою доходи від операцій з капіталом і раніше придбаними активами.

Законом України «Про внесення змін Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» підпункт 14.1.56 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України було видалено [17] і більше загального визначення поняття «дохід» в нормах податкового законодавства

України не закріплювалося.

Законодавець пішов шляхом закріплення двох понять доходу – «дохід з джерелом його походження з України» та «дохід, отриманий з джерел за межами України», визначення яких надавалося у підпункті 14.1.54 та 14.1.55 пункту 1 статті 14 Податкового кодексу України відповідно.

Доходом із джерелом їх походження з України визнається будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні [42], після чого законодавець вдається до перерахування видів таких доходів.

У результаті внесення ряду змін до підпункту 14.1.54 пункту 1 статті 14 Податкового кодексу України Законами України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» [19], «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців» [20], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збору даних та інформації, необхідних для декларування окремих об'єктів оподаткування» [45], до доходів із джерелом їх походження з України відносяться доходи у вигляді:

а) процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України або постійними представництвами нерезидентів в Україні;

б) доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів;

в) доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, доходів від відчуження корпоративних прав, цінних паперів, у тому числі акцій українських емітентів;

г) доходів, отриманих у вигляді внесків та премій на страхування і перестраховування ризиків на території України;

г) доходів страховиків – резидентів від страхування ризиків страхувальників – резидентів за межами України;

д) інших доходів від діяльності, у тому числі пов'язаних з повною або частковою переуступкою прав та обов'язків за угодами про розподіл продукції на митній території України або на територіях, що перебувають під контролем контролюючих органів (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо);

е) спадщини, подарунків, виграшів, призів;

е) заробітної плати, інших виплат та винагород, виплачених відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору;

ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю;

з) доходів від відчуження прав на видобуток та розробку родовищ корисних копалин, мінеральних джерел та інших природних ресурсів;

и) прибутків від відчуження акцій, часток, корпоративних або інших аналогічних прав в іноземних компаніях, організаціях, утворених відповідно до законодавства інших держав (іноземні юридичні особи), які відповідають таким умовам: 1) у будь-який момент часу впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість акцій, часток, корпоративних або інших аналогічних прав іноземної юридичної особи на 50 і більше відсотків утворюється за рахунок акцій, часток в українській юридичній особі, яка належить зазначеній іноземній юридичній особі прямо або опосередковано, та 2) у будь-який момент часу впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість акцій, часток в українській юридичній особі на 50 і більше відсотків утворюється за рахунок нерухомого майна, яке розташовано в Україні та належить такій українській юридичній особі або використовується такою українською юридичною особою на підставі договору операційної або фінансової оренди (лізингу) чи аналогічного договору, і таке використання має

відображатися в обліку такої юридичної особи як актив, у тому числі актив з права користування, згідно з вимогами національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

i) прибутків нерезидентів від відчуження акцій, корпоративних прав у статутному капіталі юридичної особи – резидента України, за умови що у будь-який час впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість таких акцій, корпоративних прав на 50 і більше відсотків утворювалася за рахунок нерухомого майна, що розташовано в Україні та належить такій юридичній особі – резиденту України або використовується такою юридичною особою – резидентом України на підставі договору операційної або фінансової оренди (лізингу) чи аналогічного договору, і таке використання має відображатися в обліку такої юридичної особи як актив, у тому числі актив з права користування, згідно з вимогами національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності [42].

До доходів, отриманих з джерел за межами України, відноситься будь-який дохід, отриманий резидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності за межами митної території України, включаючи проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші види пасивних доходів, спадщину, подарунки, виграші, призи, доходи від виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими та трудовими договорами, від надання резидентам в оренду (користування) майна, розташованого за межами України, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих за межами України портів, доходи від продажу майна, розташованого за межами України, дохід від відчуження інвестиційних активів, у тому числі корпоративних прав, цінних паперів тощо; інші доходи від будь-яких видів діяльності за межами митної території України або територій, непідконтрольних контролюючим органам [42].

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що категорія «доходи фізичних осіб» як категорія національного податкового законодавства пройшла значну еволюцію. Український законодавець відмовився від надання загального визначення поняття «дохід» у нормах податкового законодавства і використав

підхід, за якого перераховуються і нормативно закріплюються різноманітні види доходів, що можуть отримувати фізичні особи з урахуванням територіального принципу (джерела походження).

1.3. Розвиток оподаткування фізичних осіб

Головною функцією будь-якої економіки є забезпечення всіх громадян суспільства усіма необхідними благами для якісного життя. Одним з цих благ є гідний дохід населення. Доходи населення є вагомим показником економічного розвитку держави та важливим фактором суспільного добробуту. Наразі через соціальні й економічні негаразди відбулося значне падіння реальних трудових доходів населення, знизилася його купівельна спроможність, зростає рівень безробіття, спостерігається стрімкий вплив висококваліфікованих кадрів за кордон, загострюються проблеми бідності та нерівності.

Однією з основних негативних рис вітчизняної системи оподаткування фізичних осіб є її фіскальна спрямованість, що не дозволяє здійснювати ефективний перерозподіл доходів між різним верствами населення, досягати соціальної справедливості у питанні доступу до суспільних благ та змістити акцент від прямої державної соціальної підтримки, що надається за ознакою нужденності, у бік мотивування низькооплачуваних працівників через відповідні стимули у стягуванні податків на доходи від зайнятості.

Незважаючи на те, що сучасне податкове законодавство після ухвалення Податкового кодексу [42] у 2010 р. та реалізації окремих положень Концепції реформування податкової системи України формально застосовує сучасні інструменти оподаткування фізичних осіб (податкові знижки, податкові соціальні пільги) функція перерозподілу доходів населення через цей вид оподаткування залишається нереалізованою.

У більшості розвинених країн оподаткування фізичних осіб є не тільки каналом перерозподілу доходів, а й є одним із ключових інструментів макроекономічного регулювання співвідношення одержаних доходів між багатими та бідними верствами населення. Прогресивна шкала прибуткового податку

дозволяє вилучати надприбутки і повертати ці кошти в оборот шляхом створення нових робочих місць та соціальних виплат [11, 22].

Згрупуємо ставки оподаткування доходів фізичних осіб в окремих країнах світу. Адвалорні ставки застосовуються в таких країнах, як: прогресивна шкала - Австрія, Великобританія, Венесуела, Гайана, Німеччина, Італія, Казахстан, Канада, Кенія, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мозамбік, Норвегія, Перу, Португалія (для резидентів), Словенія, Тайвань (для іноземців, які є резидентами), Узбекистан, Франція, Хорватія, Чилі; плоска шкала - Болівія, Замбія, Нормандські о-ви, Парагвай, Португалія (для нерезидентів), Пуерто-Ріко (для нерезидентів не американців, які не зайняті в торгівлі або бізнесі країні), Сінгапур (для нерезидентів), Тайвань (для резидентів, іноземців нерезидентів), Україна, Фарерські острови (для нерезидентів), Фінляндія (для нерезидентів; по доходу від капіталу), Швеція (регіональний), Шрі-Ланка, Естонія, Ямайка.

Комбіновані ставки – Азербайджан, Австралія, Аргентина, Барбадос, Бельгія, Болгарія, Ботсвана, Бразилія, Британські Віргінські острови, Угорщина, В'єтнам, Гана, Гватемала, Гонконг, Данія, Зімбабве, Ізраїль, Індія, Індонезія, Іран, Ірландія, Іспанія, Камбожда, Кіпр, Китай, Конго, Коста-Ріка, Корея, о. Маврикій, Макао, Мальта, Мексика, Намібія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нова Каледонія, Панама, Польща, Пуерто-Ріко, Румунія, Свазіленд, Сент-Люсія, Сінгапур, Словаччина, Соломонові острови, США, Таїланд, Танзанія, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Уганда, Фіджі, Фарерські острови, Філіппіни, Фінляндія, Чехія, Швейцарія, Швеція (федеральний), Еквадор, ПАР, Японія.

Тверді ставки: прогресивна шкала – Колумбія. В окремих країнах існує плавна, поступова прогресія оподаткування за рахунок розподілу доходу на багато частин. Наприклад, в 1975 р. в США діяла шкала з 25 різними групами оподаткування доходів фізичних осіб, причому доходи оподатковувалися за ставками від 14% до 70%, яка в ході реформ 80-х рр. скоротилася до 5 груп.

У ряді країн, навпаки, перехід ставок оподаткування від однієї групи доходів до іншої в шкалах – більш різкий, стрибкоподібний. При цьому необхідно вказати, що для переважної більшості розвинених країн властиво зменшення

«ступінчастості» шкали оподаткування. Є країни, де встановлений більш низький рівень ставок оподаткування доходів фізичних осіб, ніж в Україні. Це такі країни, як Азербайджан, Гватемала, Колумбія, Макао, Чилі. У ряді країн для окремих видів доходів фізичних осіб встановлено розмір ставки 0%: Бельгія, Бразилія, Угорщина, Венесуела, Гана, Домініканська Республіка, Камбоджа, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мальта та ін. Натомість, в світі є ряд держав, в яких взагалі прибутковий податок не стягується. Це дуже багаті та економічно розвинені країни, велика їх частина багата природними ресурсами, зокрема, нафтою та природним газом: Андорра, Багамські острови, Бахрейн, Кувейт, Монако, Саудівська Аравія та ін. [63].

Кожна держава обирає власні методичні підходи для здійснення оподаткування доходів фізичних осіб, однак визначальною ознакою такого оподаткування є те, що воно повинно сприяти зростанню заощаджень населення країни, які в подальшому слугують одним з джерел фінансування економіки країни. Виокремимо декілька типів систем оподаткування доходів фізичних осіб, які функціонують у різних країнах світу (рис. 1.3).

Звісно, оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах має свої особливості. Одні й ті ж доходи в різних країнах можуть як підлягати оподаткуванню, так і звільнитися від нього. Двома основними джерелами доходів, що підлягають оподаткуванню у більшості країн світу, є доходи від заробітної плати та доходи від капіталу (пасивні доходи). Сьогодні спостерігаються тенденції лібералізації оподаткування доходів від капіталу. Проте, незважаючи на зазначені типи та їх особливості, кожна країна формує індивідуальну систему оподаткування доходів населення, з визначеними законодавством об'єктом і базою оподаткування, системою податкових пільг і ставок.

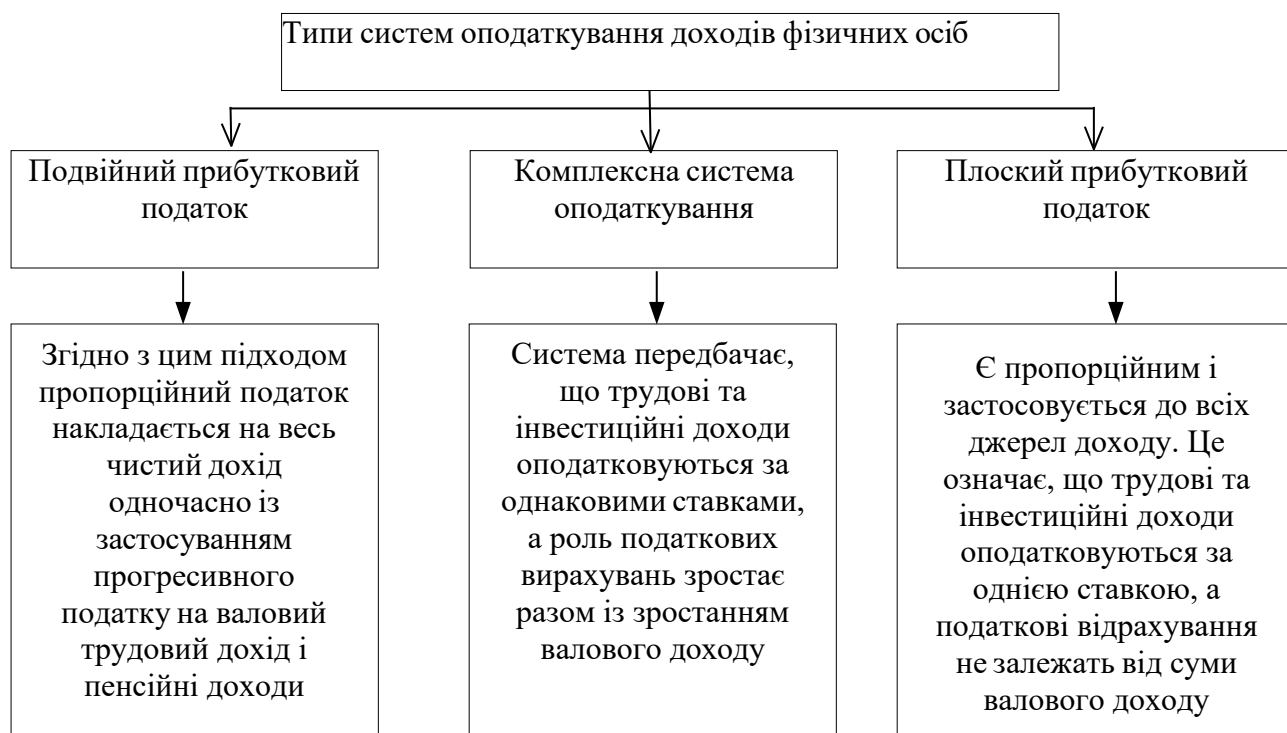

Рис. 1.3. Типи систем оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах

Втім, наразі у всьому світі залишилося лише 27 країн, включаючи Україну, які не мають прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Якщо до 2003 року в Україні діяла система, яка встановлювала прогресивні ставки від 12% для низьких доходів і до 42% для осіб, чий дохід становив понад 100000 грн. з початку року, то з 2004 року введена «плоска» шкала сплати ПДФО.

Розглянемо ставки прибуткового податку в зарубіжних країнах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розмір ставок ПДФО окремих країн світу, які використовують прогресивну ставку станом на 1.01.2020 р.,%

Країна	Ставка	Країна	Ставка	Країна	Ставка
Австралія	17-47	Іспанія	24-45	Словаччина	19
Австрія	36,5-50	Італія	23-46,5	Кіпр	20-30
Бельгія	25-53,7	Канада	15-33	Фінляндія	8,5-31,5
Великобританія	0-45	Китай	5-45	Франція	0-45
Німеччина	14-47,5	Люксембург	0-42,1	США	0-39,6
Греція	0-45	Нідерланди	0-52	Швейцарія	0-45
Ізраїль	10-47	Нова Зеландія	0-39	Японія	5-40
Індія	0-30	Польща	18-32	ПАР	24-43

Джерело: складено на основі [11,73]

Як бачимо з табл. 1.1, ставки досить диференційовані. На відміну від

України, де порядок, ставки, правила оподаткування ПДФО установлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право у сфері податкової юрисдикції. У таких країнах Європи, як Бельгія, Греція, Польща, Словаччина, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків, а в Бельгії, Фінляндії, Швейцарії органи місцевого самоврядування самостійно визначають ставки, за якими оподатковуватимуться доходи громадян.

Прогресивна система оподаткування застосовує вищі податкові ставки до вищого рівня доходу. У США податок на доходи фізичних осіб має ставки від 10 до 37 відсотків. Така схема призводить до того, що люди з вищим доходом сплачують більшу частку податків на прибуток, ніж особи з нижчим доходом.

Таблиця 1.2

Федеральний податок на дохід 2023 року та ставки для одиноких осіб, подружніх пар, які подають декларації разом, і голів домогосподарств

Ставка податку	Для одиноких осіб	Для одружених осіб, які подають спільну звітність	Для голів домогосподарств
10%	Від 0 до 11 000 доларів	Від 0 до 22 000 доларів США	Від 0 до 15 700 доларів США
12%	Від 11 000 до 44 725 доларів США	Від 22 000 до 89 450 доларів США	Від 15 700 до 59 850 доларів США
22%	Від 44 725 до 95 375 доларів США	Від 89 450 до 190 750 доларів США	Від 59 850 до 95 350 доларів США
24%	Від 95 375 до 182 100 доларів США	Від 190 750 до 364 200 доларів США	Від 95 350 до 182 100 доларів США
32%	Від 182 100 до 231 250 доларів США	Від 364 200 до 462 500 доларів США	Від 182 100 до 231 250 доларів США
35%	\$231 250 до \$578 125	Від 462 500 до 693 750 доларів США	\$231 250 до \$578 100
37%	\$578 125 або більше	\$693 750 або більше	578 100 доларів або більше

Джерело: [68]

Як свідчать дані рис. 1.4, 1 відсоток працюючих сплачував середній федеральний податок у 2017 році за ставкою 26,8 відсотка, тоді як особи з найнижчою межою заробітків платили в середньому лише 4 відсотка. Окрім федеральної прогресивної системи оподаткування, багато штатів також застосовують вищі ставки державного податку до осіб з вищим доходом.

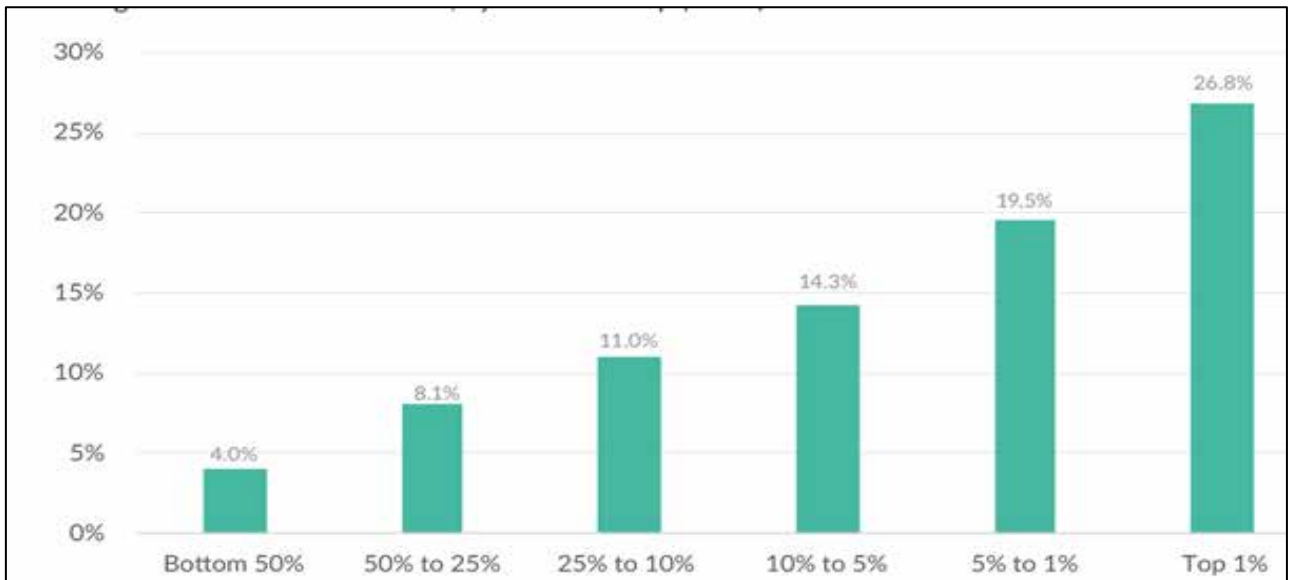

Рис. 1.4. Середня ставка федерального прибуткового податку для різних груп доходів у США, 2017 р. [68]

У США діє прогресивна система прибуткового податку, яка оподатковує осіб з вищим доходом вищим податком, ніж тих, хто має нижчий. Хоча 1 відсоток найбільших платників податків заробляє 19,7 відсотка від загального скоригованого валового доходу, вони сплачують 37,3 відсотка всіх податків на прибуток. Лише 3 відсотки податків сплачує найнижча половина тих, хто має найнижчий дохід платники з високим доходом сплачують податок за найвищою ставкою.

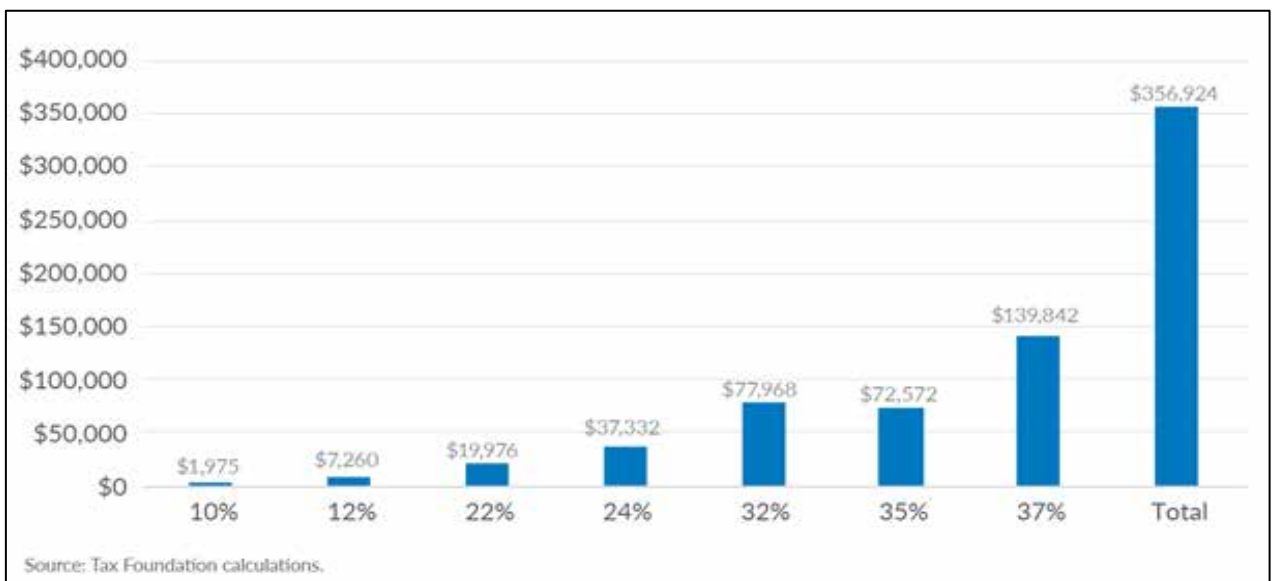

Рис. 1.5. Податок на дохід, сплачений за кожною податковою групою для пари, яка подає декларацію, 2020 р.

Джерело: [69]

Прогресивні податки означають, що, оскільки особа заробляє більше, вона

стикатиметься з вищими ставками податків. Це діє як негативний стимул працювати більше. Якщо особа, яка наразі перебуває у 12-відсотковій податковій категорії, бажає працювати додаткові години або влаштуватися на другу роботу, вона може зрештою зіткнутися з 22-відсотковою категорією своїх додаткових заробітків. З такою вищою податковою категорією їм потрібно буде більше працювати, щоб досягти своїх цілей прибутків після сплати податків.

Деякі прогресивні системи оподаткування застосовують значно вищі ставки податку до осіб з високими доходами. Вищі ставки також можуть впливати на рішення щодо мінімізації податкових зобов'язань шляхом максимізації доступних відрахувань і кредитів або уникнення податків іншими способами.

У багатьох зарубіжних країнах в системі податкових відносин важливе місце посідає показник «граничний дохід». Це мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплата податку. При цьому розмір показника залежить від кількості дітей, сімейного стану платника та способу оподаткування за єдиною чи роздільною системою.

Вважається, що «плоска шкала» характерна для країн зі слабкою економікою та неефективною податковою системою. Натомість розвинені країни за допомогою введення прогресивних ставок ПДФО не тільки досягають великих податкових надходжень до бюджету, а також намагаються згладити соціальні диспропорції в доходах найбагатших і найбідніших громадян. У таких країнах, як Ірландія, Корея, Мексика, Туреччина, середньозважена величина граничного доходу (неоподаткованого мінімуму), з якого починається сплачуватись податок з доходів фізичних осіб становить 30% від середньої заробітної плати у виробничому секторі. Якщо порівнювати з нашою державою, то ця цифра становить 17 грн., тобто приблизно лише 3% від мінімальної заробітної плати, що є зовсім не відповідним. За ці мізерні кошти людина не може задовольнити навіть свої мінімальні потреби.

На думку Баранник Л.Б., Дулік Т.О., Александрюк Т.Ю., податкові системи розвинених країн світу надзвичайно гнучкі. Наприклад, у США та

Великобританії платник податку може самостійно вибирати такий варіант оподаткування, приміром прибутковий податок з фізичних осіб, який для нього є найефективнішим. Це уможлиблює зменшення кількості платників, які бажають перейти у тіньовий сектор економіки або ухиляються від сплати податків [7].

Відмінною рисою оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та в зарубіжних країнах є рівень податкової юрисдикції. Так, в Україні ставки, порядок, правила оподаткування встановлюються виключно на загальнодержавному рівні. В той же час в деяких країнах (Бельгія, Данія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія) визначенням ставок, за якими будуть оподатковуватися доходи громадян належить до компетенції органів місцевого самоврядування, а в таких країнах, як Естонія, Греція, Латвія, Норвегія та ще деяких особистий прибутковий податок належить до місцевих податків. Звертає на себе увагу і той факт, що іноземні системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Перехід до прогресивної шкали податкових ставок у даний час очевидно потрібен, проте дане нововведення слід реалізовувати поступово та розпочати із встановлення неоподаткованого мінімуму, який відповідає на початкових етапах реформам прожиткового мінімуму, офіційно встановленому для відповідного суб'єкту оподаткування. Надалі неоподатковуваний мінімум підлягає збільшенню з паралельним встановленням прогресивної шкали податкових ставок залежно від розміру отриманого доходу. При цьому в процесі реалізації даних перетворень необхідно здійснювати постійний контроль статистичних даних про рівень доходів громадян і при встановленні ставок прогресії виходити з їх розмірів, щоб уникнути недотримання одного з основних принципів оподаткування - урахування фінансових можливостей платника податку.

Паралельно слід здійснювати поступовий перехід до якісно нового рівня податкового адміністрування, що є основоположним елементом нової системи

прибуткового оподаткування. Доцільно було б розробити базу даних із веденням інформації по кожному платнику податків (за прикладом Швеції) з можливістю доступу податкових органів до даних, які фіксуються іншими органами влади. Це дозволить податковим органам самостійно розраховувати суму прибуткового податку. Також має сенс організація безкоштовних семінарів, інформування за допомогою пошти або мережі Інтернет платників податків про правила та особливості сплати ПДФО.

В Україні діє пропорційна система оподаткування фізичних осіб, що не враховує низької частки дискреційного доходу переважної більшості населення. Платоспроможність громадян та їхня спроможність робити заощадження визначається не сукупним, а дискреційним доходом, як розміром коштів, що залишилися після задоволення найважливіших потреб. В окремі періоди вітчизняна система оподаткування фізичних осіб носила ознаки прогресії: до 1 січня 2015 р. зазначений податок сплачувався за двома ставками – стандартною у 15 % і підвищеною 17 % для місячного доходу, що перевищував десятикратний розмір мінімальної заробітної плати; у 2015 р. нульова ставка діяла для 0,5 розміру мінімальних місячних заробітних плат, ставка у 15 % для доходу, що не перевищував десятикратний розмір мінімальної заробітної плати і у 20 % для більш високих доходів, проте з 2016 р. діє єдина ставка оподаткування фізичних осіб у 18 %. Потрібно зазначити, що підвищення податкової ставки не збільшило податкове навантаження на працівників, адже одночасно для них було ліквідовано сплату ЄСВ у розмірі 3,6 %. Проте за умов пропорційної системи головний податковий тягар лягає на плечі низькодохідних верств населення. У більшості розвинених країн оподаткування фізичних осіб відбувається із застосуванням прогресії, що дозволяє знівелювати регресивний характер інших найбільших податків, як-то податку з продажу, ПДВ та акцизів, що закладені у ціну товарів. Оскільки ставки цих податків і платежів є пропорційними, то фіскальне навантаження від них є більшим для громадян з низькими доходами, і частка таких неминучих витрат зменшується зі збільшенням доходу.

Вітчизняне законодавство не передбачає підстав для застосування

сімейного оподаткування. У той час як від оподаткування звільнені деякі види доходів, які отримують далеко не нужденні люди (зокрема, довічні плати за звання дійсного члена та члена-кореспондента НАНУ та Національних галузевих академій або суми доходів, отриманих у вигляді процентів, що нараховані на державні цінні папери), навіть працівники з низькими доходами не мають можливості зменшити свої податкові зобов'язання у зв'язку з наявністю утриманців у домогосподарстві, яке вони очолюють. Крім дітей, на яких законодавством передбачено незначні податкові соціальні пільги, до утриманців можуть належати непрацездатні батьки, дружина, що перебуває у відпустці по догляду за дитиною, непрацездатні або тимчасово непрацездатні члени сім'ї, безробітні та особи, які опинилися у складних життєвих обставинах. Не викликає сумніву, що сімейне оподаткування, за якого розмір оподатковуваного доходу розраховується як середнє значення доходу працюючого члена родини (що, відповідно впливає на ставку податку) має найбільший сенс застосування в країнах, де доходи фізичних осіб оподатковуються за прогресивною шкалою, проте чинне українське законодавство має передбачати певне зменшення оподаткованої бази для осіб, на утриманні яких перебувають члени їхніх сімей.

Таким чином, незважаючи на наявність соціальних знижок і пільг, чинна податкова система України не є дієвим інструментом встановлення соціальної справедливості. Внесення певних змін до законодавства дозволить підвищити соціальну спрямованість податкових вирахувань, втім, доти, доки в країні не буде впроваджене прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб, з точки зору ефективного перерозподілу суспільних благ такі заходи не будуть мати вирішального значення.

Однією з головних економічних підстав для введення прогресивного оподаткування фізичних осіб є значна диференціація доходів від зайнятості. Так, у квітні 2019 р. середня зарплата в найбільш високооплачуваній галузі зайнятості (інформація та комунікації) перевищувала середню зарплату у найбільш низькооплачуваній (тимчасове розміщування і організація харчування) у 3,1 разу, а заробітну плату у такій соціально важливій і масштабній за кількістю

зайнятих сфері як охорона здоров'я – у понад 3 рази . Водночас зарплати керівників державних підприємств у 4 – 6 десятків разів перевищують середню по країні .

Оскільки доходи від зайнятості складають переважну частину доходів домогосподарств, що обкладаються податками (у 2018 р. заробітна плата склала 47,4 % доходів домогосподарств, прибуток та змішаний дохід – 17,6 %, доходи від власності – 2,6 %, соціальні допомоги та інші поточні державні трансферти, що переважно не підлягають оподаткуванню – 32,4 %, то саме у сфері оплати праці і має відбуватися найбільш значне коригування доходів різних верств населення.

Як і будь-який інший інструмент державного управління, прогресивна шкала оподаткування має свої переваги і вади.

До головних переваг прогресивної шкали оподаткування належать:

1. Соціально справедливий розподіл доходів, що є стимулом до підвищення економічної активності і зайнятості, знижує необхідність значної державної соціальної підтримки працюючого населення, підвищує споживчий попит і норми заощаджень, сприяє збільшенню приватних вкладень у людський капітал, є безумовним чинником встановлення суспільної злагоди.

2. Зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення, що може супроводжуватися загальним збільшенням доходів бюджету, якщо це буде закладено у ставках податків. Перерозподіл приведе до зменшення розмірів державної соціальної допомоги (в тому числі житлових субсидій), потреба виплати якої працівникам з низькими доходами виникає внаслідок невиправдано високих відносно їхнього доходу податкових зборів. У такому разі додатковою мотивацією до зайнятості і переходу до формального ринку праці буде впевненість працівників у можливості забезпечувати себе і свою родину засобами чесної винагороди за працю.

3. Підвищення престижності суспільно корисних видів трудової діяльності, що не передбачають високої матеріальної винагороди – наукової

роботи, зайнятості у галузі освіти, медицини, просвітницької і соціальної роботи, благодійної та правозахисної діяльності, захисту навколишнього середовища.

4. Зменшення різниці між дискреційними доходами осіб з однаковим рівнем освіти у різних сферах зайнятості, що є вкрай важливим для вітчизняного ринку праці, на якому працівники з вищою освітою складають переважну більшість в таких низькооплачуваних видах економічної діяльності як освіта, медицина, державне управління, соціальна робота. Здатність держави ефективно перерозподіляти доходи у такій ситуації є наочною інтерпретацією суспільного уявлення про справедливість, що справляє значний вплив на соціальну і професійну самоідентифікацію населення, особливо молоді. Саме підвищення реальних доходів від зайнятості високоосвічених працівників може стати основою для формування середнього класу в Україні, адже практично в усіх країнах, як розвинених, так і тих, що розвиваються, саме наявність високого рівня освіти є запорукою отримання гідного доходу від зайнятості.

5. Гармонізація вітчизняної податкової системи з податковим законодавством європейських країн, переважна більшість яких (усі, за винятком країн Балтії, Румунії і Чехії, які мають приховану прогресію у вигляді значних неоподатковуваних мінімальних доходів) використовує прогресивне оподаткування фізичних осіб. Більше того, такий спосіб оподаткування закріплено в конституціях деяких з них (Італія, Ліхтенштейн).

До вад прогресивної шкали оподаткування частіше за все зараховують підвищення ризику тінізації доходів, особливо високодохідних верств населення та ускладнення в адмініструванні податку на доходи фізичних осіб.

Щодо адміністрування, не викликає сумнівів, що ускладнення процесу нарахування податку вимагатиме підвищення зусиль з боку контролюючих органів. Так само платники податку – фізичні особи будуть вимушені проходити додаткові процедури у зв'язку з його сплатою.

Проте на сьогодні в Україні вже склалися об'єктивні організаційно-фінансові передумови для ведення прогресивного оподаткування фізичних осіб. По-перше, йдеться про успішне апробування деякими категоріями працівників

(державними службовцями та приватними підприємцями) новітніх технологій подання податкової звітності, що можуть бути застосовані при всеохоплюючому декларуванні доходів.

По-друге, введення всеохоплюючого декларування доходів дозволить платникам податків повноцінно користуватися податковими знижками і соціальними пільгами, стимулюватиме їх до участі у формальному ринку праці, сприятиме поширенню цифрових технологій у галузі державних послуг, підвищить рівень податково-фінансової грамотності населення та спростить державний контроль над сплатою податків. Побічно всеохоплююче декларування доходів матиме позитивний соціальний ефект у вигляді більш відповідальних стосунків між громадянами і державою, оскільки формуватиме у перших психологію платників податків, які мають право здійснювати контроль над їх використанням.

Варто також зазначити, що сучасні інструменти прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб дозволяють уникати дискримінації в процесі оподаткування. Йдеться про багатоступеневу прогресію, за якої податок зростає лише на ту частину доходу, яка перевищує верхню межу попереднього ступеню. Такий підхід не створює демотивації для підвищення власного доходу (яка часто виникає у осіб, які мають доходи близькі до верхньої межі певного розряду в умовах простої підрозрядної прогресії), є простим у застосуванні для платників податків, які самостійно можуть визначати їх розмір, дозволяє застосовувати податкові вирахування та сімейне оподаткування.

Аргументом необхідності впровадження прогресивної моделі є досвід держав-членів ЄС, у більшості з яких (22 з 28) вона вже існує. Але при цьому, більшість зазначених країн непорівнянні з Україною за рівнем економічного розвитку, ступенем дотримання податкового законодавства (податкової культури), рівнем демократії і ступенем справедливості роботи судової системи.

Проте запровадження прогресивної системи оподаткування має такі ризики:

– сьогодні не можна порівнювати Україну і економічно розвинені країни,

а останнім часом і більшість країн, що розвиваються, тому що ВВП на душу населення можна порівняти з Бутаном, Болівією, Кабо Верде, Єгиптом, Молдовою, Філіппінами і Шрі Ланкою, а аж ніяк не з державами-членами ЄС;

– у країні є значний тіньовий сектор – уникнення оподаткування давно стало звичною практикою, особливо для багатих українців, а при знаходженні в тіні близько 200 млрд гривень заробітних плат, варто задуматися про існування в українському суспільстві консенсусу про те, що персональні податки можна не платити;

– ступінь корумпованості контролюючих і правоохоронних органів залишається високою, а рівень захисту власності та економічних свобод та інтересів громадянина в судах залишає бажати кращого (чимала кількість активів українського походження знаходиться на Кіпрі не тому що там немає податків, а тому що там існує справедливе британське правосуддя);

– світова податкова конкуренція загострилася і заможній людині не складе великої проблеми почати платити податки там, де йому вигідніше (договори про усунення подвійного оподаткування вже сьогодні пропонують для багатьох видів особистих доходів цілком помірне оподаткування під 5%), що робить навіть нинішню ставку ПДФО в 18% неконкурентоспроможною, не кажучи вже про 20%, 21%, 24% і 27%. При цьому, країни-сусіди, такі як Польща отримують нові аргументи для успішного залучення трудових мігрантів з України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз фіскальної ефективності системи оподаткування доходів фізичних осіб

Кожна держава для забезпечення виконання своїх функцій повинна мати кошти, які б накопичувалися у бюджеті. Джерелом цих коштів є власні кошти держави, які вона отримує від виробничої діяльності або через надходження платежів за ресурси, які, згідно із законодавством України, належать державі, та податки, які сплачують юридичні та фізичні особи зі своїх доходів.

Проблема оподаткування доходів населення є однією з фундаментальних, що зумовлено різними причинами. Головна з них полягає в тому, що доходи фізичних осіб є стабільним і великим об'єктом оподаткування. Якщо враховувати ефекти перекладання податкового навантаження, то саме фізичні особи є носіями податків. При цьому податкове навантаження стосується не лише їхніх доходів, а й витрат. Як відомо, не існує таких доходів, які б із часом не стали витратами. Тому саме доходи населення привертають увагу науковців, які розглядають їх як основний об'єкт обкладання прямими податками та джерело сплати непрямих податків.

В Україні проблема падіння реальних доходів населення суттєво поглибилася у зв'язку з останніми подіями. 24 лютого 2022 року була розпочата повномасштабна війна російської федерації проти України, нова економічна криза, яка вже зруйнувала механізм стабільного життя мирного населення та внесла суттєві корективи в світову економіку та її функціонування, яка ще не встигла відновитися після пандемії Covid-19, як знову негативні події сколихнули світ.

Як свідчать офіційні дані за рік повномасштабного вторгнення в Україні близько 5 мільйонів людей втратили роботу і як мінімум 7 мільйонів населення країни виїхало за кордон. Це в свою чергу, безумовно має суттєвий вплив на рівень доходів населення та їх розподіл [8].

З початком повномасштабної збройної агресії рф проти України триває відчутне зниження економічної активності, втрата доходів, значне прискорення темпів зростання споживчих цін. Ці чинники призводять до зниження якості життя не лише вразливих верств, але й значної частини населення України загалом. За даними опитування, яке провели в жовтні 2022 р., 78 % громадян заявили про зменшення доходу від початку повномасштабного вторгнення, і лише 2 % вказали, що їхній дохід збільшився [30].

Відзначають тенденцію поглиблення нерівності в доходах населення з погляду регіонів, особливо тих, які найбільше страждають від воєнних дій – це призвело до виникнення нових найуразливіших груп. Унаслідок повномасштабного воєнного вторгнення рф на українську територію 67 % внутрішньо переміщених осіб (ВПО) за походженням були зі Сходу України (за даними опитування загального населення на липень 2022 р.). Тим часом 9 % від загальної кількості опитаних ВПО не мали жодного доходу з початку війни, 47 % вказали, що зараз не отримують заробітної платні, а 35 % повідомили, що місячний дохід їхньої родини не перевищує 5 тис. грн, що на 1 500 грн менше, ніж мінімальна зарплатня в Україні [15]. ВПО загалом утратили значно більше, ніж інші, адже не лише покинули домівку, утратили житло й роботу, а й розділилися з родиною, з інституціями, за якими були закріплені, зі своїм побутом і звичним життям [18]. До того ж зазвичай вони походили з відносно заможніших домогосподарств, як порівняти з тими, хто залишився [76]. Водночас кращі оцінки поточного стану власного економічного становища за результатами загальнонаціонального опитування відзначено серед мешканців Заходу України (дані на липень 2022 р.).

До повномасштабної війни в рейтингу за Індексом Джині Україна перебувала серед групи країн з найнижчим рівнем у порівнянні з країнами Європейського континенту. Зокрема, значення Індексу Джині у 2021 р. в Україні становило 0,244. Для прикладу, в Австрії у відповідний період Індекс Джині становив 0,274, у Бельгії – 0,262, в Естонії – 0,305, у Польщі – 0,281, у Франції – 0,292, у Чехії – 0,248 [60].

За офіційними даними, протягом 2017–2021 рр. частка доходів у найменш забезпеченій групі населення, на відміну від найзаможніших домогосподарств останнього дециля, незмінно зменшувалася. Якщо у 2017 р. загальні доходи першого дециля становили 4,6 %, то у 2021 р. – уже 4,3 % від загальних доходів усіх домогосподарств; а загальні доходи десятого дециля, навпаки, за цей період зросли: з 20,6 % у 2017 р. до 21 % у 2021 р. (у 2020 р. досягли рівня у 21,7 %). Тобто десята частина найбагатших домогосподарств отримувала понад 20 % загальних доходів, а десята частина домогосподарств з найменшими доходами – лише 4,3 % [60]. Також варто зважати, що офіційні статистичні дані стосовно диференціації життєвого рівня населення не враховують значної тінізації доходів в Україні, яка переважно стосується груп населення з вищими доходами.

Хоча такі показники не є загрозливими з точки зору міжнародних стандартів, формування доходів населення України має певні негативні особливості, головними з яких є практична відсутність стабільного «середнього класу» і значне поширення бідності, у тому числі серед працюючого населення. Зважаючи на ці фактичні дані, Україна не підтверджує статусу соціальної держави, задекларованого у її Конституції.

Значна диференціація населення за рівнем доходів є значним чинником не тільки посилення соціальної напруженості та збереження перманентної конфліктогенності суспільства, але і гальмування економічного розвитку, головним чином через пониження виробничої мотивації працюючого населення. При цьому відсутність у переважної більшості домогосподарств заощаджень, звужує можливості для внутрішньосімейних інвестицій у людський капітал та підвищує для них ризики опинитися за межею бідності у випадку настання непередбачуваних обставин.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є одним з основних джерел поповнення державного бюджету, який використовується для регулювання доходів і заощаджень різних соціальних груп. Цей податок можна ототожнити з інструментом прямого оподаткування у системі оподаткування України, який має мобільніший і динамічніший характер, ніж інші складові прямих податків.

Податкові надходження складають суттєвий відсоток у дохідній частині бюджету у більшості країн, в т. ч. і України.

Попри незаконне та невинувачене вторгнення російської федерації економіка України у 2023 р. зберегла макроекономічну та фінансову стабільність. Ключовими факторами, які сприяли підтримці макроекономічній стабільності у 2023 році, були підтримка міжнародних партнерів, скоординована робота всіх гілок влади та значна адаптивність бізнесу до нових реалій, що впливало на поживлення ділових очікувань і покращення споживчих настроїв протягом усього 2023 року.

За попередньою оцінкою Мінекономіки, реальне зростання ВВП за підсумком 2023 року оцінюється на рівні близько 5,0 %, що є дещо кращим ніж врахований у розрахунках бюджету прогноз (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники України

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.		
	факт	факт	бюджет II читання	очікуване	відхилення
Номинальний ВВП, млрд грн	5 450,8	5 239,1	6 279,3	6 466,1	+186,8
ВВП реальний, темп зростання, %	3,4	-28,8	3,2	5,0	+1,8
Темп зміни споживчих цін, %, грудень до грудня попереднього року	10,0	26,6	28,0	5,1**	-22,9
Темп зміни цін виробників, %, грудень до грудня попереднього року	62,2	38,2	32,2	17,5	-14,7
Середньомісячна заробітна плата, грн	14 014	14 847	18 261	18 527	+266
Зміна реальної заробітної плати*, %	10,5	-11,9	1,4	10,1	+8,7
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	34,3	-29,4	7,2	-11,6**	-18,8
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	33,4	-1,1	1,0	6,4**	+5,4
Припущення прогнозу: Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	27,3	32,3	42,2	36,57	-5,63

* Номінальна середньомісячна заробітна плата працівників, скоригована на індекс споживчих цін.

** Факт.

Війна триває вже два роки, і немає жодної галузі в країні, яка б прямо або опосередковано не зазнала втрат від російської агресії. За останніми оцінками

Світового банку, відповідно до результатів оновленої «Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3)» станом на кінець 2023 року обсяг прямих втрат та руйнувань в Україні сягнув майже 152 млрд дол. США, а загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить 486 млрд дол. США. Серед найбільш постраждалих галузей економіки – сільське господарство, транспорт, промисловість, торгівля та енергетика.

Таблиця 2.2

Основні показники Зведеного та Державного бюджету України за 2022-2023 роки

Показники	Зведений бюджет				Державний бюджет			
	факт 2022 рік	факт 2023 рік	відхилення		факт 2022 рік	факт 2023 рік	відхилення	
			млрд грн	темп росту,%			млрд грн	темп росту,%
Доходи	2196,6	3104,3	907,7	141,3	1787,7	2672,0	884,3	149,5
Видатки	3043,9	4440,9	1397,1	145,9	2705,7	4014,4	1308,7	148,4
Надання кредитів	10,5	6,3	-4,2	-	9,2	5,5	-3,7	-
Повернення кредитів	12,7	15,2	2,5	-	12,3	14,8	2,5	-
Дефіцит (+)/профіцит (-)	845,0	1327,7	482,7	-	914,9	1333,1	418,2	-

Загальна сума доходів Зведеного бюджету України за 2023 р. становила 3104,3 млрд грн, що на 907,7 млрд грн, або на 41,3 відсотка більше ніж за аналогічний період 2022 року (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники виконання Зведеного бюджету України за 2022-2023 роки

Показник	2022 р., млрд грн	2023 р., млрд грн	темп росту		частка	
			%	млрд грн	2023 р., %	зміна до 2022 р., у в.п.
1	2	3	4	5	6	7
Податкові надходження, у т.ч.:	1343,2	1638,1	122,0	294,9	52,8	-8,4
Податок та збір на доходи фізичних осіб	420,7	496,3	118,0	75,7	16,0	-3,2
Податок на прибуток підприємств	130,6	159,3	122,0	28,7	5,1	-0,8
Рентна плата	88,1	60,3	68,4	-27,8	1,9	-2,1
Акцизний податок:	115,4	189,7	164,4	74,3	6,1	0,9
Податок на додану вартість	467,0	580,8	124,4	113,8	18,7	-2,6
Ввізне мито	23,3	39,6	170,0	16,3	1,3	0,2
Місцеві податки та збори, у т.ч.	84,3	100,0	118,6	15,7	3,2	-0,6

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Податок на майно	36,8	43,8	119,1	7,0	1,4	-0,3
Єдиний податок	47,2	55,8	118,2	8,6	1,8	-0,4
Неподаткові надходження, у т.ч.:	368,7	1028,1	278,8	659,4	33,1	16,3
Кошти, що перераховуються Національним банком України	18,8	71,9	382,6	53,1	2,3	2,3
Власні надходження бюджетних установ	250,5	839,9	335,3	589,4	27,1	15,7
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	481,3	433,6	-	-47,7	14,0	-7,9
Усього доходи	2196,6	3104,3	141,3	907,7	100,0	-

Питома вага податкових надходжень в загальному обсязі надходжень до зведеного бюджету України становила 52,%, неподаткових надходжень – 33,1 %, офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ – 14 %. Частка ПДФО у доходах Зведеного бюджету становила 16 %, що на 3,2 відсоткових пункти нижче 2022 року.

Державний бюджет України за 2023 рік акумулював 2 672,5 млрд грн, що на 49,5 % більше ніж у 2022 році (табл. 2.4). Водночас 433,9 млрд грн із зазначеної суми становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), що становить 16,2 % всіх доходів державного бюджету за рік проти 26,9 % у 2022 році.

Структура податкових доходів демонструє, що ПДФО займає другу позицію щодо наповнення бюджету серед податків, після ПДВ, а в системі прямого оподаткування – першу. Причому відсоткова динаміка є позитивною і відбувалося лише збільшення частки ПДФО у загальній структурі податкових надходжень, на відміну від внутрішніх податків на товари і послуги, частка яких у загальній структурі зменшується.

Отже, ПДФО належить до групи основних бюджетоутворюючих податків та за фіскальною значимістю займає першу позицію в системі прямого оподаткування в Україні, що свідчить про значну роль податку у формуванні дохідної частини Зведеного бюджету.

Показники виконання Державного бюджету України за 2022-2023 роки

Показник	2022 р., млрд грн	2023 р., млрд грн	темп росту		питома вага	
			%	млрд грн	2023р., %	зміна до 2022 р., у в.п.
Податкові надходження, у т.ч.:	949,8	1203,5	126,7	253,8	45,0	-8,1
Податок та збір на доходи фізичних осіб	148,4	206,9	139,4	58,5	7,7	-0,6
Податок на прибуток підприємств	117,0	143,8	122,9	26,8	5,4	-1,2
Рентна плата за користування надрами	81,0	56,1	69,2	-25,0	2,1	-2,4
Акцизний податок:	102,4	167,3	163,5	65,0	6,3	0,5
Податок на додану вартість:	467,0	580,8	124,4	113,8	21,7	-4,4
Ввізне мито	23,3	39,6	170,0	16,3	1,5	0,2
Неподаткові надходження	346,6	991,6	286,1	645,0	37,1	17,7
Офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	481,1	433,4	-	-47,7	16,2	-10,7
Усього доходи	1787,7	2672,0	149,5	884,3	100,0	-

Основними макропоказниками, які впливають на надходження ПДФО, є показники середньомісячної заробітної плати, чисельності штатних працівників та грошового забезпечення військовослужбовців (рис. 2.1).

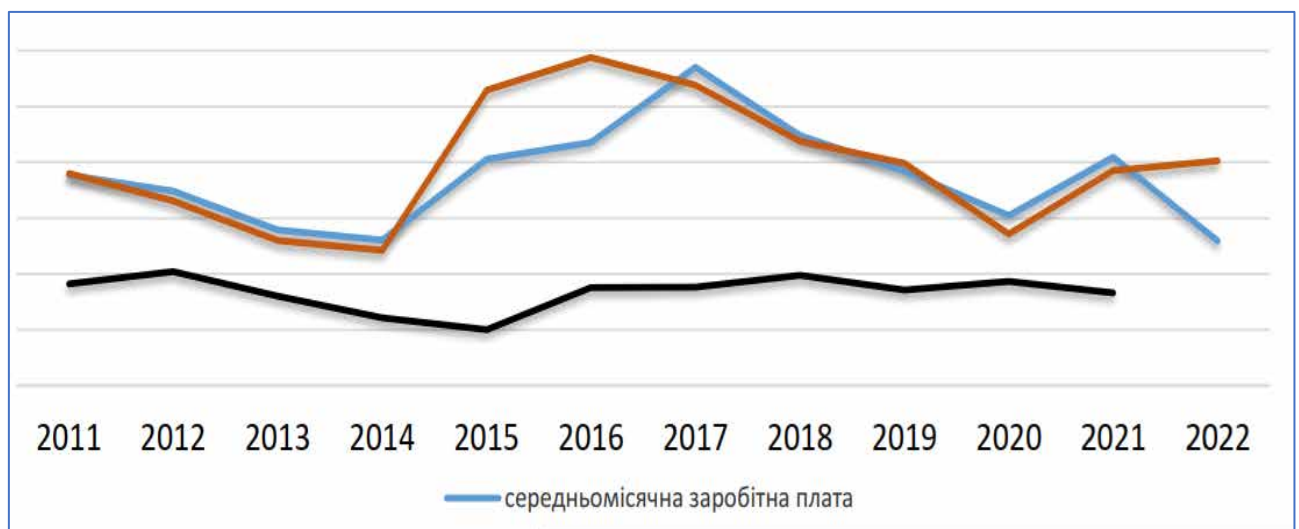

Рис. 2.1. Річна зміна податку та збору податку на доходи фізичних осіб та показників, що на нього впливають, %.

У 2023 р. надходження податку на доходи фізичних осіб до Зведеного

бюджету зросли до 496,3 млрд грн, або на 18 % більше порівняно з 2022 роком (рис. 2.2).

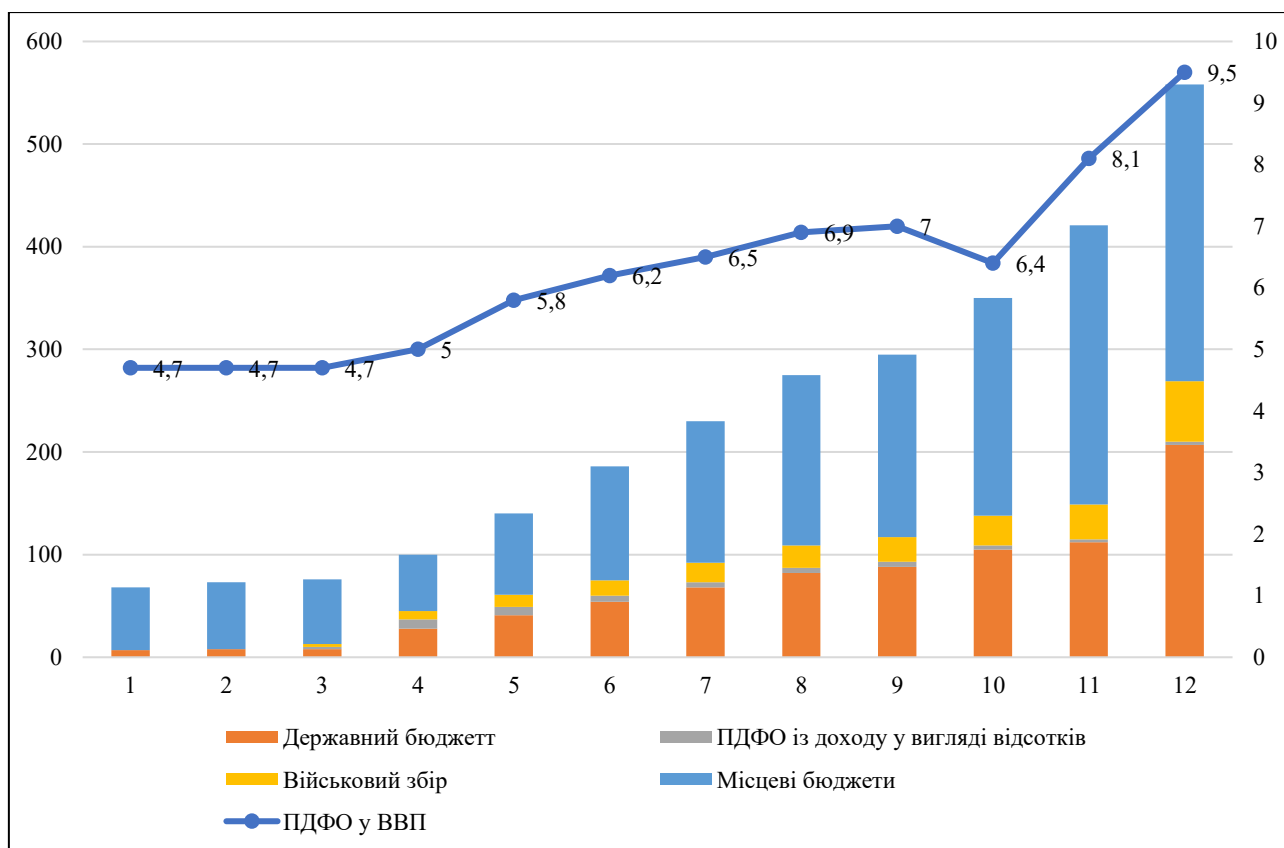

Рис. 2.2. Надходження податку та збору на доходи фізичних осіб, млрд грн та його частка у ВВП, %

Дані останніх років (рис. 2.2) свідчать, що: частка ПДФО у ВВП та податкових надходженнях поступово зростає з 2011 р., що пов'язано загалом із розвитком економіки та зростанням зарплат.

У 2016 році Україна відмовилася від прогресивної шкали оподаткування, що було аргументовано спрощенням адміністрування й наближенням ставки ПДФО до ставки податку на прибуток підприємств. Також було припущення, що це сприятиме детінізації доходів, адже максимальну ставку у 2015 р. (за рік до переходу на пласку шкалу) підвищили до 20%, і запроваджена у 2016 р. єдина ставка була нижчою за неї (18%). Рівень тіньової економіки справді дещо знизився – із 35% від ВВП у 2015 р. до 28% у 2019 р., проте вплив запровадження пласкої шкали оподаткування на детінізацію не оцінювали.

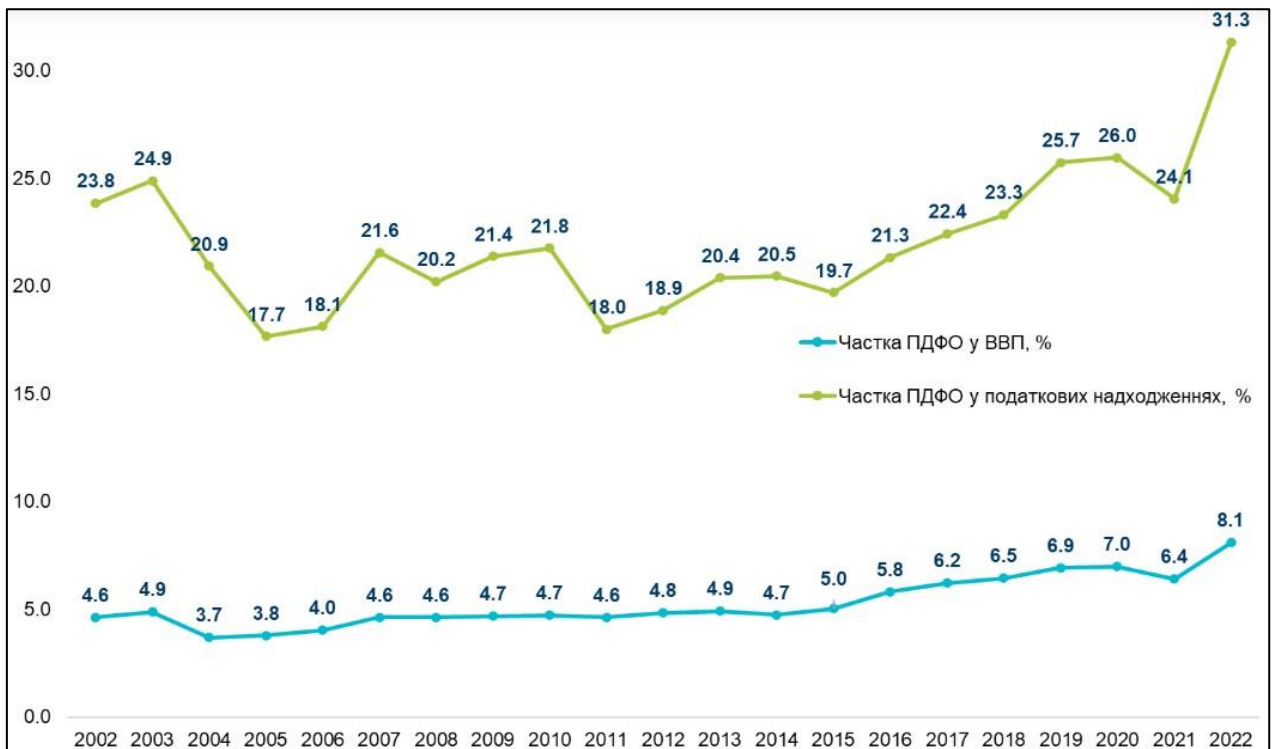

Рис. 2.3. Частка ПДФО у доходах Зведеного бюджету у ВВП та частка ПДФО у податкових доходах Зведеного бюджету.

Джерело: [60]

Проаналізуємо структуру податку та збору з доходів фізичних осіб протягом 2020-2023 років (табл. 2.5).

Як свідчать наведені дані, частку податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати, протягом аналізованого періоду скоротилася на 20 відсоткових пунктів, з аналогічним зростанням частки податок з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами з 6,2 % у 2020 р. до 29,4% у 2023 році. Частка військового збору в структурі податку на доходи фізичних осіб залишається сталою. Отже, збільшення грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат військовослужбовцям та особам рядового і начальницького складу суттєво вплинуло на структуру надходжень податку і збору з фізичних осіб.

Таблиця 2.5

Структура податку та збору з доходів фізичних осіб в Зведеному бюджеті України у 2020-2023 роках

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати	223,9	75,9	267,2	76,4	246,4	56,6	268,2	54,0
Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами	18,2	6,2	19,5	5,6	111,9	26,6	145,9	29,4
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата	18,21	6,1	23,6	6,7	19,2	4,6	25,2	5,9
Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування	5,6	1,9	7,1	2,0	5,9	1,4	7,2	1,4
Податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів	5,4	1,8	3,7	1,1	3,2	0,8	5,5	1,1
Військовий збір	23,9	8,1	28,6	8,2	33,7	8,0	38,0	7,7
Збір з одноразового (спеціального) добровільного декларування, що сплачується (перераховується) згідно з підрозділом 9-4 «Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб» розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України	-	-	0,02	0,01	0,3	0,07	0,2	0,03
Податок на доходи фізичних осіб із доходів спеціалістів резидента Дія Сіті	-	-	-	-	-	-	1,4	0,03
Податок на доходи фізичних осіб у вигляді мінімального податкового зобов'язання, що підлягає сплаті фізичними особами	-	-	-	-	-	-	0,8	0,16
Разом ПДФО	295,1	100,0	349,8	100,0	420,7	100,0	496,3	100,0

Джерело: дані порталу openbudget.gov.ua.

Податок на доходи фізичних осіб не тільки є загальнодержавним податком, але є джерелом доходів як державного, так і місцевих бюджетів у порядку розподілу, визначеному Бюджетним кодексом України. Відповідно до адміністративно-територіальної реформи, основна частина ПДФО тепер зараховується до місцевих бюджетів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Пропорції розподілу ПДФО між рівнями бюджетної системи України

Місцеві бюджети	Надходження податку, що сплачується на відповідній території		
м. Київ	40% у кошик власних доходів	60%	до Державного бюджету
Міста обласного значення, районів, об'єднаних територіальних громад	З 2011 р.		
	власні доходи	бюджети областей	Державний бюджет
	60%	15%	25%
	З 2022 р.		
	64%	15%	21%

Роль ПДФО як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку територіально-адміністративних одиниць важко переоцінити. По-перше, державі в післявоєнний період потрібно формувати точки економічного зростання, щоб запуснути економіку. Аби це зробити на певній території, гроші треба якщо не вкладати, то принаймні не вилучати. По-друге, для самих громад це сформує правильну мотивацію. Адже якщо не вилучається реверсна дотація, то це додатковий стимул створювати нові робочі місця та збирати більше ПДФО, вся сума з якого лишатиметься в громаді.

ПДФО зараховувався до місцевих бюджетів у повному обсязі до 2011 року, з 2011 року у порядку розподілу між бюджетами відбулися зміни. Аналіз значення ПДФО для наповнення місцевих бюджетів показав, що в сукупності надходжень місцевих бюджетів за січень-серпень 2022 року найбільша частка припадає на ПДФО.

Надходження податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів протягом січня-жовтня 2023 року знаходились в додатному значенні. Це

зумовлено, по-перше, зростанням відрахувань із заробітних плат військовослужбовців, по-друге, свою роль відіграло збільшення нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів – з 60% до 64% з початку 2022 року. Але Законом України від 08.11.2023 3428-ІХ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України» ПДФО з військових та осіб начальницького складу з 1 жовтня 2023 року було вилучено з місцевих бюджетів, що негативно вплинуло на приріст цього загальнодержавного податку в листопаді-грудні 2023 року.

Рис. 2.4. Динаміка надходження ПДФО до місцевих бюджетів у 2023 році.

Отже, ПДФО є одним із найважливіших фіскальних інструментів, за допомогою яких держава забезпечує себе необхідними ресурсами для фінансування різних видів соціальної діяльності.

Ключовою проблемою, є те, що існуючий механізм зарахування ПДФО до місцевих бюджетів поглиблює диференціацію територіальних громад. Оскільки в більшості випадків громадяни працюють на підприємствах і в установах, розташованих за межами територіальної громади, в якій вони проживають, у свою чергу, ПДФО зараховується до місцевого бюджету, де юридична особа, в якій працює громадянин, є платником податку. Відповідно, громада, в якій

платник ПДФО фінансує послуги, які він споживає, але не має додаткових податкових надходжень. Таким чином, виникає дисбаланс, оскільки ПДФО сплачується одній громаді, а послуги надаються іншій. Тому вважаю за доцільне змінити порядок зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, і, принаймні, надати працівникові можливість обирати, до якого бюджету сплачувати податок. Таким чином, шляхами реформування національної системи оподаткування доходів фізичних осіб у післявоєнний період мають стати зміни, які позитивно вплинуть на господарську діяльність платників податків.

2.2. Оцінка соціальної складової системи оподаткування доходів фізичних осіб

Національна стратегія доходів до 2030 року передбачає реформу прибуткового оподаткування доходів громадян [53]. Основною зміною має стати перехід від пропорційної моделі до прогресивної із запровадженням однієї чи двох підвищених ставок ПДФО для високих доходів. Її запровадження може підвищити надходження від ПДФО до бюджетів.

За даними Пенсійного фонду України, у 2023 р. розмір середньої зарплати, з якої сплачувався ЄСВ, становив 14,5 тис. грн. Проте сьогодні в Україні майже 2 млн осіб (включно з військовими) отримують заробітні плати більше ніж 20 тис. грн/міс., серед них 1,88 млн осіб отримують зарплату від 20 тис. грн до 100 тис. грн, 74 тис. осіб – від 100 тис. до 200 тис. і 14,2 тис. осіб – більше ніж 200 тис. грн на місяць (табл. 2.6). Приблизний сукупний фонд оплати праці цих двох мільйонів працівників – 83 млрд грн/міс або 998 млрд грн на рік. У кожному із цих діапазонів визначено власний середній рівень заробітної плати (рис. 2), що дає можливість розрахувати приблизні фіскальні ефекти. За теперішніх умов оподаткування (18% ПДФО) такі працівники сплачують приблизно 15 млрд грн податку на доходи фізичних осіб на місяць або 180 млрд грн на рік, що становить приблизно 46,5% загального обсягу ПДФО, який надійшов до бюджетів у 2023 році.

Розподіл найманих працівників у залежності від розміру зарплати за місяць

Межі діапазону заробітної плати, тис. грн	2021 р.		2022 р.		2023 р. (6 місяців)	
	Кількість працівників	Середня ЗП в діапазоні, тис. грн	Кількість працівників	Середня ЗП в діапазоні, тис. грн	Кількість працівників	Середня ЗП в діапазоні, тис. грн
від 0 до 6,7	1853429	5	1990048	3	1474971	3
від 6,7 до 20,1	5809131	11	4182603	11	3948606	11
від 20,1 до 100,5	2086502	33	2270520	40	1888728	34
від 100,5 до 200,0	57131	134	166038	129	74453	131
понад 200,0	17560	584	24242	483	14190	648
Всього	9823753	х	8633451	х	7400948	х

Джерело: [53]

З огляду на це, оподаткування високих доходів за підвищеними ставками може стати помітним джерелом додаткових надходжень бюджетів від ПДФО.

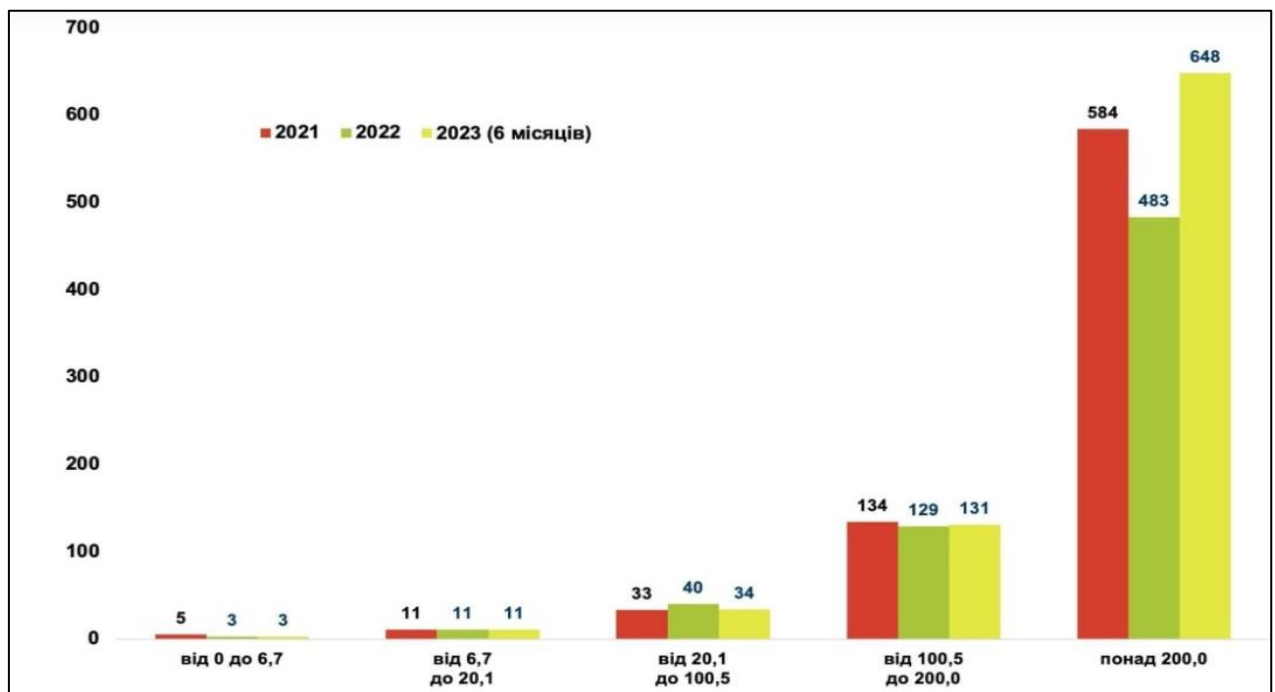

Рис. 2.5. Середні заробітні плати за діапазонами доходів у 2021–2023 роках, тис. грн

Джерело: [53]

Зокрема, фактичні доходи можуть бути нижчими, ніж очікувані, внаслідок

використання спрощеної системи оподаткування у трудових відносинах. Проте такий ризик, на наш погляд, є незначним, адже ті хто отримує високі доходи (наймані працівники), і ті, хто їх виплачує (роботодавці), погодилися на умови оподаткування доходів за встановленими правилами.

З іншого боку, фактичне зростання доходів бюджету після підвищення ставок ПДФО може бути й більшими від очікуваного. Це відбудеться у випадку зростання середньої зарплати і загалом рівня доходів громадян. Іншим позитивним чинником стане імплементація передбаченої стратегією ефективної моделі контролю за доходами, яка забезпечить зниження рівня тіньової економіки та розширення бази оподаткування ПДФО.

Отже, прогресивна система оподаткування доходів може підвищити обсяг ПДФО, який громадяни сплачують до бюджету.

При перерозподілі доходів фізичних осіб має реалізовуватись як фінансова база держави, так і концепція щодо рівня добробуту населення, адже податок на доходи фізичних осіб скерований також і на соціальну справедливість.

Для оцінки рівня соціальної спрямованості ПДФО, оцінимо динаміку купівельної спроможності населення в період з 2010 по 2022 рік (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Середня заробітна плата в Україні в 2010-2023 роках

Рік	Середня заробітна плата у гривнях	Офіційний курс гривні до 1 дол.	Середня заробітна плата у дол.
2010	2239	7,94	282
2011	2633	7,97	330
2012	3026	7,99	379
2013	3265	7,99	409
2014	3480	11,89	293
2015	4195	21,85	192
2016	4984	25,21	198
2017	6273	26,6	235,8
2018	7810	27,2	287,1
2019	9225	27,7	332,3
2020	10728	26,96	397,9
2021	12336	27,29	452,0
2022	13376	32,34	413,6
2023	14308	36,57	391,2

Дані табл. 2.7 дозволяють зробити висновок, що середня заробітна плата в

Україні у дол. США до 2013 року зростала, а у 2014 р. різко скоротилася, що свідчить, що реальна заробітна плата зменшилась, при тому, що надходження ПДФО у дол. США хоч і різко зменшилось в 2015 року, але вже в 2016 році знов почали зростати. Тобто з 2014 року середня заробітна плата пішла на спад, а надходження індивідуального податку все одно зростали. Це факт підтверджує обтяжливість податку для фізичних осіб.

В Україні фактично існує три варіанти прожиткового мінімуму – прожитковий мінімум, який затверджується щорічно законом України про Державний бюджет України, і використовується під час обрахунку податкових пільг, розмірів соціальних виплат тощо; фактичний прожитковий мінімум, який згідно з чинним законодавством використовують лише для «спостереження за динамікою рівня життя в Україні» [34], проте не є базовим державною соціальною основою на підставі якого мали б визначатися державні соціальні гарантії та стандарти щодо доходів населення. Хоча такі стандарти передбачені Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [49]. Проте реальний розмір прожиткового мінімуму на сьогодні розраховується Федерацією профспілок України. Чинний порядок застосування податкової соціальної пільги не забезпечує належної результативності даного інструменту, не виконує належної соціальної функції, оскільки не може застосовуватися до доходів більшості працівників підприємств-платників податку [49].

Система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні пройшла кілька етапів своєї трансформації, змінюючись почергово з прогресивної до пропорційної, згодом до слабо прогресивної, в останньому її варіанті повернулася до пропорційної моделі, супроводжуючись посиленням фіскальної функції. Зокрема, в остаточному варіанті підвищено базову ставку податку на доходи фізичних осіб, запроваджено військовий збір, збільшено утричі ставку оподаткування пасивних доходів, скасовано оподаткування доходу шахтарів за ставкою 10%, запроваджено оподаткування пенсій (відмінено лише на початку 2018 р.). При цьому хоча й було скасовано відрахування єдиного соціального

внеску із заробітної плати працівників, які склали 3,6% для переважної кількості виплат, це не мало відчутного ефекту в плані зниження фіскального навантаження на громадян. Більш того, фіскальне навантаження на найбідніших громадян навіть посилювалося, внаслідок чого «на сьогодні в Україні податкове навантаження на невисокі доходи громадян в дійсності є більшим, ніж у багатьох країнах ЄС» [41] (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб в Україні у 2018-2022 рр.

Рік	Рівень податкового навантаження на доходи громадян за рівнем заробітної плати (що визначається в розмірах мінімальної заробітної плати – МЗП), %					
	1МЗП	2МЗП	3МЗП	5МЗП	10МЗП	15МЗП
2016	10,6	18,1	18,1	18,1	18,1	18,7
2017	12,1	19,6	19,6	19,6	19,6	20,2
2018	12,1	19,6	19,6	19,6	19,6	21,0
2019	10,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2020	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2021	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2022	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2023	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5

Такий стан пояснюється, насамперед, підвищенням базової ставки податку на доходи фізичних осіб з 15 до 18% без адекватного розширення його системи пільг. Зміни параметрів останньої з моменту прийняття Податкового кодексу України мали точковий характер. Законодавчим змінам, як засвідчує їх аналіз, властивий загалом косметичний та вибірково-характер, оскільки вони стосувалися окремих елементів податку без сутнісної зміни самої моделі оподаткування.

Податковий кодекс України передбачає три види податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб – звільнення від оподаткування окремих видів доходів (які не включаються до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника), податкову знижку та податкову соціальну пільгу.

Аналіз зазначених пільг має бути постійним в процесі державного управління, оскільки їх обсяг та структура визначають спрямованість податку на доходи фізичних осіб, його роль в регулюванні відтворювальних процесів в соціально- економічному розвитку суспільства.

Першою з визначених Податковим кодексом України податкових пільг є перелік доходів, які не включаються до оподаткованого доходу платника податку. Такий перелік налічує 59 позицій. Їх аналіз дозволяє зробити висновок, що лише окремі з них спрямовані на стимулювання певних видів діяльності. Окрему групу так званих «активних» пільг становлять доходи, пов'язані з тією чи іншою формою оплати за навчання. Решта ж пільг першої групи належать до так званої «соціальної» групи – це доходи, пов'язані з різноманітними виплатами для окремих категорій громадян.

Наступним різновидом податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб виступає податкова знижка. Платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення власного оподаткованого доходу за наслідками звітного податкового року, визначеного з урахуванням того, що під час нарахування доходів у формі заробітної плати база оподаткування визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до Накопичувального фонду, а у випадках, передбачених законом, – обов'язкових страхових внесків до недержавного пенсійного фонду, які відповідно до закону сплачуються за рахунок заробітної плати працівника, а також на суму податкової соціальної пільги за її наявності.

Податкова знижка – це документально підтверджена сума витрат фізичної особи – платника ПДФО, понесена ним у результаті придбання товарів, робіт чи послуг протягом звітного року, на яку дозволяється зменшити загальний річний оподатковуваний дохід, який такий громадянин отримував протягом року у вигляді заробітної плати чи дивідендів [42].

Право на отримання податкової знижки мають ті платники ПДФО, які отримують заробітну плату чи дивіденди і протягом року понесли такі витрати

як:

- сплата процентів за користування іпотечним житловим кредитом;
- будівництво чи придбання доступного житла, у т. ч. на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту та процентів за ним;
- плата за оренду житла ВПО, якщо таке орендоване житло є єдиним наявним житлом сім'ї;
- перерахування пожертв чи благодійних внесків неприбутковим організаціям у розмірі не більше 4% загального річного доходу;
- оплата за власне навчання чи навчання найближчих родичів у закладах освіти;
- сплачені на користь закладів охорони здоров'я платником податку послуги за його лікування чи лікування найближчих родичів (у т. ч. витрати на ліки чи інші медичні товари);
- сплата страхових платежів за договорами довгострокового страхування життя;
- оплата репродуктивних послуг чи вартість послуг, пов'язаних з усиновленням дитини;
- оплата за переобладнання автомобіля зі споживання бензинів на споживання біоетанолу, біодизелю, інших видів біопалива, а також стиснутого або скрапленого газу;
- придбання акцій (інших корпоративних прав), емітентом яких є юридична особа – резидент Дія Сіті.

Проте за деяких обставин право на податкову знижку не застосовується чи значно обмежується:

- може бути надана виключно резиденту;
- розмір суми, з якої особа може отримати розрахунок знижки, не може перевищувати розміру річної зарплати громадянина після оподаткування (сплати ПДФО);
- розмір знижки за витрати на придбання акцій резидента Дія Сіті не може перевищувати розміру отриманих дивідендів;

– знижка втрачається, якщо платник не скористався правом на її отримання протягом наступного року за звітним .

Для того, щоб скористатися правом на податкову знижку, потрібно протягом наступного за звітним року звернутися до податкових органів (фізично або онлайн, через електронний кабінет платника податків), подати річну декларацію про отримані доходи, а також документи, що підтверджують витрати (квитанції, чеки, прибуткові касові ордери, копії договорів із зазначенням у них вартості товарів, робіт чи послуг, а також строки оплати за них).

Протягом 2015-2020 років податкову знижку в середньому отримували 130-150 тисяч осіб на рік (рис. 2.6). Найменше заявників було за 2021 рік – 112 тис. осіб, найбільше за 2020 рік та 2014 роки – 156 тис. осіб, що становить приблизно 1% зайнятого населення в Україні (станом на 2021 рік кількість зайнятого населення в Україні становила 15,7 млн осіб). Дані за 2022 рік наразі відсутні, адже право на звернення за податковою знижкою зберігається протягом всього року, який слідує за звітним. Тому фактична кількість осіб, які звернулися із проханням про податкову знижку, і обсяги такої компенсації за 2022 рік будуть відомими не раніше початку 2024 року. Тоді ж стане відомою й кількість та обсяг знижок, отриманих резидентами Дія Сіті, оскільки ця норма була додана лише з 2022 року.

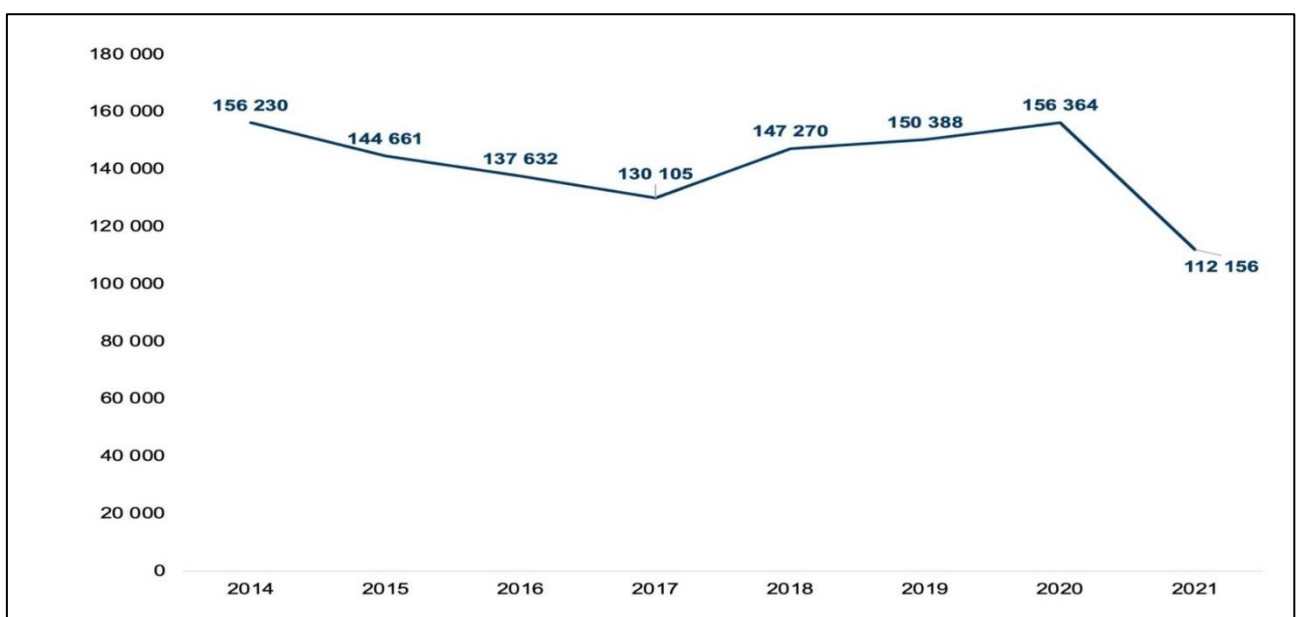

Рис. 2.6. Кількість осіб, які скористалися податковою знижкою за 2014-2021 роки

Різке зменшення кількості осіб, які скористалися податковою знижкою за 2021 рік, може бути пов'язане з повномасштабною війною. Не всі особи через активні бойові дії та окупацію частини території України мали змогу протягом 2022 року подати необхідні документи в податкові органи для отримання відповідної компенсації.

Загалом такі особи за весь проаналізований період отримали 2,5 млрд грн компенсації. Спостерігається постійне зростання сум як загальної компенсації ПДФО, так і в розрахунку на одну особу (рис. 2.7). Обсяг компенсації на особу протягом розглянутих восьми років виріс більш ніж утричі. І це зрозуміло, адже розмір компенсації залежить від вартості послуг, які купує платник, і розміру мінімальної та середньої зарплати, які також із року в рік зростали.

Рис. 2.7. Загальний обсяг компенсованої громадянам податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб (млн грн) та в розрахунку на одну особу (грн) за 2014-2021 роки.

Розмір компенсації у вигляді податкової знижки є мізерним у порівнянні з сумами ПДФО, сплаченими громадянами до бюджетів усіх рівнів. Найбільше відношення виплаченої компенсації до суми сплачених податків було у 2015 році і становило 0,18%, а найменше було задекларовано до повернення у 2021 році —

лише 0,12% від сплаченого ПДФО (рис. 2.8).

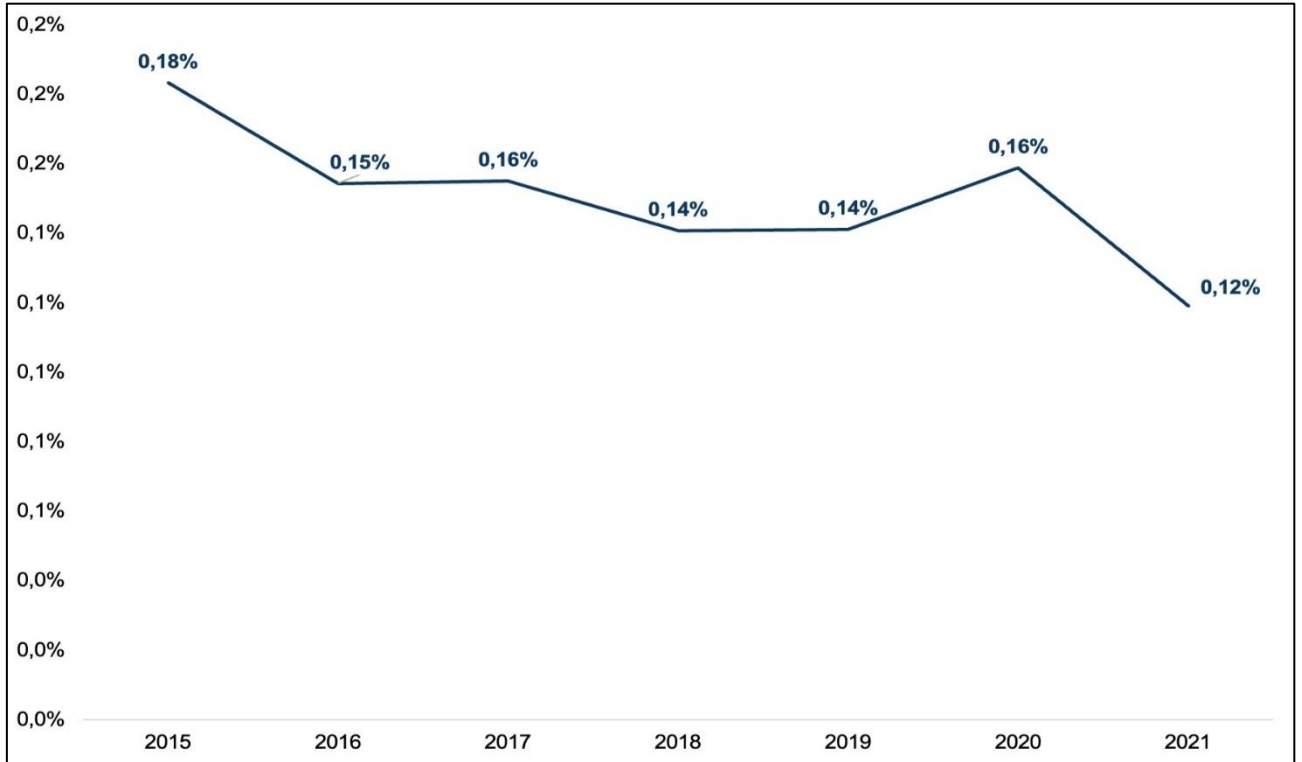

Рис. 2.8. Частка компенсованої платникам податків податкової знижки у загальній сумі сплаченого ПДФО у 2015-2021 роках, %

Найбільше держава компенсувала витрати за навчання, пенсійне та медичне недержавне страхування (рис. 2.8).

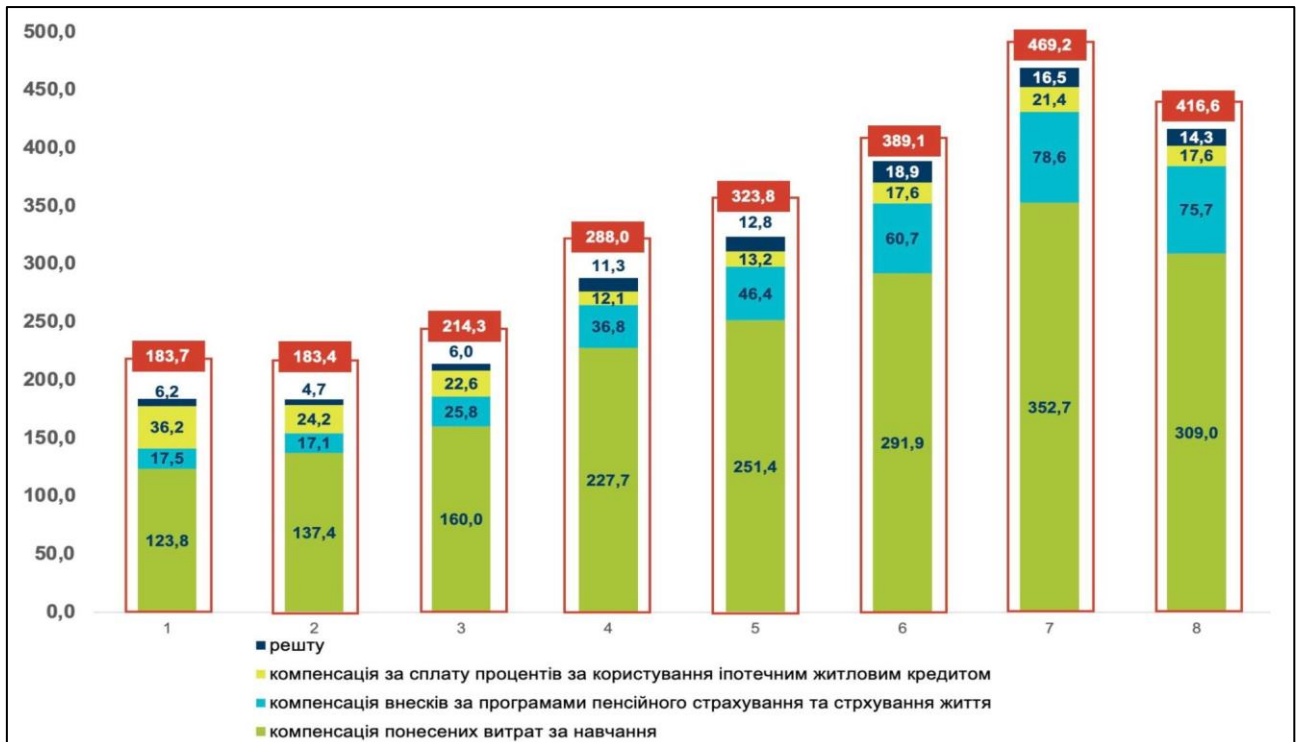

Рис. 2.8. Розміри компенсації податкової знижки всього та за найбільш значущими категоріями, млн грн.

Така тенденція зберігалася протягом усього аналізованого періоду. За 2020 рік за навчання було компенсовано найбільше коштів – 352,7 млн грн. За 2021 рік трохи менше – 309 млн грн. Учасники недержавних пенсійних та медичних фондів страхування також найбільше отримали компенсації у 2020 році – 78,7 млн грн.

Найменше податковою знижкою користувалися ті особи, які витрачали кошти на оренду житла для ВПО. Наприклад, за 2020 рік її отримали лише 31 особа – всього на 339 тис. грн. Взагалі не було звернень для отримання податкової знижки за витратами на лікування.

Загалом податкова знижка не надто популярна серед громадян України. Вочевидь, велика кількість платників або не знає про неї або не хоче подавати відповідні декларації. Наприклад, кількість студентів на контракті у 2021 році становила більше 655 тис. осіб, а отримати податкову знижку через витрати на навчання виявили бажання лише 12% із них (78 тис. осіб). Тобто фактично лише кожен восьмий скористався правом на отримання податкової знижки.

Тому одним із завдань для податкової і громадянського суспільства має стати просвітницька робота з роз'яснення норм чинного податкового законодавства і зокрема особливостей адміністрування податку на доходи фізичних осіб. Це дозволить багатьом громадянам скористатися податковою знижкою і отримати «приємний бонус» у вигляді компенсації частини сплаченого податку.

Невеликі суми повернення ПДФО за деякими категоріями витрат також можуть свідчити про недостатній розвиток певного виду діяльності. Наприклад, дуже мало громадян мають іпотечні кредити, беруть участь у програмах недержавного пенсійного страхування чи укладають договори страхування життя. Ці напрямки мають потенціал зростання в Україні.

Втім, якщо більше людей почнуть користуватися податковими знижками, можуть виникнути проблеми у місцевих бюджетів. Адже податкова знижка виплачується з місцевого бюджету за місцем реєстрації особи, тоді як частина ПДФО, що спрямовується до місцевих бюджетів, зараховується до місцевих

бюджетів за місцем реєстрації податкового агента (роботодавця). Отже, доволі часто трапляється ситуація, коли податок іде до одного бюджету, а виплата компенсації – з іншого. Найвідчутнішою ця проблема може бути для територіальних громад, розміщених навколо великих міст. Адже часто мешканці цих громад працюють у місті (відповідно, їхній ПДФО йде до бюджету міста), а проживають у громаді (а отже, податкову знижку їм виплачуватиме відповідна громада).

Проблему можна вирішити двома способами. Перший – прив'язати знижки не до місця реєстрації людини, а до місця сплати нею ПДФО. Тоді компенсацію працівник отримуватиме із того самого бюджету через своє підприємство. Але більш логічним способом усунення цієї проблеми є запровадження принципу «податок ходить за платником», тобто сплату ПДФО до бюджетів тієї громади, де зареєстрований платник податку.

Податкова знижка – це інструмент як соціальної підтримки (наприклад, коли вона надається за витрати на навчання чи лікування), так і заохочення бажаної поведінки (наприклад, підтримка добродійності та пенсійних заощаджень). Проте її потенціал використовується не повністю через відсутність необхідних знань у населення і нерозвиненість певних галузей, де компенсація можлива. Проте необхідно переглянути механізм нарахування ПДФО та знижки, щоб не виникало дисбалансів між бюджетами [41].

Третім елементом системи пільг податку на доходи фізичних осіб є податкова соціальна пільга, яка застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4. При цьому граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги одному з батьків, визначається як добуток зазначеної суми та відповідної кількості дітей.

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого платнику

податку місячного доходу у вигляді заробітної плати тільки за одним місцем його нарахування (виплати). При цьому вона не може бути застосована до: доходів, інших ніж заробітна плата; заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету; доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності; доходи, отримані нерезидентами; іноземні доходи.

Найбільший інтерес, у даному випадку, представляють податкові пільги, спрямовані на підвищення платоспроможності домогосподарств в частині їх видатків на підвищення людського капіталу (освіта), здійснення заощаджень (у першу чергу, у фінансових установах), приріст капітальних активів та покращання їх якості (будівництво житла, фінансування розвитку місцевої інфраструктури, реалізація проектів енергозбереження тощо).

За національним критерієм бідності 23 % населення – бідні [41]. При цьому в країнах ЄС податкове навантаження є нижчим ніж в Україні, навіть зважаючи на те що, що в цих країнах діє прогресивна ставка індивідуального прибуткового податку. В Німеччині людина, яка заробляє 10000 євро на рік, сплачує з доходу близько 3% індивідуального прибуткового податку, а в Україні – 18%.

Щодо податкової соціальної пільги, вже зазначалось, що в 2023 році мінімальна заробітна плата становила 6700 грн і граничний дохід для отримання ПСП є меншим за мінімальну заробітну плату, тобто частка фізичних осіб, що отримували звичайну ПСП є незначною, і на звичайну податкову соціальну пільгу можуть розраховувати тільки ті громадяни, що працюють не на повну ставку, а також які мають двоє і більше дітей віком до 18 років. Наприклад, якщо людина працює на 0,5 ставки, то її дохід складає 3350 грн , і тільки в такому випадку вона має право на ПСП.

Таку ситуацію не можна вважати повністю соціально справедливою, адже, як вже зазначалось, намагаючись обмежити кількість випадків шахрайства при

отриманні ПСП, права на невелику пільгу позбавили і тих, хто дійсно її потребував.

Соціальний ефект наявної в Україні ПСП є мізерним – при ПСП у розмірі 881 грн (рис. 2.8) економія на ПДФО в 2018 році становила до 158 грн на місяць (при зарплаті нижчій за 2470 грн).

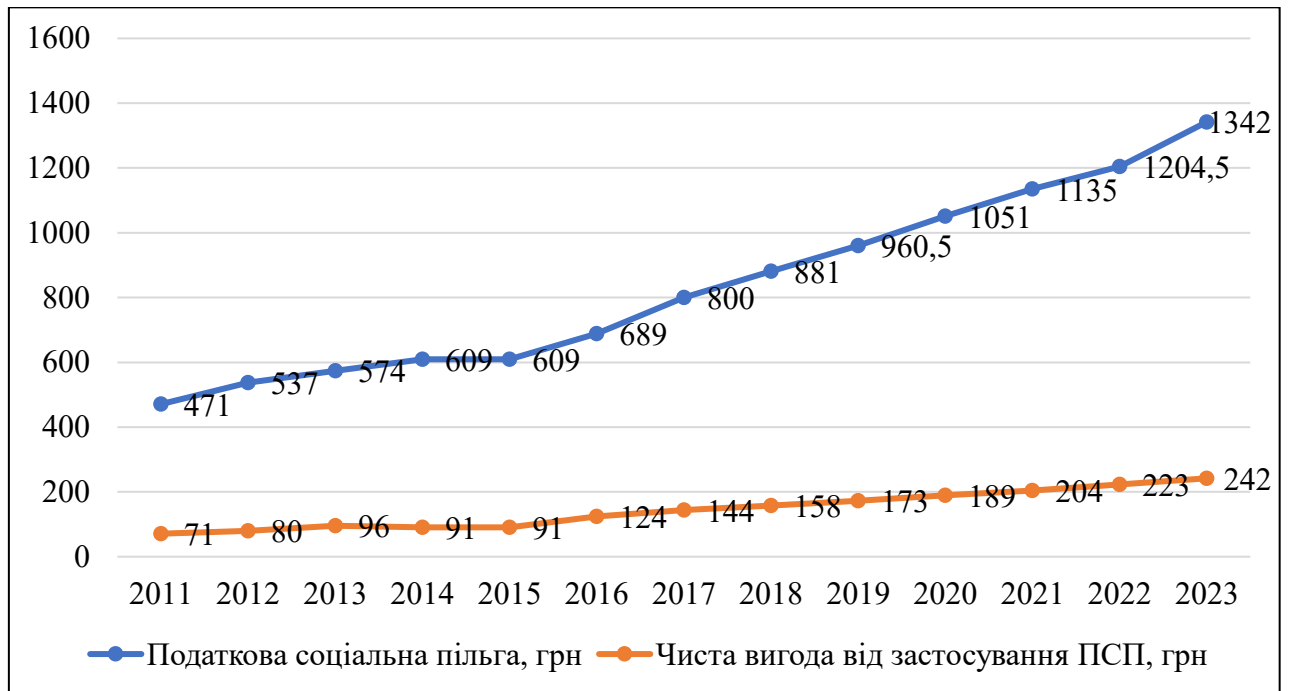

Рис. 2.9. Динаміка податкової соціальної пільги та чистої вигоди від її застосування в Україні

Але є й деякі позитивні моменти для населення в збільшенні мінімальної заробітної плати. Мова йде про відношення мінімальної зарплати до прожиткового мінімуму. Якщо в 2014 році це відношення складало 100%, то в 2017 році – 200%, а після оподаткування відповідно 92,5% та 191% (табл. 2.10). Але слід зазначити, що сума офіційного прожиткового мінімуму набагато менша за реальний прожитковий мінімум.

Як соціальний інструмент податкова соціальна пільга в оподаткуванні доходів фізичних осіб покладену на нього функцію не виконує, а саме – підвищення платоспроможності громадян на належному рівні.

Це пояснюється неправильним підходом застосування пільги, тому що вона прив'язується до офіційного показника прожиткового мінімуму, що

набагато менший за реальний та некоректним визначенням граничного розміру доход, який дає право скористатись ПСП. В Україні неадекватні підходи до визначення суми прожиткового мінімуму. Кількість платників податків, які б мали змогу скористатися правом застосування податкової соціальної пільги.

Таблиця 2.10

Вплив оподаткування доходів фізичних осіб на відношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Мінімальна заробітна плата, грн.	3723	4173	4723	6000	6500	6700
Прожитковий мінімум, грн.	1762	1921	2102	2270	2481	2684
Відношення мінімальної зарплати до прожиткового мінімуму, %	211,3	217,2	224,7	264,3	262,0	249,6
Податкова соціальна пільга, грн.	881	961	1051	1135	1205	1342
Розмір заробітної плати, до якої застосовується ПСП	2467	2689	2943	3178	3473	3760
Зменшення ПДФО в результаті надання ПСП, грн.	158	173	189	204	223	242
Мінімальна зарплата після оподаткування, грн.	3053	3422	3873	4920	5330	5494
Рівень оподаткування, %	18	18	18	18	18	18
Відношення мінімальної зарплати після оподаткування до прожиткового мінімуму	173,3	178,1	184,2	216,7	214,8	204,7

Водночас дохід, який дає право скористатися такою пільгою, не може перевищувати 1,4 розміру прожиткового мінімуму на місяць (4240 грн/міс. у 2024 році), тоді як розмір мінімальної зарплати (мінімальний обсяг доходу, який має бути нарахований найманій особі) в Україні у 2023 р. становив 6700 грн, з 1 січня 2024 р. – 7100 грн і з 1 квітня 2024 р. – 8000 грн.

Зрозуміло, що такий розмір неоподаткованого мінімуму не дозволяє йому виконувати соціальну функцію, бо 1514 грн на місяць недостатньо для покриття навіть найнеобхідніших витрат (рис. 2.10).

У 2022 році загальна кількість офіційно працевлаштованих працівників становила 8,6 млн осіб, тоді як правом на соціальну податкову пільгу скористалися майже 1,2 млн осіб або кожен сьомий працівник (рис. 2.10). Приблизні недонадходження ПДФО від застосування пільги у 2022 році становили 283 млн грн, що є мізерною сумою порівняно з обсягом зібраного того

року податку – 387 млрд грн [53].

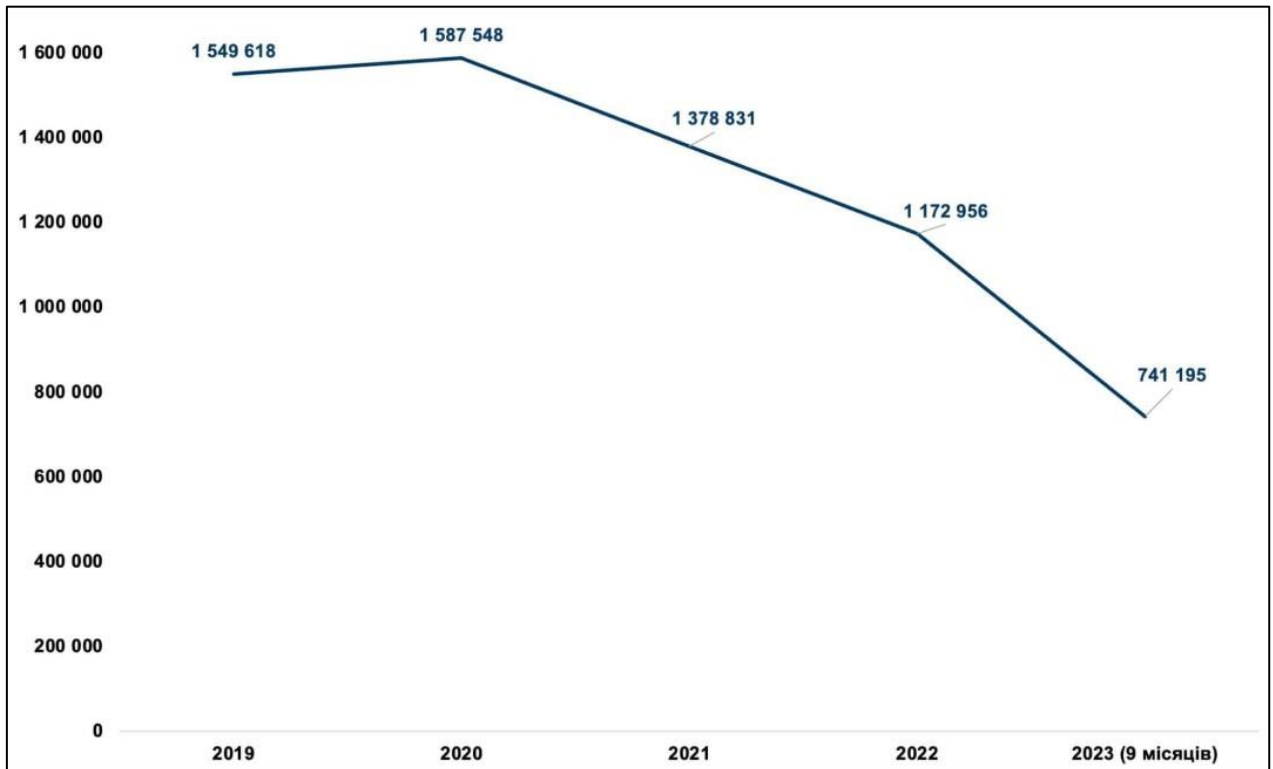

Рис. 2.10. Кількість осіб, які скористалися соціальною податковою пільгою у 2019–2023 роках

Джерело: [53]

У 2022 році загальна кількість офіційно працевлаштованих працівників становила 8,6 млн осіб, тоді як правом на соціальну податкову пільгу скористалися майже 1,2 млн осіб або кожен сьомий працівник (рис. 2.10). Приблизні недонадходження ПДФО від застосування пільги у 2022 році становили 283 млн грн, що є мізерною сумою порівняно з обсягом зібраного того року податку – 387 млрд грн [53].

Проте за теперішніх умов, коли кожна гривня податкових надходжень спрямовується на фінансування нашої обороноздатності, а у майбутньому буде спрямовуватися на відновлення і відбудову України, уряд не може собі дозволити запровадити неоподатковуваний мінімум доходів громадян для всіх. У разі імплементації такого інструменту, скажімо, в розмірі прожиткового мінімуму (3028 грн), орієнтовні втрати бюджету можуть сягнути 4 млрд грн/міс. або близько 50 млрд грн на рік (7,4 млн осіб (працюючі особи) x 3028 грн (прожитковий мінімум) x 18% (ставка ПДФО), а це – 12% усього зібраного у 2022 році ПДФО. Тому соціальна допомога для осіб із найнижчими доходами чи

соціально незахищених верств населення є більш обґрунтованим рішенням.

Отже, оцінивши соціальний ефект оподаткування доходів фізичних осіб, слід зазначити:

– з 2014 року реальна заробітна плата пішла на спад, а надходження індивідуального податку все одно зростали. Це факт підтверджує обтяжливність податку для фізичних осіб;

– в 2017 році диференціація ставок була відмінена і встановлена ставка 19,5% для всіх рівнів доходів. Незалежно від того чи платник отримує мінімальну заробітну плату, чи в 15-0 разів більше, він все одно сплачує до бюджету 19,5% ПДФО а військового збору. для всіх верств населення податкове навантаження зросло. Особливо для фізичних осіб, які отримують мінімальну заробітну плату. Якщо для громадян, що отримують 2 мінімальні заробітні плати і більше ставки збільшувались із року в рік 1-1,5 % , то для тих, хто отримує 1МЗП, перепад ставок більший, особливо з 10,5% на 19,5%;

– як соціальний інструмент податкова соціальна пільга в оподаткуванні доходів фізичних осіб покладена на нього функцію не виконує, а саме – підвищення платоспроможності громадян на належному рівні.

2.3. Дослідження регулятивного впливу процесів оподаткування

Проблема наповнення державного бюджету та управління його дефіцитом є актуальною для більшості економік світу, зокрема й України. Особливо актуальною ця проблема постає в умовах повномасштабного вторгнення РФ та необхідності фінансувати оборону країни.

З огляду на це, недоотримання доходів може нести значні економічні наслідки, таких як зменшення золото-валютних резервів або збільшення державного боргу. Ухилення від сплати податків є однією з головних причин бюджетних втрат і тому потребує постійного контролю з боку держави. Крім того, з огляду на еволюцію податкових систем методи ухилення від сплати податків також постійно змінюються і тим самим приносять все нові загрози для фінансової безпеки держави.

З початку повномасштабного вторгнення Держкомстат припинив

публікацію даних з неформальної зайнятості, які необхідні для визначення її рівня в Україні. Єдине доступне джерело – це оцінки урядовців, зокрема, за даними віце-прем’єрки Юлії Свириденко, у тіні працюють 1,7 млн осіб [31], що є значним зменшенням порівняно з 3 млн 2021 р. за даними Держкомстату. Якщо вважати, що всі ці особи отримують тільки мінімальну зарплату (нижня оцінка), то загалом їхні доходи, з яких не сплачено податки, становлять близько 130 млрд грн (рис. 2.11). А якщо припустити, що їхня зарплата відповідає середній в Україні, то, відповідно, майже 360 млрд грн.

Щодо зарплат у конвертах, то, судячи з наявних даних, їхні обсяги суттєво скоротилися або роботодавці почали виплачувати в таких випадках не мінімальну зарплату, а трохи вищу, щоб не привертати увагу до використання схем ухилення від податків. Кількість працівників, які отримують мінімальну зарплату та інші винагороди (ознаки 101 та 102) на підприємствах приватного сектору (ОПФГ 110, 120, 191, 192, 435, 910), крім тих, у чиєму статутному капіталі частка держави становить 50+1 акція, приблизно відповідає рівноважному розподілу зарплат у діапазоні до 10 тис. грн, що робить оцінку за методологією попередніх звітів неможливою, адже аномалія відсутня.

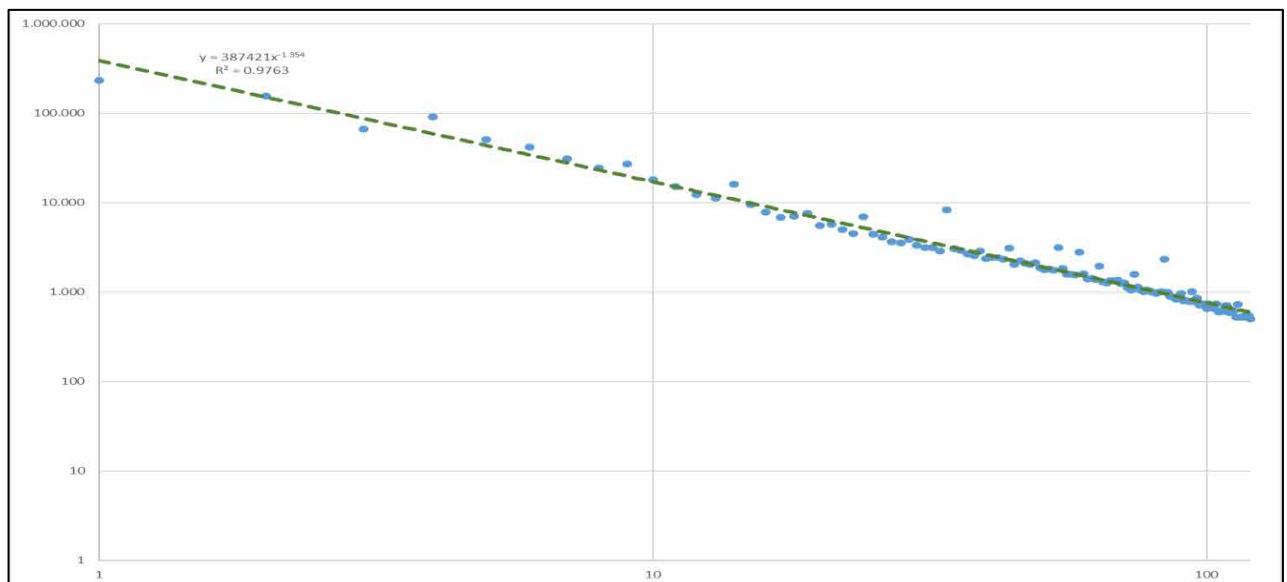

Рис. 2.11. Розподіл кількості найманих працівників приватного сектору, які отримують зарплати в діапазоні від мінімальної (6,6–6,7 тис. грн) до 20 тис. грн у логарифмічних координатах

У фаховому дослідженні [2] було зіставлено дані щодо зарплат, з яких

платиться мінімальний ЄСВ, і розмір зарплат, які вказані у вакансіях Держслужби зайнятості та сайтів з пошуку роботи, розраховано, що близько 750 тис. працівників, імовірно, отримують доплати в конвертах, що вдвічі менше від мінімальних оцінок у 2020–2021 рр. Виходячи з цього, імовірний оборот цієї схеми ухилення від податків становить близько 100 млрд грн.

Отже, разом ці дві схеми мають оборот від 230 до 460 млрд грн. чистих зарплат, з яких не було сплачено ПДФО, ЄСВ та ВЗ (разом близько 50% від суми чистої зарплати). Відповідні умовні втрати бюджетних надходжень і надходжень ПФ становлять від 115 до 230 млрд грн.

Оцінки обсягів схем та потенційних втрат бюджету по цьому розділу ускладнені відсутністю значної частини статистичних даних, неузгодженістю цих даних між держорганами, зокрема щодо кількості найманих працівників у 2023 році (дані ДПС та ПФ відрізняються на 1 млн осіб). Тож оцінки цих схем мають значний діапазон, є орієнтовними та потребують додаткового аналізу.

Спрощена система оподаткування в Україні виконала основне своє завдання, посприявши розвитку та розширенню малого підприємництва. Проте, поряд із позитивними здобутками її застосування, постало багато проблем. Причиною цього є ігнорування основного критерію, якого дотримуються в усіх розвинених країнах – ув'язки суми податкового зобов'язання підприємця із фінансовими результатами його діяльності. На сьогодні ж відсутні ефективні механізми оподаткування підприємців і контролю за їх доходами, що призводить до значних бюджетних втрат.

Обсяги порушень з використанням спрощеної системи оподаткування пропонується досліджувати через аналіз аномалій у розподілах ФОП відповідних груп за річним задекларованим доходом (оборотом).

Аналіз розподілу фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку 2 групи за задекларованим річним оборотом показує значне збільшення аномалії порівняно з 2022 р. У 2023 р. до неї увійшло близько 50 тис. фізичних осіб – підприємців, що становить близько 8% усієї кількості платників єдиного податку 2 групи. За попередньою оцінкою, вони сумарно провели через себе близько 240

млрд грн обороту.

Таблиця 2.11

Динаміка кількості платників єдиного податку в Україні

Група платників єдиного податку	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Група 1	223,2	226,9	223,3	207,7	206,7	211,8
Група 2	669,1	658,1	622,8	555,3	590,1	624,1
Група 3 Фізичні особи (3% і 5%)	596,0	645,6	707,5	466,9	500,6	535,7
Група 3 Юридичні особи (3 % і 5 %)	165,6	170,3	176,7	191,6	182,6	252,1
Група 3 Фізичні особи (2%)				265,5	247,3	-
Група 3 Юридичні особи (2 %)				53,2	55,1	-
Всього	1 653,9	1 700,9	1 730,3	1 740,2	1 782,4	1 624,6
<i>Приріст, %</i>	+6,4	+2,8	+1,7	+0,6	+2,4	-9,1

Різке зростання кількості фізичних осіб – підприємців, що перебувають у зоні аномалії, може свідчити про поширення схем подрібнення (наприклад, перехід на них у кількох великих роздрібних мережах). Інше можливе пояснення – необхідність застосування РРО, через яку організаторам схем подрібнення доводиться періодично замінювати псевдо- фізичними особами – підприємцями мірою вичерпання ними лімітів.

Відповідно до додаткових даних щодо розподілу фізичних осіб – підприємців 2 групи з РРО за доходами, який виглядає дуже подібно до діаграми, за попередньою оцінкою, більше половини описаної вище аномалії становлять ФОП 2 групи з РРО (10% від усіх). Ми кваліфікуємо це переважно як ознаку подрібнення більших підприємств, які мали б перебувати на загальній системі оподаткування або в 3 групі ЄП. Більш детальний аналіз структури

«аномальних» ФОП показує, що серед них більшість працювали неповний рік, з піком у 3 місяці. Якщо у сфері тимчасового розміщення це може бути частково пов'язано із сезонністю, то в решті галузей це навряд чи можливо. Водночас, наприклад, у роздрібній торгівлі тільки 16% усіх «аномальних» ФОП відпрацювали повний рік. Це доказ застосування схеми подрібнення.

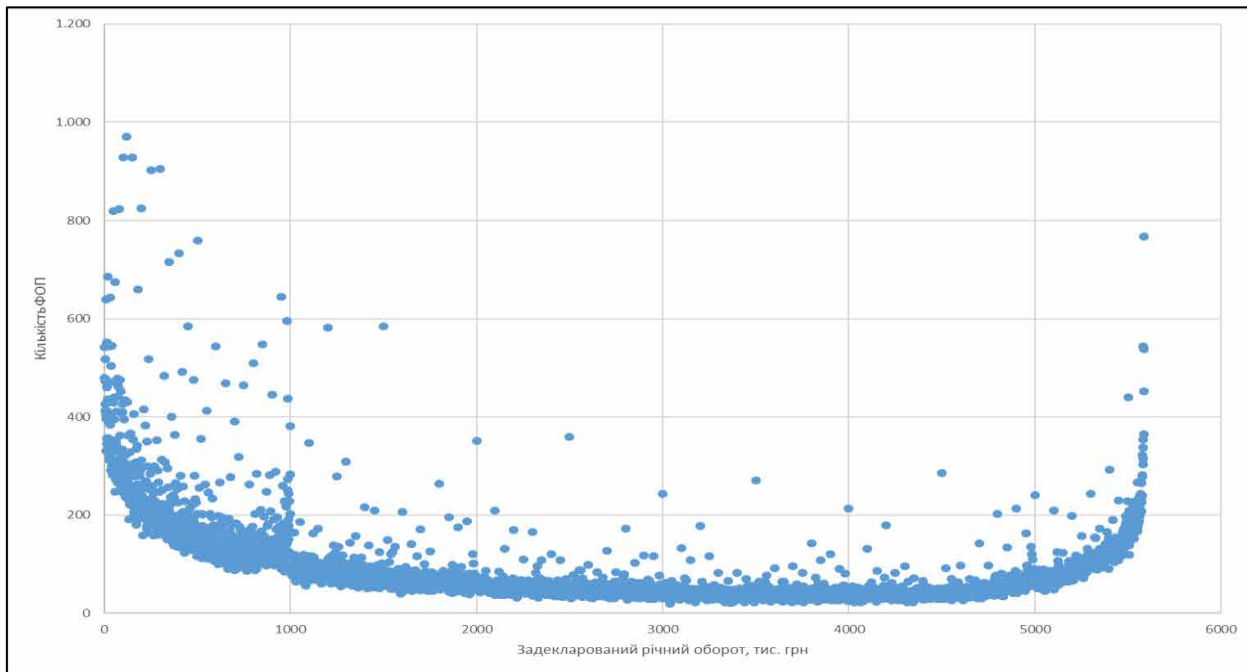

Рис. 2.12. Розподіл фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку 2 групи за задекларованим річним доходом 2023 р.

ФОП, що не застосовували РРО, дають дуже подібну картину. Імовірно, переважна частина тих, хто задекларував обороти, більші за 5 млн грн – це ті, хто працює за безготівковим розрахунком (ця категорія була присутня і в попередні роки та демонструвала дуже подібну аномалію при наближенні до верхнього ліміту 2 гр.). Отже, ми вважаємо весь «аномальний» оборот наслідком «подрібнення».

Відповідно, якби цей оборот було оподатковано за середнім податковим навантаженням для нефінансового сектору на загальній системі, що становив на 2022 р. (новіших даних не вдалося отримати) 3,16%, то з них мало би бути сплачено близько 7,5 млрд грн податків, а якби він оподатковувався за ставкою 5% на 3 гр. ЄП – то близько 12 млрд грн

Таблиця 2.12

Інформацію щодо фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку 2 групи, які протягом 2023 р. не використовували найманих працівників, задекларували обороти, що перевищують 5 млн грн і зареєстрували РРО (рядки (КВЕДи), де кількість ФОП у кожному місяці не перевищує 10, випущено для простоти розуміння).

Назва виду діяльності за КВЕД ДК 009:2010	КВЕД	Кількість повних місяців, відпрацьованих протягом 2023 р.											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Переробна промисловість	C	21	24	51	43	25	18	11	18	12	7	8	30
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	472	737	1250	989	603	508	322	277	255	283	352	1158
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	27	144	167	126	112	95	51	48	40	27	33	114
Інформація та телекомунікації	J	12	13	25	15	14	5	8	8	9	7	10	36
Операції з нерухомим майном	L	3	7	5	11	7	4	6	4	5	7	10	29
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	16	13	37	20	22	15	18	17	15	15	14	46
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	4	5	13	15	9	6	7	5	7	6	7	15
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	0	2	11	2	5	3	5	13	18	26	13	42
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	3	2	9	5	0	3	3	2	1	2	2	15
Надання інших видів послуг	S	5	12	20	19	16	14	9	12	4	6	11	37

Частина «аномальних» ФОП можуть бути і справжніми ФОП, що насправді перевищують дозволений ліміт, але не хочуть про це повідомляти, як ми це трактували до 2021 р. Проте це в будь-якому разі невеличка частка, зважаючи на те, що 2022 р. аномалія різко зменшилася порівняно з минулими роками, водночас будучи вп'ятеро меншою за 2023 р., і на той момент, швидше за все, вже здебільшого складаючись із псевдо-ФОП. Дуже мало ймовірно, що кількість справжніх ФОП, які в обмежених умовах 2 гр. спромоглися перевищити ліміти, могла зрости настільки швидко, надто під час повномасштабної війни.

Розподіл ФОП 3 гр. ЄП 2023 р. виявив дві аномалії. Перша, як і зазвичай, наприкінці інтервалу. Вона цього року містить 400–500 ФОП із сукупним

оборотом близько 3,5 млрд грн. Однак особливістю 2023 р. є друга аномалія поблизу точки 3 257 тис. грн, що налічує близько 1000–1100 ФОП із приблизно таким самим сукупним оборотом. Вона пов'язана з тим, що до серпня 2023 р. діяв спецрежим зі ставкою ЄП 2% та без ліміту. Звичайно, більшість з тих, хто використовує 3 гр. ФОП для оптимізації, скористалися ним. Утім, на останні 5 місяців року їм довелося перейти на звичайну 3 гр. ЄП, відповідно, ліміту залишилося на суму 3 257 875 грн (7 818 900 грн/12 місяців) * 5 місяців).

Таким чином сукупно підозрілі ФОП задекларували 2023 р. близько 7 млрд грн обороту. Якщо припустити, що всі вони є псевдо-ФОП, і в разі їх використання для мінімізації оподаткування прибутку підприємств, то недоотримані бюджетні надходження становлять менше 1 млрд грн; а в разі їх використання для виплати зарплат у конвертах – близько 2 млрд грн. Відповідно умовні недоотримані надходження бюджету від зловживання ЄП 3 гр. більшими підприємствами можна оцінити в 1–2 млрд грн (умовні недоотримані надходження від застосування ФОП замість найманих працівників буде оцінено окремо).

Таке різке зменшення порівняно з минулими роками вочевидь пояснюється існуванням протягом більшої частини року спецрежиму зі сплатою 2% від обороту та без ліміту, який ідеально підходив для тих цілей, для яких оптимізатори з більшого за розмірами бізнесу використовують 3 гр. ЄП. Найімовірніше, «оптимізатори» вивели майже все, що могли, через суб'єктів спецрежиму за час його існування, тому в аномаліях розподілу 3 гр. ми можемо побачити тільки залишок. Визначити, скільки саме становили умовні втрати надходжень бюджету через застосування цього спецрежиму, доступними нам методами не видається можливим, оскільки відсутній ліміт, а отже, не має бути й аномалії.

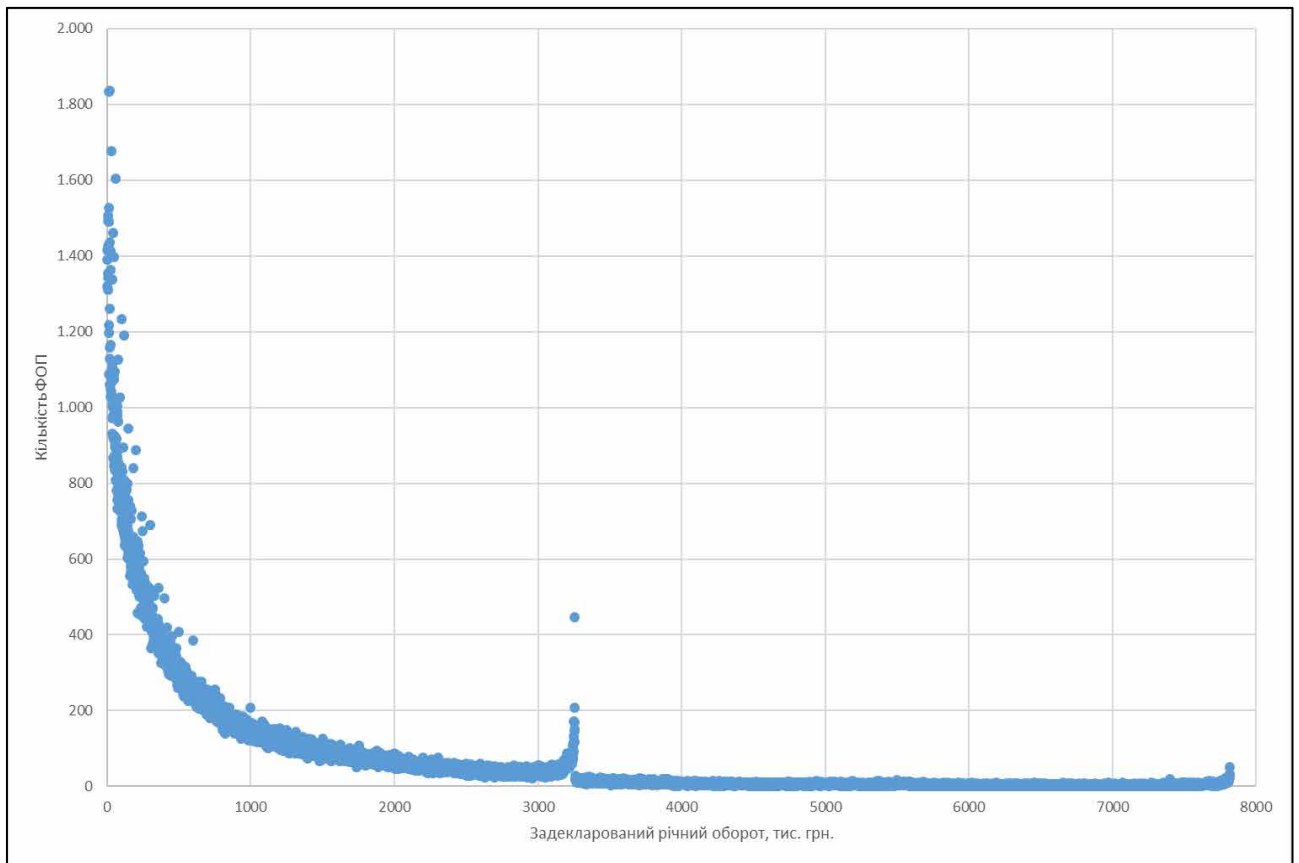

Рис. 2.13. Розподіл ФОП 3 гр. ЄП за задекларованим річним доходом 2023 р.

Таким чином, податок на доходи фізичних осіб є важливим інструментом формування дохідної частини місцевих бюджетів України, що свідчить про значну фіскальну роль цього податку. Подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності міжбюджетних відносин соціально-економічного розвитку потребує посилення бюджетної незалежності місцевих бюджетів. Важливим аспектом на цьому етапі мають стати заходи щодо покращення розподілу доходів від збору ПДФО між адміністративно-територіальними одиницями різних рівнів шляхом перерозподілу на основі розрахунку за формулою з урахуванням таких параметрів: чисельність офіційно зареєстрованого населення; кількість дітей дошкільного віку; категорії розміру населеного пункту (коефіцієнт для врахування обсягу надлишку товарів і послуг за рахунок трудової міграції).

У кожній державі податкова система ілюструє особливості організації її

економіки. Порівнюючи досвід України та європейських країн, можна визначити, що національна система оподаткування доходів фізичних осіб за своїм складом та структурою значною мірою відповідає системі оподаткування ЄС. Основними правилами податкової системи європейських країн є прозорість та відкритість, зосередженість передусім на соціальних питаннях та економічній мотивації домогосподарств. Зарубіжні системи оподаткування доходів фізичних осіб мають перевірену часом практику становлення та розвитку на основі глибокого усвідомлення кожним платником свого конституційного обов'язку – сплачувати податки. В умовах створення в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки удосконалення національної системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням світових досягнень у цій сфері є пріоритетним завданням. Будь-які зміни в оподаткуванні доходів фізичних осіб мають враховувати економічні інтереси держави та платників податків, а також усувати зацікавленість останніх у незаконних схемах ухилення від сплати податків. Крім того, відновлення бізнесу – це запорука економічної та податкової безпеки держави у військовий час.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб

У сучасних умовах стрімкого розвитку економіки, вплив воєнного стану та процесів діджиталізації стає визначальним для розуміння соціальних аспектів оподаткування. Однією з ключових арен для дослідження в цьому контексті є аналіз прогресивної системи оподаткування, зокрема податку на доходи фізичних осіб. З урахуванням актуальності теми та важливості її розгляду, дана робота присвячена аналізу впливу прогресивної системи ПДФО на соціальні аспекти, зокрема в контексті воєнного стану та діджиталізації економіки.

Для досягнення поставлених цілей використовуватимуться різноманітні методи дослідження, такі як аналіз законодавства, емпіричні спостереження, порівняльний аналіз суспільних реакцій, а також методи практичної імплементації змін до системи сплати ПДФО.

Податок на доходи фізичних осіб відіграє ключову роль у фінансуванні соціальних та інфраструктурних програм, а також в забезпеченні фінансової стійкості держави. Ставка ПДФО та її зміни, як основний податковий важель, мають прямий вплив на податкові надходження та можуть визначати здатність держави надавати соціальні послуги в умовах воєнного конфлікту. Зміна ставки ПДФО може вплинути на фінансове становище громадян. Підвищення ставки може призвести до збільшення податкового навантаження на населення, що може бути особливо важливим в умовах воєнного стану, коли зростають соціальні потреби та витрати. Зниження ставки ПДФО може стимулювати інвестиції та підтримати економічну активність під час воєнного конфлікту. Аналіз ефективності таких заходів та їх можливого впливу на економічну стабільність є одним з ключових напрямів дослідження.

Виходячи з вищесказаного можна привести аргументацію за підвищення,

зменшення або залишанні ставки ПДФО на теперішньому рівні: За підвищення ставки ПДФО (рис. 3.1)[25, 57]:

– збільшення бюджетних надходжень – підвищення ставки ПДФО може призвести до збільшення податкових надходжень, що може бути використано для фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів та інших громадських потреб;

– скорочення фінансового навантаження – підвищення ставки може допомогти розподілити фінансове навантаження більш справедливо, зокрема, шляхом збільшення оподаткування вищих доходів;

– стабільність фінансів держави – вища ставка ПДФО може забезпечити більшу фінансову стійкість держави в умовах економічної нестабільності або воєнного стану.

Рис. 3.1. Аргументація за підвищення ставки ПДФО

Проти підвищення ставки ПДФО (рис. 3.2)[6, 29]:

– зменшення стимулу до інвестицій – підвищення ставки ПДФО може зменшити стимул до інвестицій та підприємницької активності, що може вплинути на економічний розвиток;

– соціальна нерівність – збільшення ставки може збільшити фінансове навантаження на населення, особливо на тих, хто має низькі доходи, що може призвести до зростання соціальної нерівності;

– втрата конкурентоспроможності українського бізнесу – умови воєнного стану можуть вже призвести до економічних труднощів для бізнесу. Подальше підвищення податків може погіршити конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

За залишання ставки ПДФО на теперішньому рівні (рис. 3.3) [11]:

Рис. 3.2. Аргументація проти підвищення ставки ПДФО

– податкова стабільність – збереження ставки ПДФО на теперішньому рівні може сприяти стабільності податкової системи та уникненню раптових змін, які можуть бути недоцільними в умовах воєнного конфлікту;

– підтримка економічної активності – залишання ставки без змін може сприяти підтримці інвестицій та економічної активності під час воєнного стану;

– соціальна стабільність – збереження ставки на незмінному рівні може допомогти зберегти соціальну стабільність, зокрема, уникнути додаткового фінансового навантаження на населення.

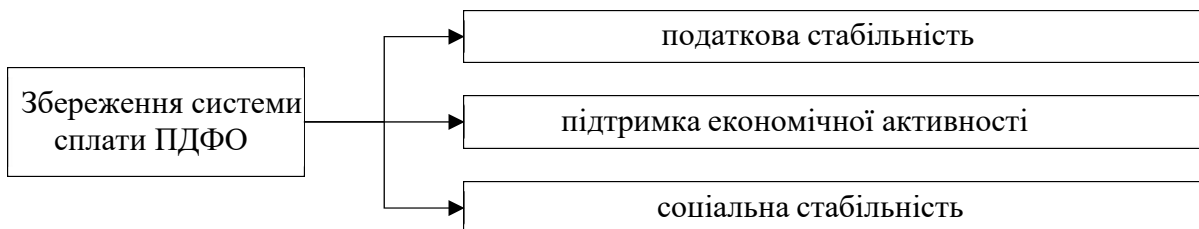

Рис. 3.3. Аргументація за залишання теперішньої ставки ПДФО

ПДФО виконує важливу регуляторну функцію у суспільстві, значення якої зростає з підвищенням ролі держави, її впливу на формування податкової

культури платників. Така функція податків проявляється у диференціації умов оподаткування з метою сприяння розвитку пріоритетних галузей економіки та підтримки певних категорій населення. Соціально-регулятивна функція ПДФО полягає, насамперед, в наданні пільг з оподаткування доходів окремим групам фізичних осіб [5]. Вплив розвитку податкової культури та податкової обізнаності в сучасних умовах, зокрема на розвиток діджиталізації української економіки та суспільства було досліджено авторами у [23].

Ставки ПДФО різняться у кожній країні, навіть у країнах ЄС немає уніфікованого стандарту щодо ПДФО, а тому зі списку у [14], дескладено список максимальних значень, які встановлені в країнах ЄС та інших країнах Європи. Наведено, що у Чорногорії найнижчий показник ПДФО у розмірі 9%, а найвищий показник у Фінляндії – 59,68%. При цьому слід пам'ятати, що у різних країнах – різні умови нарахування податку, а тому стандартизовані 18% ПДФО в Україні все ще досить високий показник, враховуючі, що окрім цього на більшість категорій доходів додатково нараховується військовий збір у розмірі 1,5%.

Таблиця 3.1

Схема сплати ПДФО за прогресивною шкалою, яка базується на прожитковому мінімумі

Прожитковий мінімум		Ставка ПДФО
Нижня границя	Верхня границя	
0	4	9%
4,01	5	11%
5,01	6	13%
6,01	8,5	15%
8,51	10	18%
10,01	11,5	21%
11,51	13	24%
13,01	15	28%
15,01	–	32%

Через наведену аргументацію, авторами пропонується перехід на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО, яка використовується багатьма країнами-членами ЄС, але з урахуванням особливостей української економіки.

Пропонується введення ставки від 9 до 32%, яка враховує існуючий прожитковий мінімум (ПМ) (табл. 3.1).

Розроблений графік враховує базову ставку прожиткового мінімуму з 1 січня 2024 року – 2920 грн. у доходах одного громадянина, та як застосовується прогресивна шкала ПДФО (рис. 3.4).

Подібну імплементацію прогресивної шкали в Україні розглядають також Кміть В.М. та Грабельський Б.Б. [17], де також вказується на недоліки існуючої єдиної ставки.

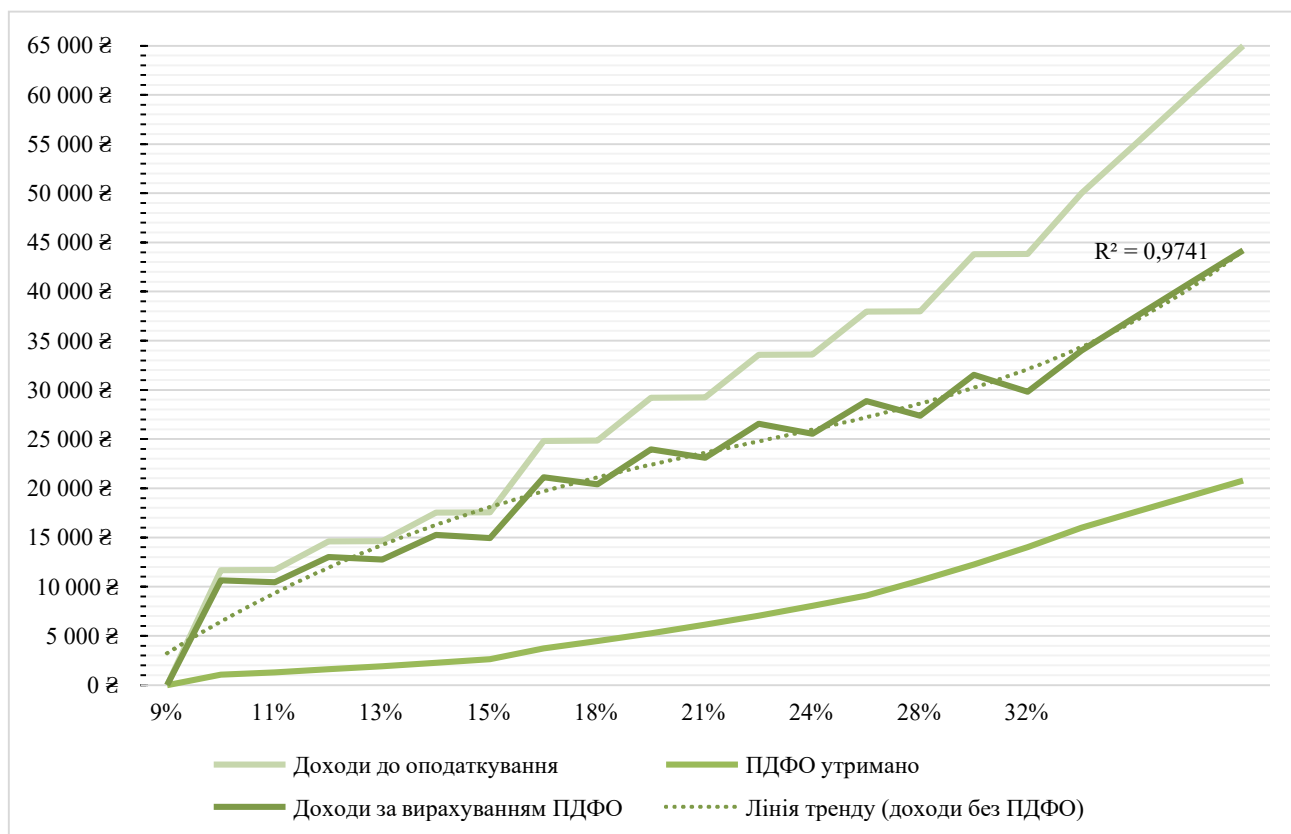

Рис. 3.4. Графік ПДФО та доходів за даними прожиткового мінімуму на 1 січня 2024 року

Перевагами цієї системи є вирівнювання доходів населення, зменшення податкового навантаження на громадян з низькими доходами, зростання купівельної спроможності населення (її вплив на соціально-економічні процеси було виявлено у [21]), притік робочої сили до України та посилення бажання отримати громадянство. Недоліки: недобросовісні підприємства та громадяни з великими доходами будуть шукати шляхи обходу системи та зниження

документально затвердженого доходу. Через це необхідно водночас із прогресивною ставкою посилити кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків (ст. 212 ККУ) та нагляд за правильною сплатою податків громадян з високими доходами.

У сучасному суспільстві податкова система відіграє важливу роль у регулюванні фінансових потоків та забезпеченні соціальної справедливості. Зміна системи сплати податку, зокрема ставки ПДФО, може мати значний вплив на соціальну ситуацію в країні. У вимірах економічної політики держави та податкового регулювання важливим аспектом є не лише ставки оподаткування, але й сама система сплати податків, специфіка оподаткування фізичних осіб визначає, як суспільство розподіляє податкове навантаження між громадянами, а також впливає на їхню соціальну поведінку та економічний стан. У контексті зміну системі оподаткування, особливо актуальним стає вивчення соціальних аспектів та суспільної реакції на впроваджені зміни.

Зміна системи сплати податків, зокрема в контексті ПДФО, може вплинути на різні соціальні групи громадян. Аналіз суспільної реакції є ключовим для визначення ефективності та прийнятності нововведень в оподаткуванні, доцільно розглядати вплив змін у системі податкового спрямування на рівень соціальної справедливості, рівень життя населення, а також на динаміку розвитку різних галузей економіки.

Враховуючи важливість соціальних аспектів, дослідникам слід приділити увагу питанням взаємозв'язку між змінами в системі податкового оподаткування та соціальною рівністю. Як громадяни реагують на нові правила сплати податків? Які соціальні групи виявляються більш чутливими до таких змін? Які впливи це може мати на розподіл доходів і соціальні нерівності? Зміна ставки ПДФО може вплинути на різні соціальні групи на різних рівнях. Наприклад, зниження ставки може сприяти збільшенню доступності доходів для низькодоходних груп населення, що може позитивно позначитися на їхньому соціальному становищі та рівні життя [55]. З іншого боку, зміна ставки може вплинути на високоприбуткові групи, зменшуючи їхні доходи та спонукаючи до пошуку

способів мінімізації податкових витрат.

Додатково, важливо розглядати інші аспекти, такі як вплив на споживчу активність, економічну активність та працездатність громадян. Чи стимулюють зміни в системі податкового оподаткування підприємництво та інновації? Як вони впливають на зайнятість та соціально-економічний розвиток? Зміна системи сплати податку, зокрема ставки ПДФО, може викликати різні реакції у суспільстві. Деякі групи населення можуть підтримувати зміну, вважаючи її справедливою та сприятливою для економічного розвитку. Інші групи можуть бути проти змін, особливо якщо вони передбачають збільшення податкового навантаження на конкретні соціальні групи [66]. Суспільна реакція на зміну системи сплати податку може виявлятися у вигляді публічних дебатів, протестів або звернень до уряду.

Ретельний аналіз соціальних аспектів та реакції суспільства на зміни у системі сплати податків є необхідним для обґрунтування та визначення ефективності податкової політики в контексті досягнення соціально-економічних цілей держави. Зміна системи сплати податку, включаючи ставку ПДФО, може мати значний вплив на економіку країни. Наприклад, зниження ставки може стимулювати економічне зростання та підтримувати підприємницьку активність шляхом збільшення доступності доходів для бізнесу та споживачів. З іншого боку, зміна ставки може мати негативний вплив на державний бюджет та суспільні фінанси, особливо якщо не будуть впроваджені відповідні компенсаційні механізми.

Однією із ключових вимог до ефективності будь-якої податкової реформи є її успішна імплементація в практичний діловий процес відповідно до чинного законодавства [43]. Розгляд питання практичної імплементації змін у порядку сплати податку, зокрема в контексті ПДФО, визначається не лише технічними аспектами впровадження, але й його впливом на фінансову систему та економічні суб'єкти.

Процес імплементації змін у податковому законодавстві включає в себе визначення нових правил та процедур для платників податків. Одним із основних

етапів є розробка чітких та доступних податкових інструкцій, які дозволять суб'єктам господарювання та фізичним особам коректно розраховувати та сплачувати податки відповідно до нових вимог. Також важливо забезпечити належний рівень консультацій та підтримки з боку податкових органів для уникнення непорозумінь та помилок у процесі впровадження.

Зокрема, у випадку змін у механізмі сплати ПДФО, необхідно врахувати технічні аспекти, пов'язані з модифікацією програмного забезпечення для обробки податкової інформації, яке використовують підприємства та бухгалтерські служби. Забезпечення сумісності нових вимог із вже існуючими бізнес-процесами стає ключовим завданням для уникнення прострочень та невірного розрахунку податків. Додатково, важливо врахувати питання оцінки впливу введених змін на фінансовий стан громадян та підприємств. Проведення ефективних комунікаційних кампаній для пояснення переваг та відповідальності, пов'язаних із нововведеннями, сприяє позитивній реакції громадян та бізнес-спільноти на податкові зміни. Основні аспекти практичної імплементації змін порядку сплати податку включають (рис. 3.5) [28]:

Рис. 3.5. Основні аспекти практичної імплементації змін порядку сплати податку

Інформаційна кампанія: Важливо розпочати ефективну інформаційну кампанію, щоб повідомити громадськість про зміни в системі сплати податку. Це може включати проведення семінарів, конференцій або розповсюдження

інформаційних матеріалів, щоб дати людям зрозуміти нові правила та процедури.

Підготовка фіскальних органів: Для успішної імплементації змін необхідно підготувати фіскальні органи до роботи з новими правилами. Це може включати навчання співробітників, оновлення програмного забезпечення та забезпечення належного технічного обладнання для обробки податкової інформації.

Зміни в податкових деклараціях: Новий порядок сплати податку може вимагати внесення змін до податкових декларацій, які подаються фізичними особами. Це може включати нові поля або формати декларацій, що дозволять збирати додаткову інформацію від платників податків.

Моніторинг та контроль: Важливо встановити ефективні механізми моніторингу та контролю за дотриманням нових правил сплати податку. Це може включати перевірку податкових декларацій, перевірку фінансової звітності та проведення аудитів для переконання в правильності сплати податків.

Коригування законодавства: Зміни в порядку сплати податку можуть вимагати коригування законодавства, щоб узгодити його з новими правилами. Це може включати внесення змін до відповідних законів та постанов, що регулюють податкову систему.

Практична імплементація змін порядку сплати податку вимагає співпраці між державними органами, платниками податків та фахівцями з податкового права. Це важливий процес, який дозволяє забезпечити ефективне функціонування податкової системи та забезпечити збір необхідних коштів для державного бюджету. Таким чином, успішна імплементація змін у системі сплати податку вимагає комплексного підходу, який об'єднує технічні, юридичні та комунікаційні аспекти. Це забезпечить ефективне функціонування нової системи та сприятиме досягненню поставлених економічних та соціальних цілей.

3.2. Рекомендації щодо переходу до оподаткування домогосподарств в

Україні

Світова практика свідчить, що найкращими економічними агентами в ринкових економіках є в першу чергу домогосподарства, які, за сприятливих умов та бажання, перетворюються з мікробізнесу до малого, середнього та великого бізнесу.

У сучасних умовах сім'я (домогосподарство) несе значне податкове навантаження через зростаючу долю оплатних освітніх, соціальних і медичних послуг. Окремі фахівці вважають, що підтримка фінансового благополуччя сім'ї можлива при оподаткуванні загального доходу домогосподарства, а не окремо взятих платників податків [54].

Аналізу доходів і витрат домогосподарств свідчить, що більшість витрат домогосподарств на споживання фінансується колективно із загального бюджету домогосподарства, у той час як доходи та майновий стан підлягають оподаткуванню окремо по кожному члену домогосподарства. У зв'язку з чим, відбувається невідповідність матеріального положення і податкового навантаження.

Система оподаткування приватних доходів фізичних осіб потенційно суттєво впливає на індивідуальні та сімейні рішення і особливо важливим елементом механізму оподаткування доходів фізичних осіб є визначення одиниці оподаткування.

Як зазначає А. Соколовська існують такі підходи до визначення одиниці оподаткування:

–одиницею оподаткування може бути індивідуальний дохід фізичної особи незалежно від її сімейного стану.

–подружні пари можуть обкладатися датком на сукупний дохід.

–сукупний дохід подружжя може підлягати розщепленню, так що в результаті кожна частина сукупного доходу оподатковується окремо за діючою шкалою [59].

Економічне значення фінансових ресурсів домогосподарств полягає в тому, що вони забезпечують життєдіяльність його членів та є одним із джерел

поповнення бюджету й цільових фондів, виступають джерелом внутрішніх інвестицій (заощадження). Завданням держави є формування цілісного механізму правового регулювання фінансової діяльності домогосподарств.

Світова методологія обстеження домогосподарств орієнтована на грошові доходи, але в Україні, де поширена тіньова зайнятість, а населення з певних причин вимушене приховувати значну частину доходів від реєстрації, існують суттєві розбіжності між заявленими та фактичними доходами.

Окрім того, врахуванню підлягає виробництво неформального сектору, яке визначається як вид виробничої діяльності, що здійснюється некорпорованими підприємствами у секторі домогосподарства, які не зареєстровані /або розмір яких по кількості зайнятих менше визначеного порогового значення та здійснюють будь-яке ринкове виробництво; як виробництво домогосподарств для власного кінцевого споживання, як види виробничої діяльності, внаслідок яких домогосподарства споживають та капіталізують вироблені ними товари та послуги.

Ступінь участі кожного члена домогосподарства у формуванні бюджету є індивідуальним та може зумовлюватися ступенем родинних зв'язків і рівнем окремих осіб у фінансуванні спільних витрат. Уся складність побудови оптимальних фінансових взаємовідносин між членами домогосподарства зумовлюється тим, що ця сфера життєдіяльності суспільства є найменш врегульованою з боку держави. Члени домогосподарства, як правило, на основі досягнення консенсусу самостійно приймають спільне рішення про необхідність та спосіб формування грошових фондів, їх величину та цільове спрямування, про час їх використання [56].

Україна не має досвіду оподаткування сукупного доходу домогосподарств, тоді як в економічно розвинутих країнах, навпаки, існує добре налагоджена система оподаткування домогосподарств, характерною особливістю якої є те, що сім'ю розглядають як окрему податкову одиницю. Наприклад, Канада та Швеція мають індивідуальну систему оподаткування приватних доходів, за якою ані доходи подружжя, ані сімейний стан не визначають податкову шкалу одружених

осіб. Навпаки, США та Німеччина використовують спільну систему, яка враховує загальний заробіток подружжя під час визначення податкових ставок осіб, які перебувають у шлюбі.

Така практика оподаткування доходів фізичних осіб забезпечує диференційований підхід до визначення податкових зобов'язань платників податків у більшості країн-членів ОЕСР, оскільки держави прагнуть забезпечити й утримати відповідний рівень життя громадян. Цьому також сприяє застосуванні прогресивної шкали оподаткування.

Відсутність системи оподаткування сукупного доходу домогосподарства в Україні спричиняє невідповідність податкового тягаря реальному матеріальному стану окремих громадян. Тому використання системи оподаткування домогосподарств створює можливості для вирішення низки соціальних проблем та забезпечення зростання рівня життя населення.

В умовах війни та критичної економічної ситуації в країні, високого рівня тінізації та значного розшарування доходів населення, ухилення від сплати податків, назріла нагальна потреба модернізації податкової політики держави. Тому особливо гостро постає питання пошуку шляхів удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб. Окрім того великої значимості ця проблема набуває в зв'язку з обраним курсом України щодо інтеграції до Європейського союзу та побудови соціально орієнтованої ринкової економіки із урахуванням світових здобутків у цій сфері.

Податки з приватних доходів фізичних осіб є основним джерелом доходів для більшості розвинених країн. Ці доходи використовуються для перерозподілу ресурсів між домогосподарствами та забезпечення суспільних благ. Уряди можуть обирати не лише прогресивність, але й тип оподаткування доходу, кожен з яких має різний вплив на розподіл добробуту в країні та нерівність доходів та податкове навантаження на доходи фізичних осіб.

В основі методологічного підходу до оцінки податкового навантаження на заробітну плату в країнах ОЕСР лежить визначення показника податкового клину, який являє собою суму податку на доходи фізичних осіб, внесків на

соціальне страхування працівника та роботодавця плюс будь-який податок із заробітної плати та мінус грошові перекази, що виражені у відсотках від витрат на оплату праці [74].

Податковий клин – це основний показник, що вимірює різницю між витратами на оплату праці роботодавця та відповідною чистою оплатою працівника і визначає ту частину загальних витрат на оплату праці, яка утримується як податок і відрахування на соціальні заходи за вирахуванням грошових виплат. У публікації ОЕСР «Taxing Wages 2023» проведена оцінка податкового клину в країнах ОЕСР для модельних типів домогосподарств, що відрізняються за сімейним станом, кількістю дітей та економічним статусом. І визначено, що для самотнього працівника, який отримує середню заробітну плату, середній податковий клин в ОЕСР становив 34,6% у 2022 році. Середній податковий клин для подружжя з двома годувальниками та двома дітьми становив 28,8% , а для подружжя з одним працюючим і двома дітьми, знизився на 0,42 в. п. між 2020 р. і 2022 р. роками до 24,6% [74]. Ці дані свідчать про загальну податкову пільгову позицію самотніх осіб і сімей з різними рівнями доходу.

Податковий клин з податку на доходи фізичних осіб в Україні у 2022 році становив 41,5%, що значно вище середніх показників у країнах ОЕСР. Незначне зменшення рівня податкового клину можливе для фізичних осіб, які мають право на податкову соціальну пільгу. І це свідчить про те, що існуючий механізм оподаткування приватних доходів не враховує соціальний статус платника податку, рівень доходу та сімейний стан. Тому підтримкою фінансового благополуччя сім'ї є оподаткування загального доходу домогосподарства, а не окремо взятих платників податків.

Спільне оподаткування домогосподарства (сім'ї) полягає у зведенні (сумуванні) їхніх доходів в одну податкову базу. У цій концепції важливо визначити податкове та правове становище подружжя, як основи домогосподарства. Тут доступні три варіанти рішення:

– система представництва, за якої дохід дружини додається до доходу чоловіка (голови сім'ї). Ця система в своїй класичній формі припускає відсутність рівності подружжя, оскільки дієдатним є лише чоловік, від імені якого розраховується податок;

– система спільної правоздатності, яка передбачає розгляд подружжя як одного суб'єкта, тобто складна податкова система;

– система роздільної правоздатності, в якій подружжя є співплатниками податку щодо спільної бази оподаткування. Податок розраховується на обох членів подружжя.

Прийняття роздільної правоздатності є більш вигідним для домогосподарства (сім'ї), оскільки не дискримінує жодного з подружжя. Крім того, це дозволяє більш ефективно використовувати такі елементи конструкції, як неоподатковуваний мінімум доходів громадян або податкові пільги. Всі три способи оподаткування подружжя засновані на принципі накопичення податків.

При прогресивній шкалі оподаткування це означає, що податковий тягар зростає. Щоб запобігти цьому, країни ЄС, які визнають правоздатність сім'ї або гарантують привілеї платникам податків із сім'єю (при цьому відмовляються надавати сім'ї податкову правоздатність), прийняли конструкцію поділу спільного доходу (система поділу доходу), що відноситься до системи роздільної потужності. Наведений вище метод можна реалізувати двома різними способами.

Перший спосіб полягає у застосуванні двох шкал оподаткування. Одна для самотніх, інша – для сімейних пар. Розміри неоподаткованого мінімуму та межі окремих діапазонів податкової шкали подвоюються для подружніх пар порівняно з самотніми особами.

Другий спосіб базується на одній шкалі оподаткування. Для подружжя база оподаткування становить половину суми їхніх доходів, на цю суму розраховується податок, який потім множить на два (система розподілу доходів).

Найпопулярнішим способом відображення спроможності

домогосподарства нести податковий тягар у країнах ЄС є накопичення її доходів. У випадку оподаткування подружжя існує кілька форм, що враховують домогосподарство в цілому, спільне або роздільне оподаткування доходу, кількість дітей та їх вік. Розподіл доходу (розподіл спільного доходу, отриманого подружжям) передбачає, що шлюб є економічною одиницею. Тому отриманий дохід ділиться і кожному з подружжя призначається половина. Це припущення відповідає правилам правового взаємного забезпечення подружжя. У цьому випадку для цілей оподаткування враховується кількість членів домогосподарства. Діти вважаються дорослими або частково дорослими, наприклад, якщо двоє дітей, кожна становитиме $1/2$ людини, а 3 – $1/3$. Іноді враховується вік дитини, оскільки витрати на її утримання та навчання зростають разом з дитиною. Тому розмір прибуткового податку залежить від розміру доходу та кількості членів домогосподарства. Вибір між спільним і роздільним оподаткуванням доходів домогосподарств здійснюється після врахування різних економічних, соціальних і політичних факторів. Спільне оподаткування доходів домогосподарства дозволяє врахувати його загальний економічний стан і частково усуває податкові махінації, пов'язані з окремим оподаткуванням. Однак спільне оподаткування в ситуації, коли подружжя не мають дітей, надає їм деякі привілеї, яких не мають інші особи, які ведуть спільне господарство (наприклад, співмешканці, брати і сестри або один з батьків і дитина, які ведуть спільне господарство).

Поділ спільного доходу подружжя викликає критику, оскільки це призводить до значної диференціації розміру податкового тягара подружніх пар і одиноких осіб. Розбивка переваг сімейних пар також піддається критиці. Найбільші переваги від пом'якшення прогресії отримують пари із середніми та високими доходами. Подружжя з низькими доходами отримують досить невеликі виплати [75].

Тому експерти вважають, що спільне оподаткування не є нейтральним рішенням щодо соціально-економічних структур. Рекомендується надати платнику податків вибір між спільним і роздільним оподаткуванням, що має

забезпечити, принаймні частково, нейтральність податку [72]. Це означає відмову від об'єднання доходів і розгляду шлюбу як об'єкта оподаткування. Суб'єктом є виключно особа, яка отримує дохід [77].

У системі сімейних пільг (неоподатковуваних сум) важливу роль у формуванні податкоспроможності домогосподарства відіграють конструкції, які призводять до зменшення податку, навіть якщо вони не мають дітей. Найважливішими конструкціями такого типу є:

- визначення неоподатковуваних сум для домогосподарства;
- визначення неоподаткованої суми для домогосподарства, яке не отримує доходу;
- підвищення граничних значень діапазонів податкової шкали у разі спільного оподаткування доходів домогосподарства;
- можливість спільного оподаткування доходів домогосподарства за загальноприйнятою шкалою оподаткування.

Першою спробою запровадити в Україні сімейне оподаткування був законопроект під назвою «Про домогосподарства (домоекономіку)» за № 6539 від 21 січня 2022 року, яким передбачалося визначити правові, економічні та організаційні засади функціонування підтримки домогосподарств в Україні, яким мав бути: «... складовою законодавства України щодо соціально-економічного права громадянина на гідне життя» [54].

Законопроект (який був відкликаний 07.02.2023 р.) передбачав, що домогосподарство повною мірою неможливо прирівнювати до родини, хоч переважно це дійсно сім'я. Ключовою відмінністю було визначено те, що домогосподарство може складатися і з однієї особи. Також домогосподарством можуть вважати і кілька людей, які живуть разом, ведуть спільне господарство, об'єднують кошти і витрати: головною умовою є спільне проживання та ведення спільного господарства і кількість членів домогосподарства не обмежена.

Окрім того пропонувалися ще такі види домогосподарств як індивідуальні та інституційні. Індивідуальний вид стосується однієї людини, яка проживає в окремій житловій одиниці чи окремій кімнаті і не пов'язаній загальним побутом

з іншими жителями. Інституційний вид стосується осіб, які живуть у соціальних чи медустановах, військових частинах, установах соціального обслуговування. Також передбачалася заборона громадянам перебувати відразу у кількох домогосподарствах одночасно (упродовж фінансового року).

Законопроект передбачав, що доходи домогосподарств України можуть складатися, з:

- заробітної плати та інших прирівняних до неї виплат, отриманої найманими працівниками на підставі трудового договору (контракту) від роботодавців - підприємств, установ, організації або самозайнятих фізичних осіб - підприємців;

- винагороди за видами підприємницької (економічної) діяльності;

- грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими, особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, державної пожежної охорони, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції, а також визначених Законом України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" членами сім'ї, батьками, утриманцями загиблого (померлого) військовослужбовця, грошової компенсації, що виплачується військовослужбовцям за належне їм для отримання жиле приміщення;

- винагороди за виконання цивільно-правових договорів, у тому числі суми виплат чи відшкодування за такими договорами;

- прибутку від діяльності самозайнятої особи (фізичної особи – підприємця та фізичної особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність) за видами підприємницької (економічної) діяльності;

- стипендії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), яка виплачується учню, студенту, курсанту військових навчальних закладів, ординатору, аспіранту або ад'юнкту;

- пасивних доходів;

- виграшів, призів, подарунків;
- доходів від продажу власновирощеної сільськогосподарської продукції, побічних лісових користувань, за здану (продану) вторинну сировину, побутові відходи, брухт чорних та кольорових металів,
- соціального трансферту;
- страхових виплат, страхового відшкодування або викупної суми, отриманої за договорами страхування, у тому числі за договорами довгострокового страхування життя, страхування довічних пенсій;
- виплат з недержавного пенсійного забезпечення.

До доходів домогосподарств, які включаються до розрахунку податкових зобов'язань, автори законопроекту відносять і «соціальний трансферт» який самі ж створюють. Під «соціальним трансфертом» пропонувалося розуміти виплати з бюджету на користь домогосподарств у разі складних життєвих обставин, а також зменшення соціального розшарування населення за рівнем доходів. У свою чергу, складні життєві обставини трактувалися чинним законодавством України як такі, що «негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї (домогосподарства), які особа/сім'я не можуть подолати самотійно». Під таке трактування підпадає економічний стан, що називається злидні, бідність. Тобто йдеться про людей, які опустилися у своїх споживчих можливостях нижче за «межу бідності».

Формування перспективної моделі оподаткування доходів домогосподарств в Україні повинно передбачати можливість застосування як індивідуального, так і спільного (виходячи із сукупного доходу сім'ї, домогосподарства) оподаткування. Вибір способу оподаткування платником (платниками) податку, з цієї точки зору, має бути добровільним, виключно за заявницьким принципом. Платник податку повинен сам оцінювати майбутні переваги та вигоди від того чи іншого способу оподаткування для себе та своєї сім'ї (домогосподарства) в залежності від характеру взаємовідносин в ній її членів, власної мотиваційної поведінки кожного з них щодо управління своїми статками тощо [20].

В Україні відповідно до інформації Держстату налічується 14 881,7 тис

домогосподарств. Зазначені вище домогосподарства складаються в середньому із 2,6 осіб.

Доходи домогосподарств в залежності від основного джерела доходу складається з: оплати праці, доходів від підприємницької діяльності, доходів від самостійної трудової діяльності та інших доходів.

Лише у 0,9% домогосподарств основою доходу є дохід від підприємницької діяльності, частка якого в сукупному доході складає 5,7%, що є надзвичайно низьким показником.

Рис. 3.6. Структура грошових доходів домогосподарств України у 2023 році, %.

Доходами домогосподарства є сукупність надходжень доходів всіх членів домогосподарства впродовж звітного фінансового року зі всіх можливих джерел як у грошовій, так і негрошовій формах.

Отже, об'єктом оподаткування є доходи, а точніше – отримання доходів. Доктрина податкового права формулює дві основні концепції доходу: концепцію джерел і концепцію чистих активів (сукупного доходу). Перша концепція підкреслює регулярність і стабільність отримання доходу з певних джерел

доходу (праця, капітал тощо).

В Україні на порядку денному стоїть питання оновлення оподаткування доходів фізичних осіб. Йдеться про комплекс якісних трансформаційних змін, спрямованих на побудову нової моделі оподаткування особистих доходів. Основна мета таких змін – через посилення стимулюючої та соціальної функцій податків на доходи підвищити індивідуальну платоспроможність в сегментах поточного споживання, інвестицій та заощаджень, зменшити контингент суспільства, залежного від бюджетного ресурсу у вигляді різноманітних соціальних допомог, житлових субсидій тощо.

Відповідно, законодавчі ініціативи у цьому напрямі мають забезпечити якісний перехід до моделі, яка забезпечувала б: застосування як індивідуального, так і спільного (виходячи із сукупного доходу сім'ї, домогосподарства) оподаткування; запровадження, незалежно від того, в який спосіб оподатковуватимуться доходи громадян – індивідуально, чи сукупно, виходячи з доходу домогосподарства, неоподаткованого мінімуму на рівні реального прожиткового мінімуму (у випадку оподаткування сукупного доходу сім'ї чи домогосподарства, тобто при спільному оподаткуванні, розмір такого неоподаткованого мінімуму має становити суму прожиткових мінімумів, встановлених для відповідних соціальних і демографічних груп населення, з розрахунку на кожного члена таких сім'ї чи домогосподарства); створення дієвої системи податкових преференцій, як індивідуальних, так і для домогосподарств, шляхом як удосконалення діючих преференцій, зокрема, тих, що спрямовані на підвищення рівня доступу громадян до системи освіти, іпотечного кредитування, збільшення інвестиційних можливостей платника податку в частині індивідуального житлового будівництва, підвищення стимулюючої ролі податку на доходи фізичних осіб в частині здійснення останніми заощаджень, в тому числі шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти, розміщення коштів у вигляді депозитних вкладів у фінансових корпораціях, так і розширення асортиментної структури податкових преференцій за рахунок запровадження нових (енергетичного спрямування, інфраструктурного типу, тощо).

3.3. Напрями удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Сучасні проблеми воєнного стану в Україні викликали необхідність ввести коригування у взаємозв'язок держави та бізнесу. Зараз розвиток бізнесу напряму залежить від рішень державної влади. Розвиток малого та середнього бізнесу може зменшити кризові явища в національній економіці. При розвинутій та успішній підприємницькій діяльності відбувається збільшення виробництва, рівня зайнятості населення, підвищення доходів населення, сукупного попиту, а як результат збільшення податкових надходжень. На сьогоднішній день, заходи з підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу мають стати першим кроком на шляху відновлення національної економіки України та підвищення добробуту населення [13, с. 233].

27 грудня 2023 року Кабінет міністрів затвердив Національну стратегію доходів (НСДУ) на 2024-2030 роки, чим виконав один зі структурних маяків програми співпраці з Міжнародним валютним фондом [53].

Як зазначено у самому документі, Національна стратегія доходів – це дорожня карта реформування податкової та митної системи, а також удосконалення процедур податкового та митного адміністрування, яка необхідна для забезпечення потенціалу задоволення фіскальних потреб у середньостроковій перспективі.

Міністерство фінансів як координатор розробки НСДУ запевняє, що стратегія є гнучким документом, який допускає коригування послідовності заходів і наповнення, зважаючи на обставини, в тому числі – за результатами додаткових досліджень та обговорень практичних аспектів відповідних реформ з зацікавленими сторонами.

Між тим вже понад чотири роки майже 2-х мільйонне мале та мікро підприємництво нашої країни штормить від регуляторних новацій, що приймаються починаючи з вересня 2019 року.

Спеціальні податкові режими для малого бізнесу (а надто мікробізнесу) є поширеним явищем в усьому світі, оскільки, з одного боку, такий бізнес має свої

особливості, порівняно з великим та середнім, а, з другого боку – відіграє важливу соціальну, економічну та політико-економічну роль, яка виправдовує особливе ставлення, аж до прямої державної допомоги. Окрім цього, в умовах домінування патроналізму (і, відповідно, ненадійного верховенства права) особливої актуальності набувають заходи із спрощення ведення бізнесу, радикального зменшення дискреції та потреби у перевітках, і загалом наближення формальних норм до звичаєвого права там, де це можливо. Мікробізнес є першочерговим об'єктом таких заходів через його важливу політико-економічну роль як середнього класу, найбільш незалежного від патрональної системи відносин.

Основні економічні особливості мікробізнесу з точки зору оподаткування можна звести до трьох основних чинників:

1. Відносну легкість переходу у повну тінь та високу витратність і невелику ефективність контрзаходів
2. Відсутність внутрішньої необхідності у формалізації, в тому числі, в обліку та контролі працівників
3. Високу чутливість до фіксованих витрат, не компенсованих ефектом масштабу

У більшості розглянутих країн спрощені режими не містять вимоги ведення товарного обліку, мають значні виключення у фіскалізації, та подекуди навіть менші ставки оподаткування, ніж українська ССО. При цьому усі спеціальні режими, – є не менш вразливими до зловживань, ніж українська ССО. Це не дивно, адже відповідні вразливості притаманні будь-яким спеціальним режимам.

Водночас, проаналізований світовий досвід містить кілька корисних ідей, які варто розглянути та опрацювати з ключовими стейкхолдерами для удосконалення діючої української ССО (Додаток А).

Прийнята урядом Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки спрямована на удосконалення системи збору податків, ущільнення контролю над оподаткуванням, підвищення виконання податкового законодавства та боротьбу

з тіньовою економікою. Реформа ССО повинна підтримати розвиток в Україні мікро та малого бізнесу та усунути можливості викривлення конкурентного середовища великими компаніями за рахунок зловживання перевагами ССО. Національна стратегія доходів передбачає послідовні заходи для чинної спрощеної системи оподаткування в Україні (рис. 3.7).

Щодо реформування саме спрощеної системи, то за більшістю позицій, є не досить обґрунтовані пропозиції, які підвищують ризикованість ведення бізнесу та можуть мати негативні фінансові наслідки. Представники Української Ради бізнесу акцентують увагу, що значна кількість суб'єктів господарювання, яка перебуває на спрощеній системі оподаткування, обрала цей шлях саме задля можливості простого ведення бізнесу і адміністрування, оскільки для малого та мікробізнесу складність податкового законодавства та значні ризики загальної системи оподаткування не є відповідною. Нововведення автоматично призведе до збільшення корупції та тінізації економіки [14]. Зростання фінансового навантаження може спричинити перехід бізнесу в тінь, або релокацію підприємств до більш привабливих з точки зору ведення бізнесу країн. Заплановані НСД зміни призведуть до фактичної ліквідації ССО, спочатку – для юридичних осіб, а потім – для фізосіб-підприємців. Також НСД передбачає реєстрацію всіх платників ССО в системі оподаткування ПДВ в разі досягнення порогу реєстрації платником ПДВ (наразі це 1 млн грн, але який буде розмір – не повідомляється). Крім того, додається обов'язок щодо ведення обліку та документального підтвердження походження товарів для спрощенців та ускладнення ведення бухгалтерської звітності [15].

Що стосується запроваджених реформації в системі спрощеного оподаткування для представників агробізнесу, то така ініціатива може призвести до втрати податкових надходжень та втрати українськими фермерами конкурентоспроможності порівняно з фермерами інших країн, якщо вони не отримають аналогічні умови по дотаціям як в країнах ЄС (від 250 євро на гектар земель в обробітку). Навіть, в умовах сьогодення із введенням змін до ПКУ щодо обчислення мінімального податкового зобов'язання суб'єктами агробізнесу,

найбільший тиск отримали саме невеликі аграрні товаровиробники, завдяки якимі забезпечується виробництво соціально значимих продуктів харчування.

Реформування спрощеної системи оподаткування

- 1 Збільшення ставок єдиного податку у відсотках від обсягу отриманого доходу для юридичних осіб третьої групи до значення, яке буде еквівалентом діючої ставки податку на прибуток (протягом 3-х років). Після закінчення перехідного періоду для юридичних осіб буде встановлено заборону для перебування на ССО
- 2 Об'єднання другої та третьої групи ССО для фізичних осіб-підприємців в одну групу зі сплатою єдиного податку від обсягу отриманого доходу на основі диференційованої шкали ставок в залежності від виду діяльності (від мінімальної ставки в розмірі 3 % для торговельної діяльності до 17 % для низки послуг
- 3 Для першої групи ССО передбачено введення обмежень за видами діяльності з метою скорочення за рахунок високомаржинальних видів бізнесу, скасування фіксованої ставки єдиного податку та введення механізму обчислення податку з фактичного отриманого доходу
- 4 Обов'язкове застосування РРО/ПРРО за усіма готівковими операціями для платників ССО об'єднаної другої групи
- 5 Застосування порогу обов'язкової реєстрації платником ПДВ до всіх платників ССО
- 6 Розширення бази оподаткування для фермерів (ФОП) в режимі четвертої групи на основі масової оцінки земельної ділянки
- 7 Для виробників сільськогосподарської продукції (юридичних осіб) ставки єдиного податку протягом трьох років будуть переглянуті в бік збільшення до розміру еквівалентного загальному значенню ставки податку на прибуток. Після закінчення перехідного періоду для юридичних осіб буде встановлено заборону для перебування на спрощеній системі оподаткування.
- 8 Обов'язкове ведення обліку незалежно від організаційно-правової форми та/або виду діяльності платника податків.

Рис. 3.7. Основні реформації спрощеної системи оподаткування

Відтак, у сфері агробізнесу запропоновані новації щодо збільшення ставок єдиного податку спрощена система оподаткування має своє ризики саме для малого підприємництва. Більш доцільним є виведення з 4 групи ССО великих

агарних підприємств, які спеціалізуються на виробництві високо-рентабельної продукції. Певні кроки у цьому напрямку уже здійснено, а саме не можуть бути платниками єдиного податку четвертої групи суб'єкти господарювання, діяльність яких згідно з КВЕД-2010 належить до класів 01.47 (розведення свійської птиці), 01.49 (в частині розведення та вирощування перепелів і страусів) та 10.12 (виробництво м'яса свійської птиці) навіть, якщо вони одночасно впроваджують й інші види сільськогосподарської діяльності. Проте, наразі існують великі аграрні компанії, які отримують високі прибутки і за рахунок виробництва експортоорієнтованої рослинницької продукції або продукції переробки сільськогосподарської сировини на давальницьких умовах. Отже, у сфері малого підприємництва найбільш вразливими до податкових реформ можуть стати фізичні особи-підприємці, які надають соціально значимі продукцію, товари, послуги та сільськогосподарські товаровиробники — фермери. Оптимізація оподаткування має бути спрямована на стимулювання стратегічно значимих видів підприємницької діяльності у сфері малого бізнесу, збільшення податкових надходжень, зниження тіньової економіки, підвищення соціального добробуту.

Як відомо, спрощена система оподаткування, обліку та звітності, що функціонує в Україні з кінця 90-х років, була і є «рятівним колом» малого та мікро бізнесу. Вона почала створюватись з фіксованого податку на ринках України з 1998 року. І це зразу ж привело до того, що сотні тисяч торговців на ринках почали легалізуватись як ФОПи.

Водночас суттєво зросли і надходження до місцевих бюджетів від ФОПів. Це стало наслідком справжньої дерегуляції – менше обліку і звітності, менше контролю з боку податківців, менше хабарів – більше надходжень до бюджету і створення прошарку незалежного середнього класу. Досвід був поширений на весь мікробізнес з 1999 року.

Головною перевагою спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності був та є спрощений облік та відсутність бюрократії у відносинах з податковими органами, що радикально знизило корупційні прояви у сфері взаємовідношень з

фіскальними органами. Але така ситуація зовсім не задовольняла схемників та їх замовників серед олігархів та корумпованих чиновників. Головним же знаряддям бюрократії є ведення фіскального обліку за допомогою фіскальних реєстраторів розрахункових операцій (РРО), бо там де більше контролю завжди більше хабарів.

Тому у 2019 році, після ухвалення законів №128-ІХ та №129-ІХ, які отримали в назву «тотальної фіскалізації ФОПів», наростало масове невдоволення серед більш ніж мільйона трьохсот тисяч ФОПів, що працювали на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності. Це невдоволення вилилося в серію численних акцій протесту.

Фахівці провідних незалежних аналітичних центрів щодо реформи ССО в НСДУ у своїй спільній оцінці документа зазначають: «На цей час дійсно певні компанії великого бізнесу використовують певну кількість підприємців на спрощеній системі оподаткування (ССО) для мінімізації податкових зобов'язань, що згідно з розрахунками експертів становить 10% від загального обороту на ССО. Водночас ССО в Україні має важливе соціальне значення та забезпечує компромісну детінізацію.

Сумарна чисельність фізичних осіб-підприємців та найнятих ними працівників становить на цей час більше 2,5 мільйона осіб. Жодна галузь економіки не зможе абсорбувати таку кількість робочої сили. ССО посилює конкуренцію у різних галузях, виконує роль інструмента для підтримки мікробізнесу, збільшення зайнятості населення, стимулу для нових стартапів та бізнесів» [оцінка фах].

У НСД обрано стратегію посилення контролю за суб'єктами, які застосовують ССО шляхом: фіскалізації їх доходів, переходу до оподаткування відсотку від доходу, збільшення ставки оподаткування, запровадження товарного обліку. У НСД відсутні заходи, які б були спрямовані саме на великий бізнес, який мінімізує свої зобов'язання.

Також у НСД відсутні заходи, які б були спрямовані на вивід з тіні тих громадян, які здійснюють свою діяльність без реєстрації та без сплати податків

(ринок таксі, приватне будівництво та інше), 4,7 мільйона громадян на цей час не отримують доходи взагалі.

Прикладом безперспективності силових методів залучення до оподаткування, може бути тютюнова галузь, яка за наявності обов'язкового РРО, товарного обліку, ліцензування, підвищених штрафів та фінансових санкцій – лише збільшила тіньовий обіг у 2023 році – з 20% на початку року до 25% наприкінці.

Нереалізованими вже роками залишаються пропозиції малого бізнесу, які були напрацьовані в робочих групах при Офісі президента, законопроектах народних депутатів. Бездіяльними вже більше року залишаються робочі групи та Ради підприємців, які були утворені при уряді, Мінекономіки та Офісі президента.

В НСДУ передбачена етапність реформи ССО – тобто реформа може проводитись тільки після відновлення довіри до фіскальних органів, зміни принципів роботи Державної податкової служби (ДПС) та унеможливлення працівниками ДПС використовувати інформацію щодо ведення бізнесу для тиску на суб'єктів господарювання. Але не є зрозумілим, як буде забезпечена незалежність процесу оцінювання.

НСДУ як документ дійсно є одним із пунктів в Структурному маяку у Меморандумі з МВФ, але уряд значно розширив згадування про ССО в НСДУ відносно до Меморандуму: «переглянути спрощений режим оподаткування з метою усунення ерозії платників податків на працю шляхом підміни правової основи трудових відносин положеннями цивільного права».

Треба зазначити, що реформа ССО в НСДУ ніяк не вирішує цього питання з Меморандуму. Диференційована шкала податків з 3-18% із НСДУ – значно менша, ніж податки на заробітну плату (34% ефективна), тому привабливість мігрувати під ССО у великого бізнесу ніяк не зникне.

Важливо також зазначити, що за рівнем розвитку інституцій Україна знаходиться на рівні економічно слабеньких країн Азії та країн Африки. Існує значний розрив між інституціями розвинутих європейських країн та

українськими, тому не можливо застосовувати регуляції та інструменти європейських країн, в країні яка відстає на десятки років за якістю розвитку інституцій. Це замість додаткового контролю дасть зворотний ефект, призведе до тінізації та корупції.

Важливо якнайшвидше провести публічні обговорення за участь бізнесу, аналітичних центрів, влади та за підсумками доопрацювати НСД і затвердити Кабміном нову якісну редакцію. Зокрема необхідно врахувати:

1. При реалізації НСД першочергову увагу приділити великому бізнесу, який використовує ССО для мінімізації сплати податків. Виявити та описати найбільші схеми, якими користується великий бізнес, зробити аналіз альтернативних рішень по мінімізації цих схем, на основі аналізу витрат-вигід – обрати оптимальні рішення, які фіксувати у стратегії.

2. Розглянути можливість збереження окремої групи ССО для мікробізнесу, яка зможе працювати без РРО, без товарного обліку, сплачуючи фіксовану суму податку (з низьким річним доходом).

3. Розглянути можливість доопрацювання послуг е-Підприємець, яке б могло суттєво зменшити витрати мікробізнесу на ведення податкової звітності та сплату податків.

4. Долучити представників малого та мікробізнесу до розробки реформування спрощеної системи оподаткування.

5. Забезпечити незалежне оцінювання ДПС і тільки після підтвердження проходження реформи ДПС незалежними світовими рейтингами, зокрема WGI та CPI, при закріпленні цього результату позитивною динамікою в кілька років - переходити до обговорень щодо реформи ССО.

6. Розширення регуляцій та інструментів покарання або контролю можна буде здійснювати, коли Україна наблизиться до країн ЄС по розвитку інституцій (хоча б до рівня Чехії та Словаччини), що можна буде побачити у відомому рейтингу Світового Банку Worldwide Governance Indicators.

7. Відновити роботу Координаційної Ради при Мінекономіки, яка б могла проводити політику підтримки МСБ (як це є у всьому світі) та розглядати

розвиток МСБ як елемент зайнятості населення, а не наповнення доходів бюджету.

Спрощена система оподаткування є важливою складовою державної податкової політики стимулювання розвитку малого підприємництва та показує свою значимість у податкових надходженнях місцевих бюджетів. Введені новації та подальше їх скасування у період воєнного стану призвели до зміни структури податкових надходжень, ускладнення процедури адміністрування податків і підготовки податкової звітності представниками бізнесу. Основою фіскальної значимості спрощеної системи оподаткування є надходження єдиного податку від фізичних осіб-підприємців. Відтак податкові реформації мають бути спрямовані саме на податкове стимулювання підприємців, які впроваджують стратегічно значимі та соціально значущі види економічної діяльності з метою стабілізації розвитку підприємницької діяльності, збільшення податкових надходжень та зростання добробуту як суб'єктів малого бізнесу, так і споживачів.

ВИСНОВКИ

Фундаментальною проблемою при формуванні системи оподаткування доходів фізичних осіб є вирішення питання щодо того, яким повинен бути підхід до оподаткування доходів, отриманих з різних джерел. Тому вибір система дуалістичного (подвійного) податку має такі переваги: поєднує можливість зменшення податкового навантаження на доходи від капіталу і, як наслідок, деформуючого впливу податку з доходів фізичних осіб на інвестиційні рішення платників, із забезпеченням певного перерозподілу доходів завдяки застосуванню прогресивної шкали в оподаткуванні трудових доходів; забезпечує нейтральність в оподаткуванні різних видів доходів від капіталу завдяки їх оподаткуванню за єдиною ставкою, внаслідок чого у платників відсутні стимули до зниження своїх податкових зобов'язань шляхом використання відмінностей у ставках податку. Це усуває деформації у структурі заощаджень та інвестицій; завдяки оподаткуванню доходів від капіталу за відносно низькою ставкою за інших сприятливих умов може запобігати відтоку капіталу за межі країни; підвищує стимули до здійснення приватних заощаджень та інвестицій, оскільки фізичні особи є важливим внутрішнім інвестором в економіку країни.

Категорія «доходи фізичних осіб» як категорія національного податкового законодавства пройшла значну еволюцію. Український законодавець відмовився від надання загального визначення поняття «дохід» у нормах податкового законодавства і використав підхід, за якого перераховуються і нормативно закріплюються різноманітні види доходів, що можуть отримувати фізичні особи з урахуванням територіального принципу (джерела походження).

Аргументом необхідності впровадження прогресивної моделі є досвід держав-членів ЄС, у більшості з яких (22 з 28) вона вже існує. Але при цьому, більшість зазначених країн непорівнянні з Україною за рівнем економічного розвитку, ступенем дотримання податкового законодавства (податкової культури), рівнем демократії і ступенем справедливості роботи судової системи.

Проте запровадження прогресивної системи оподаткування має такі

ризиками: – сьогодні не можна порівнювати Україну і економічно розвинені країни, а останнім часом і більшість країн, що розвиваються; у країні є значний тіньовий сектор – уникнення оподаткування давно стало звичною практикою, особливо для багатих українців, а при знаходженні в тіні близько 200 млрд гривень заробітних плат, варто задуматися про існування в українському суспільстві консенсусу про те, що персональні податки можна не платити; ступінь корумпованості контролюючих і правоохоронних органів залишається високою, а рівень захисту власності та економічних свобод та інтересів громадянина в судах залишає бажати кращого; світова податкова конкуренція загострилася і заможній людині не складе великої проблеми почати платити податки там, де йому вигідніше, що робить навіть нинішню ставку ПДФО в 18% неконкурентоспроможною.

Отже, ПДФО є одним із найважливіших фіскальних інструментів, за допомогою яких держава забезпечує себе необхідними ресурсами для фінансування різних видів соціальної діяльності. Ключовою проблемою, є те, що існуючий механізм зарахування ПДФО до місцевих бюджетів поглиблює диференціацію територіальних громад. Оскільки в більшості випадків громадяни працюють на підприємствах і в установах, розташованих за межами територіальної громади, в якій вони проживають, у свою чергу, ПДФО зараховується до місцевого бюджету, де юридична особа, в якій працює громадянин, є платником податку. Відповідно, громада, в якій платник ПДФО фінансує послуги, які він споживає, але не має додаткових податкових надходжень. Таким чином, виникає дисбаланс, оскільки ПДФО сплачується одній громаді, а послуги надаються іншій. Тому вважаємо за доцільне змінити порядок зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, і, принаймні, надати працівникові можливість обирати, до якого бюджету сплачувати податок. Таким чином, шляхами реформування національної системи оподаткування доходів фізичних осіб у післявоєнний період мають стати зміни, які позитивно вплинуть на господарську діяльність платників податків.

Оцінка соціального ефекту оподаткування доходів фізичних осіб, дозволяє

зробити висновки: з 2014 року реальна заробітна плата пішла на спад, а надходження індивідуального податку все одно зростали. Це факт підтверджує обтяжливність податку для фізичних осіб; в 2017 році диференціація ставок була відмінена і встановлена ставка 19,5% для всіх рівнів доходів. Незалежно від того чи платник отримує мінімальну заробітну плату, чи в 15-0 разів більше, він все одно сплачує до бюджету 19,5% ПДФО а військового збору. для всіх верств населення податкове навантаження зросло. Особливо для фізичних осіб, які отримують мінімальну заробітну плату. Якщо для громадян, що отримують 2 мінімальні заробітні плати і більше ставки збільшувались із року в рік 1-1,5 % , то для тих, хто отримує 1МЗП, перепад ставок більший, особливо з 10,5% на 19,5%; як соціальний інструмент податкова соціальна пільга в оподаткуванні доходів фізичних осіб покладену на нього функцію не виконує, а саме – підвищення платоспроможності громадян на належному рівні.

Таким чином, податок на доходи фізичних осіб є важливим інструментом формування дохідної частини місцевих бюджетів України, що свідчить про значну фіскальну роль цього податку. Подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності міжбюджетних відносин соціально-економічного розвитку потребує посилення бюджетної незалежності місцевих бюджетів. Важливим аспектом на цьому етапі мають стати заходи щодо покращення розподілу доходів від збору ПДФО між адміністративно-територіальними одиницями різних рівнів шляхом перерозподілу на основі розрахунку за формулою з урахуванням таких параметрів: чисельність офіційно зареєстрованого населення; кількість дітей дошкільного віку; категорії розміру населеного пункту (коефіцієнт для врахування обсягу надлишку товарів і послуг за рахунок трудової міграції).

Досліджено та проаналізовано роль реформування системи сплати ПДФО в контексті діджиталізації економіки. З'ясовано, що це реформування визначає ключову роль у підвищенні ефективності, прозорості та зручності оподаткування для громадян та підприємств. Досліджено етапи імплементації заходів для підвищення податкової обізнаності. Визначено, що це реформування сприяє

ефективній та прозорій системі оподаткування через перехід до електронного обліку та звітності. Зазначено важливість цифрового доступу до податкових сервісів для громадян, що покращує їхню взаємодію з податковими органами.

Практична імплементація змін порядку сплати ПДФО вимагає співпраці між державними органами, платниками податків та фахівцями з податкового права. Це важливий процес, який дозволяє забезпечити ефективне функціонування податкової системи та забезпечити збір необхідних коштів для державного бюджету. Таким чином, успішна імплементація змін у системі сплати податку вимагає комплексного підходу, який об'єднує технічні, юридичні та комунікаційні аспекти. Це забезпечить ефективне функціонування нової системи та сприятиме досягненню поставлених економічних та соціальних цілей.

Перехід до нової моделі оподаткування фізичних осіб передбачає: застосування як індивідуального, так і спільного (виходячи із сукупного доходу сім'ї, домогосподарства) оподаткування; запровадження, незалежно від того, в який спосіб оподатковуватимуться доходи громадян – індивідуально, чи сукупно, виходячи з доходу домогосподарства, неоподаткованого мінімуму на рівні реального прожиткового мінімуму; створення дієвої системи податкових преференцій, як індивідуальних, так і для домогосподарств, шляхом як удосконалення діючих преференцій, зокрема, тих, що спрямовані на підвищення рівня доступу громадян до системи освіти, іпотечного кредитування, збільшення інвестиційних можливостей платника податку в частині індивідуального житлового будівництва, підвищення стимулюючої ролі податку на доходи фізичних осіб в частині здійснення останніми заощаджень, в тому числі шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти, розміщення коштів у вигляді депозитних вкладів у фінансових корпораціях, так і розширення асортиментної структури податкових преференцій за рахунок запровадження нових.

Спрощена система оподаткування є важливою складовою державної податкової політики стимулювання розвитку малого підприємництва та показує свою значимість у податкових надходженнях місцевих бюджетів. Введені новації

та подальше їх скасування у період воєнного стану призвели до зміни структури податкових надходжень, ускладнення процедури адміністрування податків і підготовки податкової звітності представниками бізнесу. Основою фіскальної значимості спрощеної системи оподаткування є надходження єдиного податку від фізичних осіб-підприємців. Відтак податкові реформації мають бути спрямовані саме на податкове стимулювання підприємців, які впроваджують стратегічно значимі та соціально значущі види економічної діяльності з метою стабілізації розвитку підприємницької діяльності, збільшення податкових надходжень та зростання добробуту як суб'єктів малого бізнесу, так і споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун. 2004. 1440 с.
2. Війна допомагає. Чи справді зарплати виходять з тіні та яка їх частка? Економічна правда (epravda.com.ua) URL : <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2024/02/28/710488/>
3. Головашевич О.О. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2007. 193 с.
4. Головашевич О.О. Тенденції розвитку правового регулювання процедур визначення окремих елементів податку. Фінансове право. 2014. № 1. С. 14–16.
5. Гордєєва-Герасимова Л. Особливості оподаткування доходів фізичних осіб. Вісник ХНУ: Економічні науки. 2022. № 5, Том 1. С. 113-119
6. Дема Д.І. Шевчук І.В. Спрощена система оподаткування: реалії та перспективи в Україні. Облік і фінанси АПК. 2011. № 1. С. 146-149.
7. Дерев'янюк С. І., Охай В. О. Оподаткування доходів фізичних осіб: вітчизняний та зарубіжний досвід. SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY. 2020. №40. С. 22-31., с. 101
8. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Державний веб-портал бюджету для громадян URL: openbudget.gov.ua.
10. Донец Т. А. Дохід платника як засада визначення обов'язку зі справляння податку. Держава та регіони. Серія «Право». 2013. № 1. С. 79–82.
11. Дутова Н. В., Лесік Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та перспективи вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. Економіка і організація управління. 2019. №1(33). С. 43-52.
12. Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Сучасна економіка: навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2005. 287 с.
13. Завадський Й.С., Осоковська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf
14. Заяць О.І., Теплова Л.І. Диференціація ставок ПДФО в країнах-членах ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Випуск 42. С. 59-63
15. Звіт МОМ про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення. Раунд 7 23 липня 2022 року. Біженці та вимушено переміщені особи. URL: <http://Newar.nbu.gov.ua/post/0000269>
16. Історія оподаткування: навчальний посібник : Ф. О. Ярошенко, В. Л. Андрущенко, П. В. Мельник. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 242 с.
17. Кміть В.М., Грабельський Б.Б. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи розвитку в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 17. С. 542-547.
18. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року». Соціологічна група «Рейтинг».

URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_m...

19. Коробкіна Н.Г. Теоретичні підходи до визначення доходу як економічної категорії та об'єкта оподаткування. Економічний вісник університету. 2014 Вип. 23(1). С. 144-151. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2014_23%281%29_28

20. Коцан Л. М. Соціально-регулююча роль оподаткування доходів. Серія Економічні науки. 2017. №22. Частина 2. С. 88-91.

21. Кривуля П.В., Кулаков Є.В. Купівельна платоспроможність у системі показників сфери обміну та у оцінюванні стану регіональних економік. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 травня 2021 року), Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2021. С. 405.

22. Круковська О. В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. Мукачівський державний університет. 2016. № 2. С. 700-709.

23. Кулаков Є. В., Кушал І. М. Податкова обізнаність суспільства, як рушійний чинник розвитку електронної демократії. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. №6 (276). С. 26-30

24. Кулаков Є.В., Кушал І.М. Трансформація ПДФО: аргументація, реакція суспільства, імплементація та діджиталізація в умовах воєнного стану [Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля № 1 \(281\) \(2024\):](#) URL : <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/792>

25. Купчинська Н. Переваги та недоліки застосування прогресивної ставки податку на доходи з фізичних осіб. Економічний дискурс. Міжнародний збірник наукових праць. 2014. Вип. 2. С. 279-282.

26. Кушнір В.В. Прогресивна система оподаткування. Сучасні тенденції економічного зростання: стратегії, напрями та пріоритети. Міжнародна економіка: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (14 грудня 2019 року), Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2019. С. 63.

27. Кэмпбелл Р., Макконнелл С., Брю Стенли Л. Аналітична економія. Частина друга: Мікроекономіка. 13 видання. Пер. з англ. Київ: Просвіта, 1999. 650 с.

28. Литвиненко Я. Удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка. 2012. Вип. 19. С. 49-51.

29. Маліновська К.О. Податок на доходи фізичних осіб: прогресивна чи фіксована податкова ставка? Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання в умовах COVID-19. матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 листопада 2021 року), Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021 С. 156-158

30. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України – дванадцята хвиля дослідження. Gradus. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf

31. Надходжень від економбронювання у держбюджет–2025 не закладено – Свириденко (interfax.com.ua) URL : <https://interfax.com.ua/news/eco№mic/1014546-amp.html>
32. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua>
33. Офіційний сайт Євростат. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/statistical-books>.
34. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>
35. Офіційний сайт Міністерства фінансів США. URL : <https://home.treasury.gov/>.
36. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mission-and-principles-of-work>
37. Офіційний сайт Спілки податкових консультантів України. URL: <http://www.taxadvisers.org.ua/index.html>
38. Оцінка аналітичними центрами Нацстратегії доходів 2030 URL : <https://economics.org.ua/index.php/blog/400-nsd2030>
39. Парнюк В. Визначення поняття «дохід» в економічній теорії. Економіка України. 2012. № 3. С. 36–48. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2012_3_4.pdf
40. Підгірна В.С. Формування та використання прибутку суб'єктів господарювання в умовах відкритої економіки: дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2016. 290 с.
41. Податкова знижка з ПДФО – скільки, чому і з якої «кишені» відбуваються виплати? URL : <https://voxukraine.org/podatкова-znyzhka-z-pdfo-skilky-chomu-i-z-yakoyi-kysheni-vidbuvayutsya-vyplaty>
42. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
43. Покатаєва О.В. Правові основи функціонування спрощеної системи оподаткування. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 4. С. 85-90.
44. Полякова С.В. Формування доходів населення в період становлення ринкових відносин: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ. 2003. 20 с.
45. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збору даних та інформації, необхідних для декларування окремих об'єктів оподаткування: Закон України від 17.12.2020 № 1117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-20#Text>
46. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців: Закон України від 14.07.2020 № 786-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/786-20#Text>
47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від

28.12.2014 № 71-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 3. Ст. 46.

48. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>

49. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України № 2017-III від 05.10.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

50. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 № 889-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 37. Ст. 308.

51. Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5.07.1991 № 1306-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 43. Ст. 568.

52. Про прибутковий податок з громадян: Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 13-92. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 10. Ст. 77.

53. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : Розпорядження від 27 грудня 2023 р. № 1218-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>

54. Проект Закону про домогосподарство (домоекономіку) URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73617

55. Рядінська В. Доцільність прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб. Наука і правоохорона. 2013. №8. С. 196-201

56. Сенів Л.А. Малиновський Ю.В. Особливості джерел доходів населення України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2011. № 720. С. 443–448

57. Сидоренко Р.В. Спрощена система оподаткування в Україні: історія і перспективи. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2012. № 1(17). С. 138-145.

58. Соколовська А. М. Податкова система держави: Теорія і практика становлення. К.: Знання-Прес, 2004. 454 с

59. Соколовська А.М. Основи теорії податків/ Навчальний посібник. Кондор. 2010. 326 с.

60. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України». Доходи та умови життя. Статистична інформація URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

61. Субботович Ю.Л. Податок із доходів фізичних осіб у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів., Економіка АПК. 2009 № 4. 81 с.

62. Суспільний добробут: поняття та теоретичні підходи URL : <http://www.uaescoNcmic.com/ulens-762-1.html>

63. Сухорукова М. О. Фіскальна політика в умовах глобальної інституалізації: Україна та досвід зарубіжних країн. Scientific Journal «ScienceRise». 2016. № 7/1 (24). С. 50-54. , с. 53

64. Типова конвенція ОЕСР про запобігання подвійного оподаткування доходів і капіталів. URL :

http://www.un.org/esa/ffd/documents/UN_Model_2011_UpdateRu.pdf

65. Толочко В.М. Огляд механізму стягування податків в Україні та деяких країнах світу URL : <http://modern-pharmacy.com.ua/oglyad-mehanizmu-styaguvannya-podatkov-vukrayini-ta-deyakh-krayinah-svitu>

66. Тучак Т. В. Соціалізація оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. ModernEconomics. 2019. № 17. С. 226-231. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)-36](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-36).

67. Fedosova V. Income taxation system: a new paradigm for Ukraine. European journal of economics and management. Prague Czech Republic. 2017. p. 61-69. URL : https://eujem.cz/wp-content/uploads/2017/eujem_2017_3_1/10.pdf

68. Helping people understand and meet their tax responsibilities URL : <https://www.irs.gov>

69. High-Income Taxpayers, Progressivity, and Inequality URL : <https://taxfoundation.org/topics/high-income-taxpayers-progressivity-and-inequality/>

70. Human Development Report 2015: Work for Human Development / United Nations development programme URL : <http://hdr.undp.org/en/2015-report>

71. Income inequality. OECD. URL: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

72. Pedrot, Phillipe. 1986. Le droit fiscal et la famille en situation monoparentale. In Regards sur la fraude fiscale. Paryż : OGT, 1986. p. 31–38. ISBN 2336320762.

73. Tax rates in USD for 2020. URL: <https://iqdecision.com/nalogi-v-soedinennyh-shtatah-ameriki-v-2020-godu/>.

74. Taxing Wages 2023. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages-2023_8c99fa4d-en

75. Tomasz Wołowiec Ways of personal income taxation harmonization process. URL : https://web.archive.org/web/20180427202146id_/http://www.wydawnictwo.wsei.eu/index.php/pwz/issue/viewFile/48/19

76. Ukraine: rapid damage and needs assessment. The World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P178>

...

77. Wolowiec, Tomasz – Duszynski, Marcin. 2004. Private individual taxation system. In Ekonomia i Organizacja Przedsiębiorstwa, 2004, №. 1, p. 8–14.

Додаток А

Зведена таблиця спрощених режимів оподаткування окремих країн

Країна	Чи є ССО	Суб'єкти	Назва режиму та ставка податку	Особливості режиму	Граничний обіг на рік	Співпраця з загальною системою	Облік/товарний облік	Вимога РРО/ПРРО
Польща	+	Фізичні особи (ФО)	1) Податкова шкала: до 1145 тис грн - 12%, понад – 32% 2) Незареєстрована діяльність – 12% 3) Фіксована ставка - 19% 4) Разовий платіж від 2% до 17% 5) Податкова картка – від 790 до 34 900 грн на рік	1) та 3) збитки - 5 років, дохід - перша подія, цільова прив'язка витрат, аванс - щомісячно 2) місячний дохід не більше 75% МЗП; немає реєстрації, ПДВ та соцвнесків, сплата та декларація – раз на рік 3) та 4) найм, перелік видів діяльності (заборонених) 5) режим заборонений для нових ФО з 2022 року, заборонена ЗЕД та діяльність з підакцизними товарами, сплата по картці – щомісячно	1), 3) та 5) – не має 2) до 29,6 тис грн/місяць 4) 2 млн євро за кожним видом діяльності	1), 2) та 5) - Так, без обмежень 3) та 4) - заборона працювати з колишнім та поточним роботодавцем	1) спрощений облік - Книга 2) та 5) – Ні, немає 3) спрощений облік, якщо продаж > 2 млн євро – повний бухоблік 4) облік лише доходів 6) не вимагає податкового обліку 7) повний облік	Так (але, якщо поставив ПРРО - касовий метод сплати податку)
	+	Юридичні особи (ЮО)	6) Естонський СІП (ПнВК) – 10%, лише під час розподілу прибутку 7) Податок прибутку для малих та новостворених компаній – 9%	6) для окремих видів юросіб, найм не менш 3 осіб, < 50% активних доходів, власники лише ФО, перебування на режимі 4 роки 7) заборона МСФО, прискорена амортизація нових ОЗ, збитки 5 років, сплата - щоквартально	6) – не має 7) < 2 млн євро з ПДВ			Так

Румунія	+	Фізичні особи	1) Уповноважена фізособа- 10% 2) Податок на прибуток	1) не більше 5 видів діяльності та 3 найманих працівників, ФО відповідає всіма статками, база - розрахункова величина доходу, але не більше 25 тис євро/рік, режим звільнення від ПДВ	1) – не має	Так, без обмежень	1) облік лише доходів чи спрощений облік 2) повний облік	Так
	+	Юридичні особи	мікропідприємств: до 2,49 млн грн на рік - 1%, понад – 3%	2) найм не менш 1 особи, неможливо перейти посеред року, перелік видів діяльності (заборонених), режим звільнення від ПДВ, декларування та сплата податку – раз на рік	2) до 20,2 млн грн/рік			
Чорногорія	+	Фізичні особи	1) Самостійна діяльність: до 348 тис грн/місяць – 0%, від 348 до 497 тис – 9%, понад 497 тис – 15% 2) Самозайнята особа за єдиною ставкою фіксований від 5 520 до 43 100 грн/рік	1) право найму, збитки 5 років, обмеження розміру окремих витрат, щомісячні авансові внески 1/12 минулого року, для окремих регіонів діє повне звільнення від податків на 4 або 8 років 2) без найму, заборона для окремих професій (юрист, аудитор), щомісячні авансові внески 1/12 минулого року, декларація раз на рік	1) – не має 2) дохід за минулий рік < 18 тис євро (745,6 тис грн)	Так	1) повний облік, податкова амортизація 2) спрощений облік – Книга обліку операцій	Діє звільнення від ПРРО на окремі види діяльності (до 2025-26 рр.)
	-	Юридичні особи	-	-				
Італія	+	Фізичні особи	Єдиний податок для самозайнятих осіб перші 5 років - 5% (реальні ставки від 2% до 4,3%), далі – 15% (реальні – від 6% до 12,9%)	без права найму, доходи такої ФО від сумісництва або найму < 20 тис євро/рік, реальна ставка ЄП знижується через показник рентабельності бізнесу (0,4- 0,86), закритий перелік випадків несумісності з ЄП, звільнення від всіх регуляцій з ПДВ, два платежі на рік	до 3,48 млн грн на рік	Так, але діє заборона 2 роки працювати з колишнім роботодавцем	спрощений облік – виставлення е-рахунків та ведення їх реєстру	Так

	-	Юридичні особи	-	-				
Болгарія	+	Фізичні особи	Патентний податок - від 21 до 117 100 грн на рік	перелік видів діяльності (дозволених – 40, зокрема роздрібна торгівля до 100 м ² <u>торгової площі</u>); тільки для неплатників ПДВ; <u>адмініструють патент не податківці, а місцеві органи влади</u> ; сплата податку авансом щоквартально (хто сплатив на рік вперед – знижка 5%); соціальні категорій громадян сплачують лише 50% вартості патенту; з 2024 року режим доступний й для компаній - сфера громадського харчування	до 2,1 млн грн на рік	Так	облік лише доходів, обов'язок складання рахунків /квитанцій	Частково, діє звільнення для осіб вільних професій
	+	Юридичні особи						
Ірландія	-	Фізичні особи	-	-	перші 5 років річна сума податку до сплати < 40 тис євро (1,64 млн грн)	Так	повний облік	Так (прив'язана до статусу платника ПДВ)
	-	Юридичні особи	Компанія початківець - перші 5 років - 0%, потім – 12,5%	тимчасовий режим до 31.12.2026 року, вимога MIN сплати соціальних внесків з найманих працівників – 40 тис євро/рік, декларування/сплата податку раз на рік				
Грузія	+	Фізичні особи	1) Статус мікробізнесу – 0%	1) без права найму, залишок ТМЦ < 654 тис грн, лише неплатники ПДВ, податківці мають право визначення	1) до 436 тис		1) та 3) -	1) Ні

	+	Юридичні особи	<p>2) Статус малого бізнесу – 1% (понад 7,27 млн – 3%)</p> <p>3) Фіксований податок від 14,5 до 29 069 грн на рік або 3% обороту</p> <p>4) Податок на прибуток (ПнВК) – 15%, лише під час розподілу прибутку</p>	<p>доходу непрямыми методами, сплата податку та декларація – раз на рік</p> <p>2) заборонені види діяльності (гральний, обмін валют, юристи, аудитори, консалтинг, рекрутинг, медична діяльність, підакцизні товари), є право найму, пільга для зарплат найманих працівників (до 87 200 грн на рік без ПДФО), декларування та сплата податку – щомісячно</p> <p>3) лише неплатники ПДВ, перелік професій (пекарі, перукарі, макіяж, масаж, косметологія, техобслуговування та ремонт транспортних засобів), сплата податку авансом на початку кожного місяця</p> <p>4) лише для ЮО, оподатковуємо лише розподілений прибуток та непрофільні витрати, обмеження представницьких витрат (1% від загальних доходів/витрат, що більше), сплата податку щоквартально (по 25% від суми податків за минулий рік), декларація раз на рік</p>	<p>грн/рік</p> <p>2) до 7,26 млн грн/рік (протягом двох років)</p> <p>3) та 4) - не має</p>	<p>Так, без обмежень</p>	<p>зберігання первинних документів</p> <p>2) спеціальний журнал обліку + первинні документи на купівлю/продаж товарів</p> <p>4) облік доходів та витрат</p>	<p>2) Так (три штрафу на рік - втрата статусу)</p> <p>3) Ні, добровільно</p> <p>4) Так</p>
--	---	----------------	--	--	---	--------------------------	---	--

Молдова	+	Фізичні особи	1) Самостійна діяльність - 1% від продаж, але не менш 6385 грн/рік 2) Патент підприємця від 43 до 640 грн на місяць	1) без держреєстрації, без права найму, лише роздрібна торгівля (крім підакцизних товарів), розрахунок податку робить податкова - щоквартально, декларація – раз на рік 2) окремий Закон, без права найму, перелік дозволених видів діяльності (43), звітність відсутня, сплата податку авансом на початку року	1) та 3) - до 2,55 млн грн/рік 2) дохід власника патенту - до 638,5 тис грн/рік	1) та 3) - Так 2) заборона операцій з пов'язаними компаніями (власник патенту та члени його сім'ї)	1) спрощений облік доходів + реєстр закупівель 2) Ні, немає 3) повний облік	Так (вартість РРО - дотація 21 300 грн або вирахування з податку)
	+	Юридичні особи	3) Спецрежим для малих та середніх підприємств - 4%	3) заборона перебування для платників ПДВ, фермерів, компаній з консалтингу та управління; сплата податку щоквартально, декларація раз на рік				